

Timár György

Gyermek és kora

MB

173.362

Széchényi Könyvtár

TIMÁR GYÖRGY

Gyermek és kora

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TIMÁR GYÖRGY

Gyermek és kora

Önéletrajzi mozaik

ATHENAEUM 2000 KIADÓ

© Timár György, 2000

HB173362

2000

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: az Athenaeum 2000 Kiadó ügyvezetője

Szerkesztette: Reviczky Béla

Borítóterv: Streicher András

Műszaki vezető: Császár Andrásné

Nyomdai előkészítés: Art-is Kft., Szentendre

Műszaki szerkesztő: Császár András

ISBN 963 9261 28 9

Eszmélek

A keramitkockás udvar.

Szögletében a házmesterék lakása. A házfelügyelő Mihály bácsi. Bajsza van, hosszú. Van egy kislánya is, Ilonka.

A házba kétfelől is be lehet jutni, mert átjáróház. Lépcsőházból is kettő van. Az egyik traktusban két töpörödött, fekete ruhás anyóka lakik. Más talán nem is: mintha mindig csak őket látnám eltávozni, hazatérni. Templomból? Temetőből?

Kétéves sem vagyok, 1931-et írunk.

Hogyhogy ilyen félelmetes élességgel emlékszem erre a Múzeum körúti házra? Meg ahogy a nagy hitvesi ágyban szüleim közé fészkelem be magam? Hiszen a legtöbb ember csak úgy négy-öt éves korából őriz emlékeket.

Igen, csakhogy velem itt két olyan esemény is történt, mely szokatlanságával nemcsak önmagát véste nyiladozó tudatomba, hanem a környezet számos elemét is.

Az, hogy leejtettünk és fölemeltünk egy szál fogpiszkálót, már másnapra kitörlődik agyunk emlékkészletéből. De ha odafönn a kora tavaszi égen váratlanul megjelenik egy lassan tovaúszó narancssárga szivar, azt nem lehet elfelejteni. És pontosan ez történt 1931 márciusában, egy és háromnegyed éves koromban. Ekkor röpült el fejünk fölött a Zeppelin. Apám emelt föl a negyedik emeleti gangon, ő mutatta.

A másik élmény: megtömnék, mint egy libát.

Pontosan tudom, a kis udvarnak melyik helyén történt a merénylet. A fölügyeletemmel és etetésemmel megbízott nőnemű személy (apám is, anyám is dolgozni járt) nem volt különösebben gyermekszerető. Képét az idő kitörölte agysejtjeimből. Amilyen pontosan látom Mihály bácsit a bajszával, meg a két gyászruhás öregasszonyt, annyira nincs előttem az ő arca. Nyilvánvaló, hogy megérezhettem szeretetlenségét; ezért történhetett meg (velem, a későbbi nagyevővel), hogy kedvetlen és étvágytalan voltam a közelében. Később is lesz, nem is olyan sokára, másfél olyan esztendő az életemben, amikor hasonló lesz a helyzet: ekkor apám Párizsban dolgozik majd (s éli világát az akkor még csak színinövendék-vendéghallgató Betty Davisszel az Atala hotelben), engem pedig anyai (Horváth) nagyszüleimnél helyeznek el. Idegen leszek ott, fölös nyűg, többnyire magamra hagyatva téblábolok a hatalmas belvárosi lakásban, ahol a fokozódó alkonyati sötétrel együtt növekednek meg bensőmben a szorongás súlyai. Az este hétkor fölcsendülő Angelus még ma, hosszú évtizedek múltán is különös, borzongató nyugtalan-sággal jár át a téli estéken. Csak négyéves koromtól fogva, attól kezdve, hogy átköltöztetnek Budára, apai (Tímár) nagyszüleimhez, jön meg és marad is meg étvágyam.

De azon a réges-régi napon megmakacsoltam magam, jobbra-balra elkapkodtam a fejemet az étellel közelítő kanál elől, a mellém rendelt nőnemű lény pedig elunta a meddő kísérletezést, erőnek erejével szétfeszítette állkapcsomat, másik kezével pedig mélyen lenyomta nyelőcsővembe az ételt. Köhögtem, fuldokoltam, s amennyire bírtam, visítoztam két falat között, de az ennivaló közben apránként belém vándorolt.

Kiáltozásomra és a ritka látványra összeszaladt a gangok népe. Végül valamelyik szülőkhöz is eljutott a hír (már nem emlékszem, melyikükhöz), ő aztán hanyatt-homlok rohant le hozzám. Egy erélyes marok kikapott kíngóméból, s megszabadított a további szenvedéstől. Azóta tudom, mit érezhetnek a libák, amikor tömik őket, s miért tiltakoznak az állatbarátok a libamáj ilyen módon való megnövelése ellen.

Megtömőmnek még aznap fölmondtak. De lám, ma, vén fejjel már sajnálom azt a szerencsétlen falusi leányzót, akitől akkor rettegtem. Ő, szegény, attól félhetett, hogy abból lesz baja, ha nem sikerül megetetnie; alighanem azért választotta a libatömésnek falujából ismerős műveletét.

Ötvenhat esztendő elteltével, 1987-ben fogorvosomhoz menet (még volt időm) betértem a régi ház udvarára. Majdnem mindent úgy találtam, mint annak idején, éppen csak a ház átjáróház jellege szűnt meg, tekintve, hogy a Múzeum körúti bejárat helyére építették az ötvenes években az új postahivatalt. Azóta a házba csak a Magyar utca felől lehet bejutni.

A régi udvaron nézelődöm hát, azon csodálkozva, hogy a méretek pontosan olyanok, amilyeneknek több mint fél évszázadon át magamban őriztem őket, s éppen észlelem, hogy Mihály bácsiék házmesterlakása helyén most valamilyen kisüzem vagy szövetkezet helyisége van, amikor mögülem egy nem túlságosan kedves női hang recszen rám: *Maga mit keres itt?*

Tüstént megértettem, hogy engem itt egy leendő betörést előkészítő felderítőnek, amolyan terepfölmérőnek néznek. *A gyerekkoromat, asszonyom*, nevettem el magam, vissza sem fordulva.

Hát az elég rég lehetett, közölte velem a lesújtó hírt a hang tulajdonosa. Jó vicc. Mintha nekem erről nem volna jóval pontosabb tudomásom. *Rég bizony*, fordultam most már feléje, *harmincegyben*. És elmagyaráztam neki mindent: a libatömést, Mihály bácsit, a két öregasszonyt. Aztán fölmutattam az udvar fölötti levegőégbe: *És ott szállt a Zeppelin, nem emlékszik?*

Úgyan, hogyan is emlékezhetett volna? Ő még „csak” negyven éve lakott a házban. Most már egy kissé enyhültebben beszélgetett velem, de meggyőződése: mindvégig megmaradt benne a gyanú egy szemerje, hogy mindaz, amit előadok neki, csupán hirtelenében kifundált mese, s én voltaképpen mégiscsak terepszemlére jöttem.

Valami igazság ebben is volt.

A halál megszületik

Minden gyerek életében megszületik egyszer a halál.

Az én két első találkozásom a halállal négyesztendőskoromra esett. A gödöllői élmény volt az első, az ausztriai a második.

Magyarországon rendezték 1933-ban a cserkészek világtalálkozóját, a dzsemborit. Apám el is vitt a táborozás színhelyére, Gödöllőre, hogy lássam a földkerekség majd minden zugából oda sereglett fiúkat (nekem persze még bácsikat), s tanúja lehessenek legendás szertartásuknak, ahogy a legkülönfélébb emléktárgyakat csereberélik egymás közt, illetve – az éppen itt divatba jött angol szóval – csencselnek. Sajnos, emlékezetemben semmi nem maradt meg ebből az egész, bizonyára igen mozgalmas és színes tablóból; ami egyébként tán megmaradt volna, azt kiszorította egy dzsemborin kívüli erdei esemény.

Mert egy erdei sétát is beiktatott a nap műsorába apám, hogy szívjunk valahára egy kis jó, tiszta levegőt annyi városi füst után. Barátságos, ritkás erdőben jártunk, a nap-sugarak sok helyütt megtalálták az utat a fák koronái közt az anyaföldre. Jó, erős erdőillat volt, s csupa szépség, csupa békesség mindenfelé. És hatalmas csönd. Akkor legalábbis azt hittem, az erdőben csönd van. Szó, mi szó, a város zajaihoz képest csönd ez, hihetetlen csönd valóban. De ha az ember jól odafülek, maga is meglepődik, hányféle zaj, zörej, nesz, madárhang, ágroppanás, levél-

zizegés, távoli kutyaugatás lakja ezt a csöndet. Ám ezt akkor még nem tudtam. A halálról sem tudtam semmit. Illetve: arról, amit tudtam, nem tudtam, hogy tudom.

Az egész napból csak arra az aranyzöld bogárra emlékszem. Tündöklése megbűvölt. Annyira aranylott, annyira zöldellett, annyira ragyogott, hogy szinte részegülten meredtem rá, amint lassan elbilleg-ballag előttem a talaj göröngyein. A szó legszorosabb értelmében meg voltam igézve. És egy hirtelen, ösztönös, zsarnoki mozdulattal eltapostam.

Jaj, dehogyis akartam ártani neki! Ma is tisztán emlékszem a szándékra, mely e tőlem majdhogynem független mozdulat közben átvillant rajtam: megőrizni, megtartani, csak-az-enyémmé tenni a csodálatos tüneményt; nem engedni, hogy továbbvonszolja gyönyörű lényét másfelé, a távoli ismeretlenbe, ahol már nem lehet az ENYÉM.

Aztán fölemeltem a lábam, s megdöbbsentem: ahol az előbb még a pazar, aranyzöld páncél villózott, egy elmaszatolódott, szétkenődött, töredezett, lapos, csúf pacni hevert. Csakugyan nem folytatta lassú, bizakodó araszolását a talaj rögein; de én ezt nem így, nem ezen az áron, nem e tökéletes alakzat széthullásának árán akartam! És megértettem, hogy tébolyult, önző mozdulatommal valami örökre helyrehozhatatlant tettem: soha többé nem lesz az én gyönyörű bogaram újra az, ami volt! Soha többé nem éleszthetem föl, nem illeszthetem össze.

Hazáig zokogtam aznap, csillapíthatatlanul. Minden egyéb aznap szép élményemet a feledés kútjába süllyesztette az én tündöklő csodám halála, s a saját utólagos tehetetlenségem. Nem emlékszem az útra sem. Autó vitt? Vonat? Nem tudom. Hanem az a bogár ma is itt kúszik előttem, hatvanhat év után. S itt hever széttaposva.

Ugyanebben az évben a legkisebb, legjelentéktelenebb – és legolcsóbb partú – osztrák tavacskához, Feld am See-be vitt anyám nyaralni. A domboldal egyik igénytelen kis panziójában laktunk, onnan jártunk le a tóhoz fürödni. Napjaink eseménytelenül teltek; nagy attrakciónak számított utazásunk a közeli Drahtseilbahnon, azaz függő-

vasúton, kisebbnek anyám balesete: rosszul lépett a tóba nyúló stégen, beleesett a vízbe és fölhorzsolta bal keze gyűrűsujját. Ő nevetett, én sírtam. Az ilyesmi nálam akkoriban még a szenvedés kategóriájába tartozott. Még nem sejtettem semmit a valódi szenvedésről, melyet majd bőkezűen mér rám és enyéimre a történelem.

Aztán mindezt hirtelen jelentéktelenné tette egy meg-rázó élmény. A kakas. Rekkenő nyári hőségben kaptatunk föl a tópartról ebédelni. A tópart és a panzió között húzódott (húzódik ma is, meggyőződhettem róla) az országút. Ahogy odaérünk, látom, amint egy kakas nagy peckesen nekiindul, hogy az országutat keresztezve maga is hazaballagjon, akárcsak mi. Ebben a pillanatban egy száguldó autó (mint utóbb megtudtam, egy Bugatti versenykocsi) érkezett a bal oldali kanyar felől, s iszonyatos sebességgel húzott el előttünk, fölverve maga mögött a port.

A kakas már nem lépegetett. Feje előre hajlott, farka hátra, közepén széles, lapos keréknyom, a gumi bordázatának véres rajzával. Így állt a kakas, immár láb nélkül, az országút betonjához tapasztva, mereven. Egy gyöngeszellő beleborzolt a farktollaiba, meglibegtette őket.

Rémülten néztem anyámra. *Ugye, csak beteg?* – kérdeztem, ő pedig megnyugtatóan közölte, hogy igen, csak beteg. De nem hittem neki. Nem is hihettem. Abban a „csak”-ban már benne volt egy másfajta bizonyosság, melyet hasztalan próbáltam (önvédelemből?) a sejtelem szintjén tartani.

Nem ez volt életemben az első halál. S a kakasnak, szemben a bogárral, nem én voltam a gyilkosa. De ez volt az a tragédia, melynek tükrében először láthattam meg magamat: a szálnalmas Emberfit, akinek a baj előtt első reflexe a minden gyilkos gesztusnál gyilkosabb öncsalás.

Egy négyéves gyerek nem így fogalmaz, persze. Még szavakba sem foglalja következtetéseit, legfőlőbb súlyukat érzi. És – döntse el más, én nem tudom – lehet, hogy csakugyan jól cselekszik, ha ezt a tudását, amíg lehet, önvédelemből a sejtelem szintjére szorítja vissza.

VILLANÓFÉNY:

Egy utcasarok

Talán négyéves lehetek. Szüleimmal sétálok Timár nagyszüleim Nyúl utcai villájának környékén. Előbb le a Nyúl utcán az Olasz fasorig (ma: Szilágyi Erzsébet fasor), majd balra a Káplár utcáig, azon ismét vissza, föl.

A Káplár és a Fillér utca sarkán szüleim lecövekelnek. Eddig is vitába voltak merülve, ami engem persze teljességgel hidegen hagyott, oda se figyeltem; most azonban hangjuk szenvedélyesebb, a helyzet drámaibb, még én is kiérzek belőle valami baljóslatút, valami torokszorítóan fenyegetőt.

Valami jóvátehetetlenül végzetest.

Aztán vége a szópárbajnak, anyám elindul jobbra, lefelé a Fillér utcán, a Retek utca irányában, apám pedig balra, föl, vissza a Nyúl utca felé.

Egy pillanatig ott maradok a sarkon, egyedül. Kétfelé kéne szaladnom, üvöltök is, hogy álljanak meg, jöjjenek vissza, de nem teszik. Bögök. Fogalmam sincs arról, hogy ők is éppen ezt cselekszik, csak szégyellik mutatni.

Még csupán homályosan dereng bennem, hogy ettől a pillanattól fogva az vagyok, amit a nagyok úgy hívnak: elvált szülők gyereke. Hogy soha többé nem vesznek maguk közé vasárnap reggel az ágyban. Hogy még az utcasarkon is egyedül állok.

Aztán rohanok, hogy utolérjem apámat. Ő tartott *hazafelé*.

Korai rémületek

Gyerekkoromban asztmám volt. Szörnyű, hörrenő köhögőrohamok törtek rám.

Egy szegény sorsú gyerek asztmájával akkoriban nem törődött senki. De még ha törődött volna is, mit tehetett? Orvosra nem tellett a szegény embernek, s még ha tellett volna is, hogyan fogadhatta volna meg a tanácsot: magas hegyek közé vinni a gyereket, aztán a tengerpartra, váltogatva?

Gazdagok gyereke lévén, engem el-elvittek váltogatva föl a Semmeringre, Ausztriába, és le az Adriára, Abbáziába (ma: Opatija). Még engem kísérő családtagjaim is váltogatták egymást: hol Horváth nagyszüleim, hol Timár nagyszüleim voltak velem; csak háromévesen, Velencében jártam a szüleimmal, akik ekkor még olyan jóban voltak, hogy úgy festett, sosem válnak el sem egymástól, sem tőlem. Egy ízben a Lídón rájuk nyitottam a kabinajtót, amikor éppen csókolóztak. *De szépen barátkoztok*, mondtam, amit aztán később még sokáig, többször is nagy derűtség közepett idézgetett apám.

Velencéből nem annyira a Lídó homokfövenye és a sekély vízben való pancsolás, még csak nem is a vízre épült város látványa és a lagúnákon való gondolázás maradt meg a legélesebben emlékeim között, hanem egy keserves éjszaka.

Nem tudom, hány óra lehetett, talán éjfél, amikor arra ébredtem, hogy irgalmatlanul szomjas vagyok.

Szólongattam apámat, anyámat, hiába. Szüleim éppen gondolázni lehettek, vagy tán lenn a szálló bárjában múltatták az időt, én meg még a villanykapcsoló helyét sem ismertem. Idegen ország, idegen város, idegen szállodaszoba, az is vaksötét. És egyre jobban gyötört a szomjúság; úgy látszik valami fűszereset ehettem vacsorára.

Mit csinál ilyenkor egy hároméves gyerek? Bömbölni kezd.

Bömböltem én is, egyre hangosabban. Addig-addig, amíg csak a szomszéd szobák lakóinak elegük nem lett a lármából. Ők aztán riasztották a szállószemélyzetet. Elsőnek a londiner érkezett loholvást, és villanyt gyújtott. *Vízet!* – ordítottam. *Szomjas vagyok, vizet!* A derék ember, aki ebből semmit nem értett, elrohant és a hotel igazgatójával tért vissza. Sajnos, eléggé el nem ítélnélhető módon a direktor úr sem tudott magyarul, nekem pedig a nagy izgalomban nem jutott eszembe, hogy németre fordítsam a szót, vagy hogy legalább kezemmel jelezzem az ivást.

Nem tudom, mennyi ideig üvöltözhettem vízért magyarul, s azt sem, vajon nekem rémlett-e inkább egy örökkévalóságnak az eltelt idő, avagy kétségbeesett csitítóimnak, akik már egész csődületet képeztek az ajtón belül és kívül. Már bőgtem, hogy senki nem akar megkönnyörülni rajtam és egy pohár vizet hozni, amikor – végre-valahára! – betoppantak a szüleim. *Vízet!* – sikítottam feléjük. Apám, egész megkönnyebbülve, hogy csak ez a baj, mindössze annyit mondott: *Acqua*, és mindenki máris hanyatt-homlok iramodott el vízért.

Azt hiszem, ez az éjszaka nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ne csupán agyammal, hanem mintegy a zsigereimmel is megértsem, milyen fontos idegen nyelveket tudni. És már másnap este harsány bonaszérával köszöngettem körbe az étteremben pincéreknek és vacsoravendégeknek.

Ennél a velencei kalandnál jóval rémületesebb élmények vártak rám Abbáziában.

Mindenekelőtt a háborodott öregasszony.

A boszorkányszerű vénségben nem is emberi lényt, hanem lidércnyomásos rémet láttam. A hobbant nő ugyan-

is rendszeresen végiggyalogolt a part menti utcákon és sétányokon, hátán mindig egy odakötözött roppant rőzseköteget cipelve, s közben bomlottan üvöltözött, hangeszen, kitartóbban és megválthatatlanabban, mint én a sötét velencei hotelszobában. Hogy miféle búját-baját panaszolhatta ily harsogva, ezzel a reszelős kárálással a világba? Ki tudja? Én csak rettegtem, mihelyt meghallottam, hogy közeledik. De rettegtem akkor is, amikor éppen világos pillanatai voltak, s ő csöndben, szemét merőn a földre szögezve baktatott; nem lehetett tudni, melyik percben tör ki rajta újra az ismeretlen sérelem okozta düh roham. Végül már szorongva hagytam el a panziót is (a Jeanette-ben laktunk, a domboldalban, ott, ahol Móra Ferenc alig valamicskével korábban belekezdett az *Ének a búzamezőkről*-be, s ahonnét csodálatos látvány tárult az ember elé, amikor a tenger végtelen kékjén föl-föltűnt egy-egy aprócska narancssárga szivar, valójában jókora hajó). Hiába magyarázták nekem, hogy az óbégató rőzsés vénasszony ártalmatlan, nem bánt senkit; ha csak megláttam, már bújtam volna el, bárhová, közel ne kerülhessen valahogy hozzám.

És ez még csak az egyik abbáziai rémület volt.

Egy alkalommal, amikor éppen anyámmal jártam ott, nagyobb sétára indultunk azon a – Lovrana irányába vezető – sétányon, mely magasan a sziklás part fölött vezetett. Balra lenn a tenger, jobbra az erdő. A vízben épült Mária-szobrot mentünk megnézni, ahogy lábánál a legtombolóbb hullám is alázatosan megtörik és tehetetlen tajtékká kushad. A sétányt balkézt vaskorlát szegélyezte.

Anyám, nyár lévén, divatos szalmakalapot vásárolt magának (akkoriban ritkaságszámba ment a hajadonfőtt járó „úriasszony”), úgy indult útnak velem meg egy éltesebb házaspárral, nagyszüleim ismerőseivel. Mondanom sem kell, hogy a lakott területet elhagyva lekönyörögtem a kalapot a fejről, s a magam kobakjára csaptam, úgy botorkáltam a felnőttek után. Botorkáltam, igen, hiszen a kalap nekem az orromig süllyedt, következőképpen nem láttam semmit. Így azt sem, hogy a sétány egy ponton elkanyarodik jobbra. Fejemen a szememet eltakaró kalap-

pal szép egyenesen haladtam tovább, jócskán lemaradva a beszélgetésbe merült többiektől. És szép egyenesen elhaladtam a védőkorlát alatt.

A zuhanásra érdekes módon nem emlékszem, csak arra, hogy már a sziklás meredély alján vagyok, lábam a vízben, s kétségbeesetten próbálok megkapaszkodni az utolsó, a legalsó sziklában, de nem sikerül, a követ valamilyen nyálkás növényzet (moha?) lepi, melyről rendre lecsúsznak görcsösen kapaszkodni vágyó ujjaim. Úszni még nem tudtam, s hirtelen belém állt a halálfélelem. Megint csak ordítottam, ahogy a torkomon kifért.

Anyám rohant (rohant? hengerbucskázott!) utánam lefelé a tűhegyes sziklákon, de kezem már nem bírta a sziszifuszi küzdelmet a nyálkás sziklával, s már éppen teljesen belecsúsztam a vízbe, amikor (anyám úgy félúton ha lehetett a meredek sziklalejtőn) egyszer csak érzem, hogy valaki megragad a hónomnál fogva és fölállít annak a szikladarabnak a tetejére, amellyel addig oly hiábavalóan hadakoztam. Az illető – most már szemügyre vehetem – torzonborz olasz halász volt, aki a következő pillanatban fölkapta a zuhanás közben kobakomról lepotytyant és a lejtő alá gurult szalmakalapot, a saját fejébe csapta afféle önhatalmúlag megítélt életmentési díjképpen, majd fürge szökellésekkel visszatért egy kissé odább kikötött úszóházféléjéhez.

Már csak a nagy ijedség után, fönn a sétányon derült ki, hogy rajtam – csodák csodája – egy fia karcolás vagy zúzódás sincs, anyám azonban több sebből vérzik. A társaságunkban lévő öregúr máris nyúl a zsebébe, ahonnan vattát és egy üvegcsse jódot varázsol elő. Soha többé nem találkoztam senkivel, aki – nyilván rendszeresen – ilyen kellékekkel indult volna egy kis nyári sétára.

Mégsem a váratlanul előkerülő jódos üvegcsse... nem, nem is üveg volt az, hanem valamilyen fémtok, mert most, hogy fölidézem, megint látom, ahogy az öregúr használat előtt lecsavarja picinyke kupakját... egyszerűen nem a jód és a vatta volt a legmeghökkenőbb, ahogy ott álltunk az erdőszéli sétányon a nagy izgalom után. Hanem egy emberi hang, amely az erdő mélyén harsant föl nagyjá-

ból szabályos időközökben. Ahogy közeledett, apránként kivehetővé vált az értelme, ám ez az értelem annyira értelmetlen, annyira hihetetlen volt, hogy eleinte azt hittük, csak a fülünk káprázik, ha szabad ezt a rendhagyó kifejezést használnom. De nem csalódtunk: egyszer csak kibukkant a fák közül egy derék talján, pizsamában, zoknitlan lábán szellős szandállal, általvetős táskával az oldalán, s csakugyan azt rikoltozza felénk, amit eddig is hallani véltünk: *Il pedicuro! Il manicuro!*

Pedikürt-manikürt kínált – az erdőben! Meg a parti sétányon! Elképzeltük, ahogy egy arra promenádózó üdülőlövendég hirtelen a homlokára csap: tényleg, milyen jól jönne most egy kis pedikűr! És leül, odanyújtva lemeztelenített lábát a pizsamás ember ollójának. Az előbbi iszonyatból olyan hirtelen, annyira a legfortélyosabb shakespeare-i dramaturgia szabálya szerint csöppentünk át a frenetikus komikumba, hogy mind a négyünkből mármár disznóvisításra emlékeztető röhögés tört fel (ilyesféle lehetett hallható annak idején a Globe karzatán). Anyámnak a szó szoros értelmében ömlött a könnye: úgy látszik, csak ekkor jutott el megkönnyebbülése – fordított úton – agyából az idegeiig.

Mintegy három évtized múltán, 1963-ban a sors – a személyes – megismétli majd önmagát. Egy lupa-szigeti kiránduláson, késő este, enyhén becsicscentve, elhatároztuk valamelyik, a kétnapos táborozáson megismert fiúval (más vállalkozó nem akadt), hogy a szigetcsúcsról leúszunk a Litván-házig, az utolsó olyan pontig, ahol szép nyugodtan, lépcsőkön lehet kikecmeregni a vízből.

Hűvös nyáréjszaka volt, annyira hűvös, hogy már csak azért sem vállalkozott a nyaktörő kalandra kettőnkön kívül senki, inkább körülülték a tábortüzet. De ha csak a lehült levegő lett volna a baj!

Lupát úgy ismertem, mint a tenyeremet, 1941-ben jártam ott először, és 1954–55-ben is sűrűn megfordultam akkori szerelmemnél a szigeten. Alapos helyismeretem lévén azt is tudtam, hogy északi csúcsán estétől hajnalig lámpa ég, nem a szigetlakók kedvéért, hanem jeladásul a Dunán lefelé tartó hajóknak. A lámpa világánál este is

mindig szép simán le lehetett ereszkedni a meredek sziklafalon a vízbe.

Csakhogy ezen az éjszakán a spicc vaksötét volt.

Az egy szem villanykörte, melynek figyelmeztetnie kellett volna a hajók kormányosait, hogy vigyázzanak, itt szárazföld kezdődik, alighanem kiégett, s a sziget gondnoka még nem helyettesítette újjal. Hanyagságából szerencsére nem lett baj; a hajók legalábbis megúszták. Én azonban pórul jártam; igaz, úgy, hogy utána elmondhattam: a szerencse fia vagyok. Nyilván az elfogyasztott ital mennyisége tette, hogy a sötétbe borult szigetcsúcs látványa, pontosabban mindenfajta látványnak tökéletes hiánya nem torpantott meg, s nem tántorított el a céltől: sötétség ide vagy oda, igenis leereszkedünk a sziklás lejtőn a folyóba.

Csak gyere utánam, mondtam a fiúnak. *Még egy méter és kezdődik a lej...* Tévedtem, mert nem volt hátra egy méter. Jobb lábam alól elfogyott a talaj, bokám beszorult két szikladarab közé, testem pedig a lendülettől úgy zuhant utána, hogy hanyatt és fejjel estem valamire, ami nem víz, de nem is szikla volt. Alaposan megütöttem magam, minden tagom sajgott; bele is ereszkedtem hamar a folyam hideg vizébe, mely jeges borogatásként vett körül. Lassacsկán társam is utánam evickélt, miután alaposan kitapogatta minden következő lépése helyét.

A néhány száz méteren át, amíg a Dunában voltunk, remekül éreztem magam. Ám ahogy kiléptünk a partra, hirtelen ismét belém állt a hasogató fájdalom, s végig kísért a futva megtett visszaúton. Még másnap is meglehetősen törődött voltam, minden mozdulatot kinszenvedésnek éreztem, annyira azonban nem, hogy a kíváncsiság ki ne hajtson éjszakai balesetem színhelyére, megnézni, mire is estem a sötétben.

Nos, egy icipici platóféle volt az, alig-alig nagyobb a fejem körvonalánál, a platócsկán szalma, föltehetőleg vad-evezősök pihenőjének nyoma. Arra a szalmacsomóra bukkott éjszaka a koponyám. Körös-körül csupa éles, hegyes szikladarab. Megborzongtam, s mereven bámultam a szalmát. A legszívesebben egy szalmakalapot nyomtam volna Fortuna istenasszony fejébe.

Abbáziában még egy dologtól rettegtem: a delfinek farkától. Ezek a delfinfarkak szertelenül és kiszámíthatatlanul, a víznek mindig más-más helyén csaptak föl a levegőbe, a mólóról is jól láthatóan, s valahányszor csónakázni vittek fölmenőim, mindig rettegtem, hogy egyszer véletlenül tán éppen ott találnak fölcsapni, ahol a csónakunk van. A felnőttek jót mulattak rajtam, de én derűjükből nemhogy nem merítettem nyugalmat, e gondtalanságot egyszerűen balgaságnak, a ladikázást pedig mérhetetlen könnyelműségnek véltem.

Utána már a békés Velencei-tavon is rémeket láttam, amikor csónakázni vittek. Halászladikunk aljában evezés közben összegyűlt egy kis víz, és én pánikba esve ordítottam, hogy *elsüllyedünk, elsüllyedünk, már el is süllyedtünk*, ami megint csak nevetőhullámot váltott ki a felnőttekből, különösen a múlt idő használata. Mit sejtethnek a felnőttek a gyermeki képzelet irtózatosságról, kiváltképpen egy olyan gyerek látomásaiéről, akinek fölmenői hosszú-hosszú évszázadokon át rettegetések közepett próbálták gyakorolni minden művészetek legnehezebbikét, a túlélését? A szemembe vágta, hogy gyáva vagyok; hátam mögött túlérzékenynek mondtak. És csakugyan mindkettő voltam, gyáva is, túlérzékeny is, hiszen ilyennek neveltek: annyira pátyolgattak, annyira féltettek a külvilág minden kis fuvallatától, hogy ebből aligha sült ki egyéb.

Már hétéves voltam, amikor anyámmal először nyaraltunk Balatonföldváron. Egy nap fölkerelkedtünk, hogy egyszer már a másfél kilométerre lévő falut, Kőröshegyet is megnézzük. De nem érhattünk el odáig, anyámnak vissza kellett fordulnia velem, annyira toporzékoltam, hogy nem és nem, nem megyek tovább. Ez az út ugyanis sorozatos borzalmakat zúdított rám: előbb itt is egy eszelős asszonyt, az abbáziai rőzsés boszorka magyar párját, majd egymásba fogózott részeg férfiak kurjongatva dülöngélő csoportját, végül egy hatalmas testű döglött kutyt, mely váratlanul tűnt elénk az árokparton.

Ha az ember valahol váratlanul döglött legyet pillant meg, a látvány közömbösen hagyja. Ha döglött verebet

vagy rigót, akkor már összerándul. Ha macskát vagy kutyát, borzadály járja át. Minél közelebb van a tetem a törzsfejlődés fokozatain az emberhez, annál nagyobb az iszonyat foka. S ha egy, az élettől elzárt gyerek botlik úgyszólván bele egy ilyen bomló volt-életbe, akkor nem csoda, hogy már-már hisztériás roham tör ki rajta.

Engem éppen szupervédettségem tett védtelenné. Legalábbis sokáig. Aztán majd jön a háború, az üldöztetés és én végre megedződöm, egy életre.

De Kőröshegyen azóta sem jártam. Azt mondják, ma legmodernebb településeink egyike.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Különválasztva

Egyik nap az elemi iskola első osztályában közölték velünk, hogy hittanórán széjjel kell válnunk. Mert – mondták – vannak a római katolikus fiúk, és vannak a másvalásúak. Annyit biztosan tudtam, hogy nem vagyok római katolikus: nagyapám, akinek házában nevelkedtem, úgy mondta, mi zsidók vagyunk; ezzel szemben az iskolában azt állították, hogy én izraelita vagyok. Fogalmam sem volt róla, ezek után mi vagyok voltaképpen, és nem egészen fért a fejembe, mi fán is terem az, amit vallásnak hívnak, s mire jó, hogy többféle van belőle és emiatt külön tantermekbe kell minket szétküldeni.

Emlékszem, egy kicsit irigykedtem a katolikusokra, amiért ők sokan vannak és „olyanvallásúak”, meg van egy tisztjük, aki köré mosolygós falkákban csapódnak. De reformátusok is szép számmal akadtak, sőt még az evangélikusok is többen voltak, mint mi, akik egy egészen pici szobában is elfértünk. Talán csak az unitáriusok létszáma volt még a miénknél is kisebb, őket viszont ennek ellenére jóval nagyobb tisztelet övezte, mint bennünket, akik ebben a tekintetben – szintén érthetetlen okból – a rangsor legalján helyezkedtünk el.

A világ rendjében való eligazodásomat az is nehezítette, hogy nálunk otthon többféle ünnepet ült a család. Például éppúgy megünnepelte a keresztények karácsonyát, mint a zsidó hanukát. Nekem őszintén szólva a ka-

rácsony tetszett jobban: a nagy fenyőfa, rajta az égő gyertyák és a sziporkázó csillagszórók, amikor a csöngettyű hívó szavára beléphettem a varázsszobává átalakult ebédlőbe. Az ágakon csillogó-villogó zöldarany-piros-ezüst díszek, a fa alá terített pokrócon az új játékok és könyvek, miközben az én szobámból átcipelt gramofonon a Tannhäuser szól. Első ilyen karácsonyi emlékem: megszeppenve lépek be a különös megvilágítású ebédlőbe, minden ünnepünk szentélyébe (hiszen még étkezni is csak ünnepekkor szoktunk ott), szorongok a rám erőltetett, utálatos ünneplőben (mint egész gyerekkoromban), szörnyű zavarban vagyok, apám gyöngéden odatuszkol a fához, nézném meg, mi minden vár engem alatta, én pedig észreveszem, hogy valaki (ez csakis nagymamuka lehetett) Nácit is odarakta a fa alá, kedvenc, agyonnyúzott-imádkozott baba-barátomat, és boldogan fölkiáltok: *Náci!* S már repesek is hozzá, ahogyan idegen földön, idegen ajkúak tengerében csapódunk oda, legalábbis mi magyarok, egy-egy ismerős szavú honfitárshoz, vagy ahogy a front-harcosok menekülnek két ütközet között a béke meghitt melegét árasztó, agyonnyomorgatott családi fotókhoz. Körülöttem mindenki nevet, hogy no nézd, a gyerekek nem a sok szép új ajándék kell, hanem az a kis régi, elnyakló fejű haverja, aki különben is, addig is mindig ott lehetett a keze ügyében. És később is így volt ez: jöhettek mérgező Eversharp töltőtollak, színarany pecsétgyűrűk, valódi szarvasbőr sapkák és mellénykék, igazi örömem sosem tellett bennük, nekem mindig csak a gyertyafényes fenyőfa és alatta Náci kellett volna, vagy ki tudja, talán egy kistestvér, akit Náci volt hivatva helyettesíteni, de hát a szüleim már elváltak, és nemhogy testvérré nem volt kilátás, de még szülőre sem nagyon, apám sem lakott velünk, anyámról pedig tudni való volt, hogy a lábát sem teszi be többé hozzánk, még a szeretet ünnepén sem.

A hanukából csak a gyönyörű dal, a Móauszur Jósúvószí maradt meg bennem (mármint a dallama, mert hogy a szövege mit jelent, arról nincs és sosem is volt fogalmam), továbbá a púrim nevű ünnepből az a szokás, hogy ilyenkor a megajándékozás kölcsönös, mégpedig olyképp,

hogy az embernek a legkedvesebb holmiját, legféltettebb kincsét illik odaajándékozni a másiknak. E különös szokás nemcsak az ajándékozás, illetve az ajándékkapás örömeivel gazdagítja a lelket, hanem az alázat és a lemondani tudás képességével is. Mindamellet, hogy egész őszinte legyek, Nácit sosem ajándékoztam senkinek, némi öncsaló okoskodás után bebeszélve magamnak, hogy egy ilyen ütött-kopott, viharvert, szétnyűtt bábut mégsem illik ajándékba adni valakinek, az illető aligha is örülne neki, Náci csak nekem az, aki; és ez természetesen igaz is volt, de az okoskodás hátterében mégiscsak az a mélyebb igazság lapult meg, hogy én Nácitól még akkor sem válok meg, ha az ünnepi ajándékozás parancsa ezt követelné meg tőlem. A jelek arra vallanak, hogy már ebben az időben sem voltam jó zsidó.

Megültük még a széder-estét is pészach, vagyis a zsidó húsvét alkalmából. Ettük a maceszt, azaz kovásztalan kenyeret (viszolygok még az emlékétől is) meg az ünnepi vacsorára előírt különféle rituális ételeket (gyakorló antiszemitáknak tanúsíthatom, hogy frissen lemészárolt keresztény szüzek vére nem szerepelt a menüben), ittuk, mégpedig aranszegélyű metszett kristálypohárból a bort, amelynek voltaképpen kósernek kellett volna lennie, de csak közönséges domoszlai hárslevelű volt a Széna térről, mert nagyapám azt szerette; mondom, ezt az ünnepet is úgy-ahogy megtartottuk, de én bizony locsolkodni is eljártam a keresztények húsvétjakor, és semmivel sem éreztem idegenebbnek az ő szokásaikat a mieinknél, csak azon csodálkoztam, hogy ők miért nem érzik ugyanezt, ha rólunk van szó.

Istenben nem hittem, sem azelőtt, sem azután, egy egészen kurta, két-három hetes időszakot leszámítva, amikor is (tizenhét esztendősen lehettem) ez a fajta révület is átjárt. Aztán ez a... micsoda is? hitvágy? áhítatkeresés? úgy elillant, ahogy jött, s benne csupán az volt az érdekes, hogy amíg tartott, nem zsinagógába jártam, hanem a katolikusok templomába, a Városmajorba.

Két-három éves koromban még meglehetősen türelmetlen materialista valék: amikor anyai nagyszüleim cse-

lédsége, melynek gondjaira bízattam, egy vasárnap magával vitt a szentmisére, a templomban szégyenszemre botrányt csaptam, harsányan ordítózva, hogy ha nem mutatják meg nekem azon nyomban a Jóistenkét, akkor el sem hiszem, hogy létezik. Ma már a montaigne-i „mit tudom én”-t vallom: meggyőződésemm, hogy jelenlegi tudásával az ember nem döntheti el, van-e az eddig megismert természet (világ, kozmosz) fölött vagy rajta kívül álló lény, kiváltképp olyan, mely földi életünket befolyásolná. Bizonyíték effajta lény létére nem áll rendelkezésünkre, a hit nagy bölcselőinek minden elmés agytornája ellenére sem (a meggyőződés nélküli hitet meghagyom azoknak, akiknek ez megkönnyíti az életét); másfelől nem tagadható, hogy nevetséges volna egy akváriumba zárt halnak az a fensőbbiséges és ellentmondást nem tűrő vélekedése, hogy márpedig az akvárium a világ határa, azon túl semmi sincs. Ismereteink kétségtelenül hihetetlen mértékben bővülnek, ám mennél nagyobb tudásunk gömbje, annál nagyobb felületen találkozunk az ismeretlennel.

Gyerekkoromban ezek a kérdések nemigen foglalkoztattak. A vallás? A vallás valószínűleg az ünnepnapokat jelenti. Csak hát, ugye, március tizenötödike is ünnep, még sincs köze a valláshoz. A karácsony meg nem zsidó ünnep, mégis tartjuk. Zavaros volt minden. Igyekeztem tölem telhetően befogadni mindazt, amit vallás dolgában nekem az angyali türelmű Aranka néni oktatott, még a héber betűs írást is megtanultam úgy-ahogy olvasni, és tény, hogy sokat megtudtam őseimnek akkor éppen ötezer-hétszáz évet számláló történetéről. Ez a lassan-lassan belém csöptetett második identitástudat azonban sem akkor, sem később nem vált meghatározóvá bennem; szememben a hittanórák világa olyan volt, mint egy mesebirodalom, melyből a valóságos életbe visszatérve már nem katolikusok, protestánsok vagy izraeliták vagyunk, hanem magyar gyerekek valamennyien.

Aztán megtanultam, de már nem az iskolában, hogy ez nem ilyen egyszerű. Például amikor egy ízben az elemiből hazatérve néhány nálam jóval idősebb és nagyobb, viseltes öltözékű fiú, akit nem is ismertem, *büdös zsidó* kiáltások

kíséretében elpáholt és összerugdalt, alig három háznyira az otthon melegétől. Ma is világosan érzem, amit akkor: indulatuk tulajdonképpen a szegényeké volt, és nem is engem gyűöltek személy szerint, egy kisfiút, aki sosem bántotta őket, hanem gazdagék csemetéjét, akinek ruházata mindig rendes, tiszta, sőt – személyes hajlandóságai ellenére – elegáns. Megverettetésem voltaképpen üzenet volt, az éhes rebellisek fenyegető üzenete a jóllakott villatulajdonosoknak; de hogy ez a teljesen érthető düh miért és miképpen függ össze izraelita besoroltatással, s miért nem fordul – például – a szintén mindig elegáns Visky Laci ellen, az sehogyan se fért a fejembe, mint ahogy az sem, hogy amiért a Szentély annak idején leromboltatott, és a nép, melynek sarjadéka vagyok, szétszóratott a világban, nekem rosszabb magyarnak kell-e lennem, mint azoknak a fiúknak, akik, mondjuk, sváb avagy szláv származásúak; teszem azt, hogy egy német nevű osztálytársam, akinek apja tábornok és fölvelt egy magyarosnak vélt, voltaképp azonban szláv településre utaló előnevet, mitől méltóbb a megbecsülésre (mi több: körülgazsuláltatásra), mint én, akinek még fél másodperc sem kell, hogy a nyolcszor-hétre rávágjam az ötvenhatot, a hétszer-kilencre a hatvanhármat, miközben ő mindannyiszor hosszasan töprenkedik az egyszeregy minden bonyolultabb kérdésén.

Egyáltalán: ki tehet róla, hogy mibe születik bele?

Nem is egész évtized múltán 1944 és 1945 fordulóján a pesti Városház utca tele lesz legyilkolt hullákkal, rajtuk fölirat: ÍGYJÁR, AKI ZSIDÓ! Nehéz ép elmével fölfogni az ostobaságnak ezt a fokát; mindenesetre leszűrhettem magamnak, hogy nem szabad magamba fogadnom semmiféle előítéletet, mert előítéletekből lesznek a végítéletek, ezekből pedig éppen eleget látott ez a szerencsétlen ország. (Más kérdés, hogy nyilván visszahatásként – szégyenletemre – végül magam sem maradtam mentes az előítélet-fertőzettől.)

Érthető, hogy azok iránt a fiúk, főleg a nagyobbak iránt, akik zsidó származásom ellenére is kedvesen és pajtásiasan közeledtek hozzám, már-már hálával határos baráti érzelmeket tápláltam. Mint nyuszi az elefánt iránt,

amiért nem véreb. Ilyen volt Neci, aki kézilabdakapusnak készült, és úgy dobálta magát focimeccseinken a sarokra lőtt labdák után, mintha mosogatórongy volna; és ilyen volt egy Oxi becenevű fiú is, aki a Majorban támadót játszott ugyan, engem azonban többször is megvédett a kötekedőbb suhancoktól.

Mulatságos volt, hogy osztálytársaim meg engem irigyelnek, amiért többször maradhatok el az iskolából, mint ők, hisz nekem a nemzeti és a keresztény ünnepeken kívül a zsidó ünnepeken sem kellett bejárnom. Ilyen volt a már említett purimon kívül a szukosz nevű sátoros ünnep, különös növényi kellékeivel, aminő a jobb kézben tartott és ismeretlen okból időnkint meg-megrázandó „lülev” (délszaki zöld ágak nyalábja) meg a balban tartott „eszrog”, azaz gránátalma; valamint a sövúosz nevű ünnep, melynek mibenlétét már elfelejtettem, csak azt tudom, hogy ilyenkor kell a rabbinak megfűjnia a sófárt, azaz csontkürtöt, amelyet Lehel vezér is használhatott; de mivel ez az esemény évente csak egyszer kerül sorra, szegény rabbik (mikor melyik) tüdőtagulásig erőlködtek, mígnem a kürtből jóval az esztendő por felhője után egy vékony hangocska is előnyekeredett, méghozzá olyan, mely úgy hatott, mintha a rabbi túlsó feléről érkeznek, a nagy erő kifejtés akaratlan-illetlen járulékaként, s csak természetes, hogy ilyenkor kipukkadt belőlünk, komisz kölkéből a lehető legvallástalanabb röhej.

A szombati istentiszteletek legtöbbszörén, az Öntőház utcai, azóta elpusztult zsinagógában, szép szopránom lévén, nekem kellett énekelnem a szólót, természetesen héberül, de különösebb áhítatot nem éreztem, tekintve, hogy a szövegből nem értettem egy kukkot sem. Mint ahogy abból a másik, negyedórás szólóból sem, amelyet tizenhároméves koromat elérvén, az újlaki zsinagógában történt férfiúvá-avattatásom – „bármicvó”-m – alkalmából kellett egy emelvényről előadnom.

Mellesleg ugyanebből az alkalomból tudatták velem, hogy az én hitközségileg nyilvántartott „valódi” nevem Mózes, továbbá, hogy a lévíták nagy tekintélyű törzséből származom. Talán mondanom sem kell, hogy e közlés

teljes mértékben hidegen hagyott; azóta sem érzem magam lévitának, még kevésbé Mózesnek.

De ne szaladjunk előre. Még csak elemibe járok, s a származásom miatti ugratások jórészt még szelídek, nem vetítik előre a holocaust rémítő árnyát. Még csak kedélyeskedve neveznek körülmetéltnak, amit nem értek, aztán amikor megtudom, miről van szó, még jobban elcsodálkozom, én ugyanis nem vagyok körülmetélve: anyám, amikor János-szanatóriumbéli (ma: Szív- és Érsebészeti) szobájában (én éppen egyhetes voltam) megjelent a „majl”, magyarul a hitközségi metsző, és elkezdte kirakodni a szertartáshoz szükséges eszközeit, úgy ráripakodott a jőemberre – *takarodjék!* –, hogy amaz egy szempillantás alatt kívül került az ajtón.

Így hát miféle zsidó is lettem én? Izraelita éppoly kevésbé vagyok, mint katolikus, jóllehet apám 1945-ben megkereszteltetett. Az izraelita vallás héber nyelvű rituáléja éppoly idegen tőlem, mint a katolikusok tömjénfüstös-szenteltvízes ceremóniája vagy a protestánsok puritanizmusa, noha közösségmegtartó erejét mindháromnak elismerem. De hát mit tegyek? Mindez távol állt és áll tőlem. Én magyarnak tudom magam első eszmélkedésem óta, ahogy Petőfi sem érezte magát soha szerbnek. A bort (sőt a töményebb szeszfélét) nem vetem meg, nem várok pészachig, hogy megnedvesítsem vele ajkamat (azt sem tudom soha, mikor van pészach), s mindig békésen tűrtem, ha zsidó barátaim egyike-másika részeges biboldónak nevezett, pedig berúgni összesen egyszer rúgtam be életemben, tizenhat esztendőös fejjel. Nem törődöm vele, melyik étel „tréfli”, melyik nem. A káposztás téstákat borssal eszem, nem cukorral. Fösvény nem vagyok, a seftelés is végtelenül idegen tőlem, mások rovására előnyöket szerezni nem volnék képes, és ha Náci babámat nem adtam is oda, magamat boldogan adnám púrими ajándékként az egész világnak.

De hát ki nézte ezt, s kinek volt mindez fontos a harmincas évek közepén, amikor először különítették el a többi kisfiútól? S amikor – családomat is beleértve – egy egész társadalom próbálta elhitetni velem, hogy én „másféle” vagyok?

Fekete igazgató úr

Nehéz elhitetni a gyerekkori szegénységből jöttékkel, hogy az ember nemcsak fonákjáról, hanem színéről is megutálhat egy életformát.

Korábban igen gazdag, később jómódúvá „szegényedő” apai nagyszüleim, akik szüleim elválását követően, négyéves koromtól neveltek, mint említettem, a szellőtől is óvtak. Szeretetből, féltésből és a fiukkal – apámmal – szembeni eltúlzott felelősségérzetből cselekedtek így, nem is vethetem ezt a szemükre. De ami tény, tény: rosszul tették.

Háztulajdonos nagyapámnak olyan magas társadalmi állású bérlői voltak, hogy a nagyhatalmú civil rendőrnyomozók is tán ezért álltak előtte haptákban, amikor egy, a szomszédban történt betörés tettesei után nyomozva, hozzánk is becsöngettek érdeklődni. Az, hogy egy velem egyidős fiú az osztályban vagy az iskola folyosóján egyszerűen fogja magát és pusztá szórakozásból pofon teremt, számomra egészen képtelennek rémlett mindaddig, amíg be nem következett. Amikor azonban bekövetkezett, ez az egyetlen pofon elég volt ahhoz, hogy ott tüstént a helyszínen – nem is annyira a pofontól, mint inkább a megtörténhetőségétől kábultan átértékeljem egész eddigi világképemet.

Ki kell jelentenem: az otthon kapott pofonok egyike sem bizonyult annyira hasznosnak további életem szem-

pontjából, mint ez. Már nem tudom, melyik akkori osztálytársamnak kell érte hálával adóznom: Szákinak-e? Árendásnak? Vagy Lapitkának? Szüleik, ha jól emlékszem, a közeli villanygyárban dolgoztak (abban, ahol én majd kétszer is fogok életem során, egyszer 1945-ben, a háborút követő első nyári szünetben, egyszer pedig 1950–51-ben, amikor éppen nem tölthetek be értelmiségi állást, de még munkaszolgálatos sem vagyok); őket magukat nem a család, nem is az iskola, hanem az utca nevelte. *Utcagyerekekkel ne állj le játszani*, hallom a családi intelmet még ma is, oly sok évtized után. De hát lehet-e egyedül focizni? Ők meg, szegények, hogyan játszhattak volna nélkülüm, akié a labda volt? (Teljesen elismert, noha éppannyira igazságtalan tulajdonosi jog volt a tizenegyesrúgás.) Igen, az utcagyerek maga a megtestesült Rossz volt, a Tisztátalanság, a Durvaság, mindaz, ami az embert lealacsonyítja. Az utcára szorult srácokat ugyanúgy le kellett (volna) néznem, mint a használt és eldobott átszállójegygyel villamosozni próbáló munkanélkülit, akinek neve akkor még nem munkanélküli, hanem „dologtalan csavargó” volt. *Mert egy derék, rendes, iparkodó munkásembernek, kisfiam, mindig lesz állása és keresete* – legföljebb az ivadéka marad „utcagyerek”, akit kerülni illik.

Az első pofon, az idegen közeg általi ellenséges fogadtatásom meghökkentett, s ellenségessé tett engem is. Ám ez a hadiállapot nem tartott soká. A természetes ösztön erősebbnek bizonyulván neveltetésemnél, elkezdtem visszaütni. Talán gyakorlatlanabbul, de ezt a gyakorlatlanságot ellensúlyozta a magam számára is meglepő, addig sosem tapasztalt és belőlem most egyszeriben lávaként feltörő dühödt indulat. Páholtuk hát egymást istenesen. És lám, milyen a kölyökember: ettől kerültünk lassan lélekben is közelebb egymáshoz. Mindenesetre nagy tisztelettel – és némi értetlenséggel – néztem föl Visky Lacira, akit meg sem ütöttek soha, sem ő nem vetemedett ilyesféle alpári dologra; már lebilincselően udvarias modora is olyan volt, hogy csak úgy sugározta az eleganciát, a könnyed, illethetetlen fensőbbiséget, az úriasságot, s tanulmányi eredményeit tekintve is brillírozott, ő volt a ta-

nító bácsik-nénik kedvence, az osztályelső, akivel soha nincs és el sem képzelhető semmi baj.

Ami az én tanulmányi eredményemet illeti, rám sem lehetett panasz, csak magaviseletből volt az övénél rosszabb jegyem. (Amire ma már büszke vagyok.)

A rosszabb jegynek persze megvolt a jó oka. Egy ízben ugyanis bevágott a mennykő: rajtakaptak, amint verekszem.

Éppen Csillag Jánossal viaskodtunk. Ő kezdte, nem rosszindulatból, csupán amolyan belső muszájból, hogy kezdjen a testével, az izmaival valamit. Pedig nem tartozott az agresszívabb fiúk közé, amilyen Száki vagy Árendás volt, akiknek esetében mindössze annyi merülhetett föl kérdésként, hogy kit szemelnek ki tízpercben valamilyen mondvacsinált ürüggyel egy jó kis elagyabugyálás áldozatául. Csillag Jánossal soha semmi bajom nem volt, neki sem velem, buta eset volt az egész. Tény, hogy nem méltányoltam sportolói kísérletét: mindjárt az első inzultusra lerántottam a padlóra és elkezdtem csépelni, mégpedig a hátát, mivel hasmánt ért estében talajt. Ebben a pillanatban lépett be az osztályterembe Zsemlye tanító úr.

Zavartan tápáskodtunk föl a beállt csöndben. Nem, ez a csönd nem volt „síri”. Meggyőződése, hogy még ezer éve elhagyott kriptákban sem lehet akkora csönd, mint egy megszeppent fiúosztályban, mely lélegzetét részint rettegésében, részint kárörvendő kíváncsiságában fojtja vissza, várva a pedagógusi vihar kitörését.

A rajtakapott lurkó még nem tudja, persze, mi zajlik le ilyenkor a fölingerelt oroszlánnak látszó tanáremberben. Mai eszemmel beleképzelve magam Zsemlye tanító úr helyébe, szinte magam is átélem agyának villámgyors számítógépprogramját, ahogy a fenyítés szükségességét és lehetséges módzatait próbálja tizedmásodpercek alatt összhangba hozni a fenyítendő felek fölmenőinek társadalmi helyzetével. Kibékíthetetlen ellentét, képtelen föladat. Megpálcázni Csillagot, Lapitkát, Árendást, Szákit, ez még csak elmegy. De kikezdeni Timár Zsigmondnak, a pénzügyminiszter háziurának unokájával? Hogyisne, hogy aztán esetleg kipenderítsék az állásából!

Sokáig azonban nem lehetett halogatni a döntést; a zordon tekintet, a vészjóslóan összehúzott szemöldök és a redőkbe vont homlok már megtette a kellő hatást; minden további idővesztéség már a Hatalom, a Törvénykezés tanácsstalanságáról árulkodnék. És Zsemlye tanító úr megtalálta a számára legmegnyugtatóbb, legkevésbé kompromittáló megoldást: *Mindketten velem jöttök az igazgató úrhoz!*

Nem egészen így mondta. Inkább valahogy így: az IGAZGATÓ ÚRHOZ. És mi dúlt lélekkel követtük; lép-teink úgy kopogtak a visszhangos folyosó kőkockáin, mint megannyi metronóm-kettyenés, amely a kivégzésig hátralévő másodperceket hivatott számlálni. Mi lesz ebből? Mi vár ránk? Csak nem csapnak ki? Úristen, mit kapok én ma otthon...

Aztán Zsemlye tanító úr a tényállás rövid ismertetése után ott hagyott bennünket Fekete Jenő igazgató úr magasságos színe előtt.

A direktor volt mindnyájunk réme. A mumus. Valahányszor móresre akarták tanítani valamelyikünket, elég volt eldörögni: *Akarod, hogy az igazgató úrhoz küldjelek?* És most ott álltunk előtte. Nem is küldve, hanem jóformán elébe vonszolva. Szívem kalapált. Nem tudtam, miféle iszonyat vár rám itt, az ismeretlen szörnyűségeknek eme barlangjában. És azt sem tudtam, hogy ezt a rettegett Igazgató Úr sem tudja. Hiszen Zsemlye tanító úr voltaképpen csak továbbpasszolt kettőnket őhozzá, a magunk zavarba ejtően antagonisztikus osztályhelyzetével. Zsemlye tanító úr már moshatta a kezeit; ő nem. Márpedig nem volt instancia, ahová még följebb küldhetett volna.

Fekete Jenő direktor úr azonban nem volt bonyolult lélek. Amikor választania kellett a társadalmi igazságosság és a saját jól fölfogott egyéni érdeke, olimposzi pozíciójának biztos megtartása közt, nem habozott. Az utóbbit választotta, föltehetően azzal a hátsó gondolattal, hogy éppen az igazi, a magasabb rendű igazságot szolgálja, amikor Csillag Jánosnak alaposan megpálcázza a tenyerét, engem pedig néhány feddő szó kíséretében nagyvonalúan elbocsát.

Csillag János meg én együtt ballagtunk vissza az osztályba. Neki a tenyere sajgott, nekem valami más, mélyen belül. Gyötrelmesen szégyelltem magam. Csillag János előtt is, önmagam előtt is. Szólni nem szóltam, csak átfogtam a vállát. Ő pedig megbocsátóan, mindent értően rám mosolygott.

Porig alázó mosoly volt.

Nem, nemcsak a fonákjáról: a színéről is meg lehet utálni egy életformát.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Balatonföldvár

Hogy kisdíák koromban miért éppen erre a jobbára arisztokraták által fölkapott üdülőhelyre jártunk nyaralni, anyám meg én, majd később húgom is, annak megvan a magyarázata.

Anyám második férje, Gábor bácsi három fivér közül a középső volt. Bátyja, Jóska bácsi mérnök volt a Weiss Manfréd-féle csepeli gyárban, s mint utóbb megtudtam, tagja valamelyik illegális kommunista sejtnek. Nem így a legifjabbik fivér, Feri bácsi, aki amúgy is előneves család sarjaként dzsentrinek iparkodott látszani, zsidó származását leplezendő. Evégből monoklit viselt, s nem emlékszem rá, hogy valaha is dolgozott volna. Gábor bácsi, aki Göttingában agronómusi diplomát szerzett, s előbb egy cukorgyárban, majd későbbi apósa, Horváth nagyapám festék- és lakkgyárában, végül valahára a saját szakmájában helyezkedett el, szintén azon volt, hogy ne tartsák, sőt lehetőleg ne is nézzék zsidónak; ő azonban első, monori munkaszolgálatától, azaz 1942-től fogva beletörődött abba, hogy ez a kísérlete reménytelen, s hogy saját fajtájától való korábbi értelmetlen viszolygása is csupán egyfajta önvédelem része volt. Hat évvel korábban viszont még úgy vélte, talán öntudatlanul, hogy a kamuflázshoz Balatonföldvár szervesen hozzátartozik. Siófok, amely nyáron jobbára a pesti Lipótvárosban honos zsidó polgárság nyári rezidenciája volt, természetesen szóba sem jöhe-

tett; Földvár annál inkább: itt a híres-neves Solymosi „Lulu” zongorázott a kaszinóban, és Salm gróf meg ifjú baronesszek püfölték a labdát a tenispályán.

1936 nyarán anyám már várandós volt a húgommal, aki természetesen a Krisztina nevet kapja majd. Most azonban még csak készülődik az életre, amiről nekem sejtellem sincs, csak annyit észlelek, hogy anyám pocakot eresztett; ezért, amikor a tenispályák meg a parti sétány közötti üzletsor előtt Gábor bácsi lefényképez bennünket, én anyám elé állok, ne lássák, mennyire elhízott. Ők ketten elnevetik magukat, én meg nem értem, miért.

Ezen a nyáron ért az a sok rémség a kőröshegyi úton; de ez az első földvári nyaram egyébként sem volt valami sikeres: még nem voltak, mint majd a későbbi években lesznek, szintén rendszeresen itt nyaraló barátaim. Élénken emlékszem egy nádépítményre, mely a „Sóhajok Hídján” megközelíthető Galamb-szigeten állt; egyik felén a nők, másik felén a férfiak öltözhettek át, ha nem akartak kabin- vagy szekrénydíjat fizetni. Nem lévén gazdagok, mi is ezt használtuk öltözőnek. Harmadik éles emlékem megint csak nyomasztó: egy jobblábas szandál keserítette meg az életemet azzal, hogy patentgombja járás közben minduntalan kipattant a helyéről, én meg, az örök kétbalkéz, képtelen vagyok visszacsatolni, mert szűk a pántja. A strandtól az országúton poroszkálva lakhelyünk, az azóta már rég megszűnt, ódon Bem Szálló felé, várandós anyám nem győzte a hajladozást, s végül már nem is volt többé hajlandó rá; én a lifegő szandállal csoszogtam-bicegdestem a nyomában, miközben fölülről az augusztusi nap égetett, alulról pedig az országút betonja.

A későbbi földvári nyarak már kellemesebbek, megbarátkozom két nálam idősebb fiúval, László Ferivel és öccsével, Bandival, akik szintén itt nyaralnak minden augusztusban, s akik nagy néha elnézően hagyják, hogy a Csipisz (ez én vagyok) is ütügethessen egy kicsit a pingpongasztalnál; amikor meg esős az idő, a Kupa Vezér Szálló halljában engem is engednek biliárdozni. A pingpong különben évről évre jobban megy, anyám (a zsidótörvényekig mellesleg az FTC teniszezője) 1940 nyarán még

éppen csak hogy megver 21:19-re, de már a következő nyáron én győzök 21:4-re, amiben az az érdekes, hogy a két nyaralás között egyszer sem volt ütő a kezemben. Aztán eljön az utolsó földvári nyár, 1942 augusztusa, amikor is a pingpongban kisebb csodát művelek: levált térdporccal és közönséges fa (!) ütővel, hiszen nemhogy gumis, de még parafás ütőm sincs, csak ez az ütő alakúra esztergált fadarab, amellyel még ütni vagy nyesni sem lehet igazán, csak védeni, védeni, minden ütést, mindent kivédeni, nos, ezzel nyerek meg egy kisebb helyi versenyt, amelynek első díja egy ezüst cigarettatárca. Érthető a rendezők zavara: arra nem számítottak, hogy egy tizenhárom esztendőös kölyök győz; így hát végül is a *Monpti* című, szintén nem egészen az életkoromnak megfelelő Vaszary Gábor-regénnyel ajándékoznak meg, mely díjnak jobban is örülök, persze, abban az évben amúgy is épp csak elkezdtem a dohányzást. (Timár nagyszüleim felhördültek, amikor bejelentettem, hogy ezentúl minden reggeli, ebéd és vacsora után elszívok egy cigarettát, de én megmondtam nekik, hogy ha megtiltják, akkor titokban fogom csinálni. Nem tiltották meg.)

„Örök kétbalkéz” – jellemeztem magam az imént. Hogyan lehetséges, hogy ez a „kétbalkéz”, mihelyt sportról, pontosabban labdáról volt szó, egyszeriben „kétjobbkezé” vált?

Azt hiszem, ösztönös idegenkedésem az olyan praktikus dolgoktól, mint egy-egy szög beverése, egy-egy csavar meghúzása, valamely kartonkockának rajz, ragasztás és hajtogatás útján való létrehozatala, abból az ösztönös és magamban mindvégig megfogalmazatlan fölismerésből táplálkozott, hogy nekem egészen más, merőben szellemi... micsodám is? alkatom? elhivatottságom? vagy egyszerűen csak képességem van, s emettől mindennemű manuális művelet elvonna. Másként állt a dolog azonban a játékkal, amelyben a szellemnek már igenis van szerepe, nem is csekély. Meg aztán ne feledjük: olyan világban voltam kamaszodó gyerek, ahol nem indulhattam egyetlen feltételekkel. A pingpongban vagy a sakkban viszont igen: ezek szabályai mindenkire egyaránt vonatkoznak.

A bizonyításvágy (amely persze szintén nem ilyen tudatosult formában volt jelen, amikor kihívásnak fogtam föl valamilyen – bármilyen – vetélkedést), igen, a bizonyításvágy tette, hogy számomra a játék a szó szoros értelmében kárpótlás volt a másodrendű állampolgár szerepébe kényszerülésért. Különben hogyan is válhatott volna belőlem, a kézügyetlenből, pingpong- és gombfocibajnok?

De hadd térek vissza arra a régi földvári versenyre. Mint említettem, emezt levált térdporccal játszottam végig, még mit sem tudva arról, hogy a fájdalomnak porcleválás az oka, s hogy a balesetnek, mely okozta, egész életemben viselni fogom a nyomát.

Egy-két nappal a verseny előtt történt. Abban az évben éppen lenn a parti sétányon, a Lujza-laknak nevezett panzióban laktunk, tán két nyaralóvillányira attól a helytől, ahol az *Egy szív megáll* című Karády-filmet forgatták. Azt a jelenetet, ahol a női főszereplő kiszáll a hódító férfiú kocsijából és visszaint, mielőtt belépne a kertkapun, az orrom előtt vették föl, a színésznő gyatra szereplése miatt vagy nyolcszor. A filmgyári segédmunkásoknak nyolcszor kellett az autót visszatolniuk a kiindulópontra, és újból – a kamera szempontjából láthatatlanul – az elválás színhelyére tolniuk hátulról, tekintve, hogy a férfi főszerepet játszó Nagy István nem tudott autót vezetni.

Nos, mi az egyik közeli házban laktunk, amelynek – a sétány majd minden házához hasonlóan – saját stégje volt szemben, a parton. Erről a stégről ugrottam önfeledt talpast a Balatonba, abban a hitben, hogy a víz mély.

Nem volt mély. Harminccentis volt. És még szerencse, hogy fejest ugrani majd csak a rákövetkező télen tanulok meg.

Összecsuklom. Iszonyú fájdalom, mely azonban idővel mérséklődik, nem is törődöm vele, amíg a pingpongverseny tart. Utána sem nagyon, mert a fájdalom csitul, enyhe sajgássá válik, majd elmúlik az is. Egy másik fájdalom az, ami egyelőre nem múlik, sőt óráról órára kínzóbb: tudom, hogy ez az utolsó balatoni nyarunk, megmondták. Nem tudom, a dolog összefügg-e s ha igen, hogyan azzal a ténnyel, hogy már három zsidótörvény is született, s

hogy körülöttünk különféle ijesztő rémségek történnek, miként arról majd még esik szó a továbbiakban. Csak annyit tudok, hogy búcsúznom kell a Balatontól; ki tudja, látom-e még valaha is. Pedig most már a László fiúk, majdhogynem egyenrangúként, befogadtak maguk közé, még ha váltiglan Csipisznek neveznek is.

Megmosolyoghatjuk a semmicske kis slágereket, de életünk egy-egy időszakával, hiába is próbálnók tagadni, elválaszthatatlanul összefonódnak. Évtizedek múltán is földézik az emberben születésük idejének auráját. Hirtelen újra hároméves leszek, ha meghallom a *Tenyeremen hordom, lehozom a csillagot én...* kezdetű nótát vagy a *Jaj, de ravasz dolog ez a tavaszt*; hatévéssé igéződöm át, ha valahol véletlenül felcsendül a *Ramona*, és tizennégy esztendőssé, ha eszembe jut a *Holdvilágos éjszakán*; mint ahogy a *Baracknyílás idején* ma is tizenhét esztendőssé kora énemet és élményeimet kelti életre. Ez azonban még csak a jövő (sláger)zenéje, egyelőre 1942 augusztusát írjuk, zötyög velem a vonat hazafelé, s mintha most is ott állnék a folyosón, háttal a fülkében ülő anyámnak, homlokomat az ablaküveghez nyomva, s miközben már merő könny az arcom, állandóan a frissen megismert dalocskát játssza – a helyzettől teljesen függetlenül – az elme verklije:

*Mennyi minden jó van
egy lármás kis eszpresszóban!
Kicsi a hely, kicsi a pult, kicsi a szék,
de legalább összébújunk egy kicsikét,
s még szól a rádió,
ott sugdolózni jó...
Jó hely egy kis eszpresszó.*

A könnyed angolkeringőcske témája nem volt véletlen: 1938 és 1941 között volt az az időszak Budapesten, amikor a kis presszók gombamód elszaporodtak, csapást mérve a mintegy ötszáz fővárosi kávéház zömére. Akinek volt némi befektethető pénze, hogy megvásároljon belőle egy olasz La Pavoni presszógépet, és kibéreljen egy utcára nyíló kis bolthelyiséget, az pillanatokon belül meg-

tollasodhatott. Én addig persze sosem jártam presszóban, sőt a továbbiakban felnőtt fejjel is inkább kávéházpárti voltam; ez a slágerecske csakis azért kapcsolódhatott össze bennem a gyász, az örökre szóló veszteség érzetével, mert akkor, ott, a hétéves koromtól fogva mind inkább szívemhez nőő Földváron hallottam először. Nekem mindmáig maga a dallamba foglalt szomorúság marad, függetlenül derűs-kedélyes szövegétől. Hallatán megint a régi kisfiú leszek, akinek peregnék a könnyei a vonat folyosóján, miközben sorra maradnak el az állomások. Jó hely egy kis eszpresszó? Lehet, de Balatonföldvár jobb hely. És többé nincs. Nekem többé nincs.

...de legalább összebújunk egy kicsikét...

No igen, ezt az összebújást is sirattam. A barátság akolmelegét, amelyről tudtam, de legalábbis éreztem, hogy örökre oda.

Igaz, egy év múlva László Bandi még ellátogat majd egyszer hozzánk a Nyúl utcába. Igaz, még pingpongozunk egymással egy jót a kertben felállított asztalon; az is igaz, hogy anyámmal majd még 1943 augusztusában is nyaralunk egy jót, ha nem is éppen a Balatonnál, hanem fizető vendégekként egy békési birtokon, ahol szintén lesz egy tavacska, pici halastó, amelynek partján szabadon és büntetlenül énekelhetjük éjszaka az angol indulót:

*It's a long way to Tipperary,
It's a long way to go...*

– s ahol hajnalonta, mivel tudok a nyelvükön, el-elbeszélgetek a fölébresztetésük miatt sértetten visszabrekegő békákkal.

De ez már mégsem a Balaton volt.

A térdem nem fájt, kedvemre focizhattam bármikor, a régi balesetre már nem is gondoltam. A baj csak nyolc évvel a szerencsétlen talpas után jelentkezett, amikor a sajtóból származási okokból történt eltávolíttatásom után (ezúttal nem zsidó származásommal volt a baj, hanem az

úgynevezett nagypolgári családi háttérrel) a Ganz Villamossági Gyár segéd munkásaként túlon túl súlyos huzalkötegeket kellett cipelnem, s egy rossz lépés után nem bírtam kiegyenesíteni a lábam. Kínlódva vergődtem el a legközelebbi orvosi ügyeletre ahol – ó, ötvenes évek! – nem ismerték fel a baj okát. Gyors műtét helyett hisztaminpakolást meg ultrarövidhullám-kezelést kaptam; három hétbe is beletellett, amíg a térdem ismét rendbe nem jött. (Vagy legalább is olybá tűnt, hogy rendbejött.) Ezenközben – megfelelő orvosi diagnózis híján – a gyárban táppénzcsalónak néztek, s mint ilyen, mély megvetés tárgya lettem feletteseim körében. Aztán eltelt további huszonnyolc év, amikor egy szigligeti pingpongszórán megint összecsu klottam: a levált porc beékelődött az ízületek közé. Bekerültem a Sportkórházba, de már nem volt érdemes műtéttel kísérletezni. Mára a porc már régen porrá ment és bemeszesedett.

Többé már nem pingpongozom. S a Balatonra sem járok már, csupán gondolatban. László Feri és Bandi pedig már gondolatban sem tud. Ők ketten is régen porrá váltak.

Országos Széchényi Könyvtár

Költő leszek

Mondják, a vörhenyt csak egyszer lehet megkapni.

Balga beszéd. Ezt bárki bízvást elhiheti a vörheny magyar csúcstartójának, aki e sorok írójával azonos. Ő ugyanis nem egyszer, nem is kétszer, hanem háromszor kapta meg a skarlát néven is ismert kórt, természetesen még a védőoltás előtti időkben.

A legrosszabb vörheny a harmadik volt. Egy ebéd után minden rábeszélés és kezembe nyomott könyv nélkül (eleve rossz jel!) lefeküdtem, elaludtam, majd verítékben úszva, óriási lázzal ébredtem. Ez még csak elment volna valahogy, de az aljas streptococcusok ezúttal nem érték be korábbi szerényebb eredményeikkel, s mindaddig nem nyugodtak bennem, míg csak egy jó kis szívizomgyulladás össze nem sikerült hozniuk. Én akkor hétéves valék.

A szívizomgyulladás ronda dolog. Nemcsak azért, mert hónapokig úgyszólván mozdulatlanul kell feküdni (jómagam hét hónapig voltam ágyhoz láncolva, s utána – nyolcéves koromban – újra meg kellett tanulnom járni); még csak azért sem, mert az ember legfőljebb kilenc deci folyadékot vehet naponta magához; a legkevésbé pedig a magas pulzusszám miatt, noha ez sem kellemes. A legijesztőbb a szívtájéék állandó nyilallása, melyet még egy hét-nyolc éves fiúcska is úgy él meg, mint afféle szüntelen *memento morit*. Más kérdés, hogy egy hét-nyolc éves fiúcska még a halállal való tusakodásában sem mindig

tagadja meg rakoncátlan önmagát. Én például, ha senki nem volt a szobában, nem haboztam kikelni az ágyból és – szívnyilallás ide vagy oda – a könyvespolcnál teremni egy-egy könyvért. A polc közel volt, odáig még elhordott a lábam. Azt meg nem nézte senki, éppen mit olvasok, sem azt, hogy ki vitte ágyamhoz az éppen olvasott könyvet.

Az olvasáson kívül rajzolni szerettem a legjobban (különösebb képesség híján is), no meg gombfocizni. Ez utóbbi foglalatosság azonban, mint köztudomású, sehogy sem űzhető takarón. Timár nagyszüleim, hogy ezt az akadályt elhárítsák, de főleg, hogy étkezéseimet kényelmesebbé tegyék, egy kurta lábú ágy-asztalt fabrikáltattak a számomra, olyat, amelynek felém eső része nyitott volt, kétoldalt és hátul pedig kis kétcentis palánnal volt ellátva. Pompás meccseket lehetett aprópénz-érmékkel lebonyolítani rajta, elég volt a két oldalpalánk közepére kapukat rajzolni. Olyankor, amikor rajzolgattam vagy gombfociztam (jobb kéz a bal ellen), nagymamuka lelkipurdalás nélkül hagyhatott magamra; tudta, hogy ilyenkor mindenféle társaság vagy felügyelet híján is jól elvagyok.

De rajzolni és gombfocizni sem lehetett örökké. Sőt olvasni sem, bár ami igaz, igaz, rengeteget olvastam e hét hónap során. Nyelvtanulásnak is hasznos időszak volt ez. Németül akkor már jó ideje tudtam, részint egy Erna nevű, fölöttébb katonás német frajlának, részint semmeringi tartózkodásaimnak hála; most a francia volt soron. Meglepően hamar szívtam magamba, egy kicsit talán túl hamar is; nagymamukának mindenesetre a lassúbb haladás inkább kedvére való lett volna, akkor nem hozom akaratlanul is kínos helyzetbe.

Volt neki ugyanis egy állandó barátnői köre, ahova el szokott járni „traccsolni”. Engem ezek a nyúlós-nyálás hölgyek, akik nálunk is meg-megfordultak, s akikhez semmi közöm nem volt, kiváltképp együttesen töltöttek el viszolygással. Gügyögő hanghordozásuktól és leereszkedő álérdeklődésüktől a legszívesebben falra másztam volna, témáik pedig a leglehangolóbb unalmat árasztották: mit írt a Hansi Zürichből, a Grósz reumája sokat javult Karlsbadban, mégis csak jó, hogy végül mégsem Bad Gastein-

ba ment, a Deutschék válnak, na ne mondd, csak nem a Mici... (kuncogás), na és hogy megy Ervinnek az egyetem, kopogjuk le, na ja, az egy tüchtig fiú, abból még minden lehet, satöbbi. Egyetlen fél gondolatnak még az árnyéka sem, sehol, soha. Nem csoda, hogy később egyszer (már lehettem úgy tizenkét esztendő) amikor nagymamuka, mivel átkészülődött Pestre, valamelyik cukrászdába, hogy összejöjjön velük, megpendítette, mennék vele, kapok ezt-azt, fagylaltot, csokoládékrémet, tortát, én az óriási csábítás ellenére nemet mondtam, inkább elfocizgatok majd az udvaron, jobb híján egymagam. *De a lakás be lesz zárva, a lánynak kimenője van, be se tudsz menni, míg odaleszek!* Sebaj, legföljebb nem megyek be. Nagymamukának ezzel persze elrontottam a délutánját, mert végig kellett emezt idegeskednie, hiszen nem voltam „szem előtt”, viszont jót fociztam, ha épp egyedül is, én voltam Zsengellér „Ábel”, s ez fölért minden nyalánsággal, melyet udvarias helyben üléssel kellett volna megfizetnem, a „traccsparti” unatkozó kibiceként.

Igen, csakhogy amíg szívizomgyulladásom volt, nagymamuka csupán olyankor mehetett el „traccsolni”, ha akadt valaki, aki közben vigyáz rám és ellát minden szükségessel. Egyszer, amikor ezt sehogy sem sikerült megszerveznie, a néniék látogattak el hozzánk. Pontosabban: az én szobámba, hogy közben szem előtt legyek.

A hölgykoszorú összegyűlt hát a minyonos tálca körül, és megkezdte fültépő fecskecsivitelését, mely főleg azért idegesített, mert hangereje fölöttébb zavart az olvasásban, azt pedig, hogy ordítva, a társaságot túlharsogva gombfocizzam, Pluhár hangján „közvetítve” az eseményeket, röstelltem volna. Nagymamukának, aki éberén őrködött a derék König doktor által előírt teljes nyugalmon, különös ötlete támadt: odanyújtott egy francia vicclapot, melyet a vendég hölgyek egyike hozott magával, böngésszem az, abban sok a tréfás rajz.

A vicclap megtette a magáét, sikerült rá összpontosítanom, száműzve tudatomból a szobában petárdázó pletykákat, a Miciket és Hansikat. Némi szépséghibája volt az így létrejövő békés együttélésnek, hogy a mulatságosabb

tréfákat harsány nevetés kíséretében mindjárt szét is kűr-
töltem, hol franciául, hol magyarul, hogy a jó mulatságot
környezetemmel is megosszam. Ez egy ideig így is ment,
ach, wie herzig, sóhajtoztak udvariasan nagymamuka ba-
rátnői, amitől természetesen vérszemet kaptam és elkezd-
tem a pikánsabb élceket is föltálni, ám a poénok most
szinte megmeredtek-dermedtek a levegőben, az „ach, wie
herzig”-ek egy csapásra elmaradtak, nagymamuka fülig
pirult, s úgy érezte, elejét kell vennie a készülő botrány-
nak, már így is nagyon valószínű volt, hogy a következő
„zsúron”, Hudovernigéknél vagy kinél is, az én különös
neveltetésem lesz az első számú téma, ha nagymamuka,
megint csak miattam persze, nem lehet ott, hogy ott je-
lenlétével megakadályozza kibeszéltetését.

Ő tehát gyöngéden és nagy-nagy tapintattal, de hatá-
rozottan, magára kényszerített eréllyel kivette kezemből
a francia vicclapot, s „nehogy fölizgassa magát a gyerek”,
ezzel egyidejűleg papírt-ceruzát meg néhány rajzlapot tett
elém, hogy most talán inkább rajzolgassak. Azt hiszem,
az egész tranzakcióból ezt a kínos-gondos tapintatot érez-
tem ki elsősorban, s az óvatos kíméletnek ez a már-már
külön hangsúly, előtérbe tolakvése hirtelen ismét ráéb-
resztett nagybeteg mivoltomra, úgyhogy nem is a viccek-
től való váratlan megfosztatásom, hanem ez az ápolónői
gesztus tette, hogy egyszer csak borzasztóan megsajnál-
tam magam. És amikor a ceruza elindult kezemben a pa-
píron, nem rajzot, hanem lélekrajzot rótt rá. Az alábbi:

*Ha eljön majd a végzet,
mely mindent fölülmúl,
akkor minden emberi lénynek
a hangja távol elfúl.
Ha ellep majd a sír
és minden könnyünk elhull,
ha majdan a szél is
fejünk fölött elfúj,
akkor mindenkin uralkodik a bú.
Ha meghalunk,
ha elhullunk,*

*ha majd itt a bú,
akkor gondol mindenki rá:
ez a világ
miért olyan szomorú?*

A „mű” a Halál címet kapta.

Elkészülve alkotásommal, magam is meglepődtem. Én ilyesfajta verset soha addigi kis életemben nemhogy nem írtam, de még csak nem is olvastam. A költészet óriási birodalmából eladdig csupán Petőci bácsi verseiből ismertem néhányat. (Hogy Petőfit miért neveztem Petőci bácsinak, ne kérdjék, fogalmam sincs róla; általában szerettem saját nevet adni mindennek, néha fölmenőim nagy könnyebbségére, mint például a fütyi esetében, mely testrészt – a fütyi megjelölés még nem lévén forgalomban – nem minden nyelvteremtő lelemény és férfiúi dolyf híján „pömpös” névre kereszteltem, amivel ildomos megnevezése az egész család számára lehetővé vált.)

Több mint hat évtized távolából pillantva vissza ezekre a – lelkeimből akkor alig néhány perc alatt lelkedzett – soraimra, úgy érzem, minden gyerekes esetlenségük mögött is van valami ebben a zsenyében. Öreg esztéta-énem legfőképpen az egész versen végigzokogó „ú” hangzót méltányolja. Hiszen nyolcadik évemben még mit sem tudtam arról, hogy nyelvünkben az elemi dolgok kellemesebbje jobbára magas hangrendű (béke, gyönyörű, szép, derű, élet, születés), a rosszak ellenben inkább mély hangrendűek (háború, csúnya, csúf, rút, szomorú, bú, halál); bennem csak az ösztön munkált, amikor ilyen ősziesen barna verset írtam. Mert színeshalló lévén, az „ú”-t barnának érzem. Mindamellettt találatnak érzem a fejünk fölött elfújó szelet is, mint a sírban fekvő halott „szemével” látás példáját.

Mármost megkérdezhetik, miképp fér meg egyetlen lélekben a pikáns francia vicc meg a verses zokogás? Nos, amint látható, megfér, hiszen védekezés mindkettő: a sírással az élet ellen, a nevetéssel a halál ellen keres oltalmat a lélek, habár látszatra a dolog épp ellenkezőleg áll. Mindenesetre a két életmegnyilvánulás egyazon arzenál része.

Also, was sagst du dazu? – csattant fülembé a versezet fölolvadását követően a mű egész világától „ú” hangzói ellenére is tökéletesen idegen fölkiáltás, s még a reá érkező *grószártig* meg a hitetlenkedő *ezt te írtad, itt, most?* sem tudott igazi örömmel eltölteni. Botfűlűek dicséretének nem örül az ember. De attól kezdve valahogy bebeszéltem magamnak, hogy én kérem költő vagyok. Kiváltképp, hogy valahol hátul, a nyúltagy mélyén nyomban érzékeltem: az effajta önkifejezés a lehető legélesebb kihívás a minyonos tálca körül ülők mentalitása ellen.

Mit tudtam még arról, milyen rabszolgamunka, hány évtizednyi gyötrelmem, válság és újrakezdés áll előttem, amíg végre majd – talán – csakugyan érdemes leszek a magamnak kissé korán előlegezett megjelölésre!

Az életünket meghatározó sugallatot, ellentétben a vörhennyel, csakis egyetlenegyszer lehet megkapni. Meglehet, azt is csak akkor, ha valaki van annyira szerencsés, hogy még idejében lehessen szerencsétlen. A többi? Robot, keserűség, lélekszárnnyaltató szenvedés. Sok kétségbeesett nevetéssel körítve.

Országos Széchényi Könyvtár

VILLANÓFÉNY:

Stormy Weather

A *Stormy Weather* (,Viharos idő') egy réges-régi sláger, még a húszas évekből. Örökzöld darab, Frank Sinatra is lemezre énekelte. Nekem gyerekkorom óta egyik kedven-cem.

Egészen kicsi fiú voltam, amikor először hallottam. Lenyűgözött. Dallama valamilyen szeles, esős, ködös éjszakát idézett föl bennem, meg a tengerpart sós levegő-jét, melyet az Adriáról ismertem.

Mondom apámnak, milyen képzeitem támadtak a dal hallatán.

Apám úgy mered rám, mintha kísértetet látna. És elmondja, milyen körülmények közt hallotta ő először a slágert: egy hajó fedélzeti korlátjának támaszkodva, a La Manche csatornán való átkelés közben, éjjel. Esős, ködös éjszaka volt, a víz fölött sós szél fújt. A hajó tánczenekara játszott a számot lenn a szalonban, a hangok fölhatoltak a fedélzetig.

Te akkor még nem éltél, mondja még mindig döbbenten apám.

Szűj

Ez a történet Emil bácsival kezdődik, családunk barátjával, nyugalmazott vasúti tanácsossal, aki két-három havonként látogatott el hozzánk egy-egy délutánra.

Emil bácsi tanított meg sakkozni. Ezek a sakkipartik még nagyapámat is odavonzották néha, pedig ő szemlátomást nem lelkesedett a magas, kopasz, stuccolt bajszú és mindig halk, szinte lábujjhegyen beszélő öregúrért; ha az megjött, máris átengedte a terepet nagymamukának meg nekem; de a sakkipartik érdekelték, oda állt a hátam mögé és megpróbált segíteni, *rosírozzál*, mondta, de én nem szerettem a tanácsadást, megvolt a magam elképzelése, legföljebb kikapok, nem szégyen Emil bácsi-től kikapni.

Nyaranta egy alkalommal az Angol (ma: Vidám) Parkba is elvitt Emil bácsi, ilyenkor nagymamuka is velünk volt, egészen úgy festhettünk, mintha ők ketten volnának a nagyszüleim, csak éppen többet beszélgettek egymással, mintha csakugyan férj és feleség lettek volna.

Emil bácsiról még én is tudtam, hogy szegény, nagyon szép volt hát tőle, hogy ennyi pénzt beleöl egy voltaképpen idegen gyerekbe, mert én persze az Angol Parkba belépve tüstént megfélekeztem Emil bácsi szegénységéről; ha nincs rá pénz, minek jöttünk ki, ha meg itt vagyunk, akkor bizonyára azért, hogy belecsúszhassak csónakon a toronyból a vízbe, tizenegyest rúgjak és célba löjek, nem

hagyva ki természetesen az obligát ringlispílt és Elvárásolt Kastélyt sem. Ma már látni vélem, amint nagymamuka a városligeti kirándulás előtt odacsúsztatja Emil bácsinak a tíz pengőt, és szégyellem magam önfeledt önzésemért, hiába tudom, hogy nem én voltam az önző és könyörtelen, a jó mód volt az, megszoktatta velem, hogy a dolgok *vannak*, hogy *nekem* vannak, hogy elérhetők, s ez mindaddig így volt, amíg – talán a zsidótörvények következtében, talán mert nagyapám elspekulálta magát a tőzsdén – a család anyagi helyzete meg nem rendült. Akkor aztán egy napon eltűnt a spórkasszából az egész gyerekkoromban lelkesen összegyűjtögetett száztizenöt pengőm és átalakult télikabáttá, amin hihetetlenül megdöbbenem: nekem a ruházkodás addig olyan volt, hogy természetesnek vettem minden új cipőt, nadrágot, ez hozzátartozott az élethez, valahogy járt nekem, mint az iskolaszerek vagy az ebéd meg a vacsora, s ellenszenvel közeledtem a karácsonyfa alá rakott ingekhez-zoknikhoz is, amelyeknek, úgy éreztem, közönséges hétköznapon kellett volna megérkezniük, nem pedig más ajándékok, könyvek és játékok helyettesítéseképp. Mondom, az én pénzemből, az én ég tudja hány évig összekuporgatott pénzemből vásároltak nekem nagyszüleim télikabátot, s itt kezdődött el belső átalakulásom, amelynek eredményeképpen többet kezdtem el gondolkodni az emberekről meg az emberi javakról, és többé soha, még véletlenül sem tettem félre egy krajcárt sem.

Az aranjuezi szép napok vége egyébként nagyapámra legalább akkora hatással volt, mint rám. Idegesebb lett, kötekedőbb, *gondjaim vannak*, mondta ebédnél-vacsoránál, de azért változatlanul sokat ettünk, ő pedig még a legnagyobb gondok idején is megitta minden főétkezéshez a maga fél liter hárslevelűjét, a hat szoba továbbra is tele volt perzsákkal, nippekkel, drága Chippendale bútorokkal; a hosszúnapi böjt után éppúgy, mint azelőtt, előkerültek az aranyperemű kristálypoharak is, a *gondjaim vannak*-ot legföljebb Seligman úr mondhatta volna el, sovány, kopott öltözékű, kiálló ádámcsutkájú, elálló fülű, templomszolga külsejű férfi, aki havonta tette tiszteletét

nagyapámnál némi készpénzért, a tőzsdei hosszokról-besszekről hozva cserébe bizalmas híreket. Egy alkalommal, amikor nagyapám kikísérte, Seligman úr sírt, *nekem családom van*, mondta, *hogyan tudjunk ebből kijönni*, de nagyapámnak nem volt erős oldala az érzelgősség, *ki mondta magának*, Seligman úr, *hogyan kijöjjön belőle*, aztán Seligman úr elment, megterítették ebédhez, előkerült a hársleve-lű, s nagyapám egyre csak a tányérjára nézve, szótlantul rágta a libahúst.

Fiatal korában nagyapám kereskedéssel foglalkozott Múraszombaton, s nem lehetett minden üzleti érzék hí-ján, mert mire én megszülettem, már a torinói Fiat autó-gyár budapesti vezérigazgatója volt, rabiátus ember; a budai villában, amelynek egyik szárnyát laktuk, még há-rom, egyenként tízsobás apartmanja volt, az egyikben a mindenkori francia katonai attasé lakott, a másikban a Hitelbank igazgatója, a harmadikban Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter, aki nagyobb kormányzói foga-dások alkalmával díszmagyart öltött és azon kacagányo-san vonult ki a kocsijához, ott, ahol nagyapám mindig hosszú órákat töltött a kerítés folyondárjának, mint mon-da, idomításával. Óriási látvány volt a sváb bankember eb-ben az ál-ősmagyar ruházatban, én mindig pazarul mu-lattam rajta, nagyapám azonban ájult tisztelettel vette le kalapját a Nagy Lakó előtt, aki még Romanellinél, a Ge-nerali Biztosító magyarországi fejénél is súlyosabb poten-tát volt, olyan ember, aki, mint remélte, alkalmilag még a segítségére is lehet.

Az emberekkel, föltéve, hogy nem voltak potentátok, nagyapám türelmetlenebbül bánt, mint a folyondárjával. Az esküvője utáni első otthoni ebéd alkalmával *ez tegnapi* fölkiáltással kivágta a kétkilós kenyeret a nyitott ablakon. Nagymamuka, aki akkoriban éppen elvégezte a bécsi Kon-zervatóriumot, sírva hagyta el az ebédlőt. Ettől kezdve az üzletemberi fortéllyal spékelt brutalitás irányította a csa-lád életét, s a finom, halk menüettekbe menekülő til-takozás csupán kerülőutakon bírt előszivárogni, főként négyéves korom után, mikor a sötét és kedélytelen belvá-rosi lakásból végre átkerültem a Nyúl utcai villába, ahol

persze nagymamuka vette kezébe nevelésemet. Azt tán mondanom sem kell, hogy zongorázni kellett tanulnom, részint, hogy nagymamuka kielégítetlen zenei álmai bennem válhassanak valóra (egyedüli tanítványa voltam, ám a célra, sajnos, tökéletesen alkalmatlan), részint pedig, hogy nagyobb lelki-szellemi kifinomultsághoz jutván, semmiképpen se nagyapám életútját kövessem.

Nincs rá adatom, csak utólagos érzés és hideg felnőtt-logika mondatja velem, hogy Emil bácsinak fájdalmas szerep juthatott nagymamuka életében. Emil bácsi disztíngvált modora, halk beszéde és főleg Országház kávéházi kismenükre szorított agglegény mivolta arra enged utólag következtetnem, hogy több évtizedes kölcsönös és reménytelen sóvárgás élhetett bennük. Emil bácsi, legalább is látszólag, sokkal inkább illett volna nagymamukához, mint nagyapám, s talán ez a körülmény okozta nagyapám nehezen leplezett ingerültségét, valahányszor az öregúr megjelent nálunk és beült nagymamával az úriszobába „traccsolni” a Feszty-féle Golgotha alatt. Akármilyen nagytérmetű ember volt is nagyapám, ezen a ponton nem tehetett semmit; neki, aki egy legyintéssel intézett el művészetet, lírát, zenét, nem lehetett bejárása nagymamuka titkos és gyöngéden érzékeny lelki szentélyébe.

Emil bácsinak mégis alul kellett maradnia, mégpedig nem csak azért, mert a vagyon nagyapám oldalán állt, hiába olyan kézenfekvő ez a magyarázat. Azt hiszem, a legfontosabb ok, amiért nagymamuka – még jóval az én oda-költözésem előtt – nem a botrányt, illetve az új életet, hanem a hosszú vértanúságot választotta, abban rejlik, hogy Emil bácsi nem volt erős egyéniség. Bizonyos mértékig ez is összefügghetett vagyoni helyzetével: kisfizetésű vasúti hivatalnokként, majd nyugdíjasként Emil bácsi megszokhatta, hogy illetmudoan intézze a szót, korrektül ellássa a munkáját, és megtartsa véleményét. S mert egzisztenciája oly vékonyka volt, nem mondhatta nagymamának, hogy váljon el és menjen mégiscsak inkább hozzá feleségül, hiszen annak, nagyapám oldalán, mindene megvolt a lelkieken kívül, ő pedig csak a kuporgatás, a fűtetlen lakás meg a fényesre koptatott ruhák világát nyújthatta cse-

rébe. Nagymamuka bizonyára a családra hivatkozott (legalábbis önmagában), az asszonyi kötelességekre, apámra, később rám, de azért bizonyára érezte, hogy mindez csak gyönyörű humbug, mit is kezdhetne két ilyen ügyetlen, alázatos álmodozó a tisztességes szegénységben és unalomban; mert távolról még csak megmaradhatott a két koros ember közt ez a különös trubadúr-nosztalgia, de közlő, a piszkos alsóneműk közt, amikor már semmi értelmük nem lett volna Emil bácsi résztvevő bólogatásainak, a finom lelki harmóniából unalom és végül önvád kerekedett volna, a nők pontosan tudják ezt, végiggondolás és pszichológiai ismeretek nélkül is.

Emil bácsi akkor is meglátogatott minket, amikor a család szénája kezdett rosszabbul állni. Túl tisztességes és túl öreg is volt már ahhoz, hogy ettől az anyagi folyamatból a maga számára bármit is reméljen; elvégezte magában ő is ezt a dolgot, már talán nem is bánta ezt az életét mintegy értelemmel megtöltő, idültté vált csendes lelki sajnást.

Nekem aznap osztálymeccsem volt, az átok ellen játszottunk, s hogy ne rongyoljam el a jó cipőmet, előző délután kimentünk a Telekire, valami olcsó, szétrugdosni való csukát venni.

Erre a vásárlásra holtom napjaig emlékezni fogok.

Abban az időben egy Grósz Juli nevű, ruszin földről Magyarországra menekült zsidó cseléd lány szolgált a háznál, tűzről pattant, pirospozsgás, huszonhat körüli elvált (vagy özvegy?) asszonyka, akit időnkint egy ötven körüli állítólagos unokabátyja látogatott meg, és különösen rossz híreket hozhatott minden alkalommal, mert amikor egy-két órás elzárkózás után ismét előbukkantak, Julinak rendszerint mély karikák kékeltek a szeme alatt. Nem is csoda hát, ha érdeklődése inkább felém fordult, aki haragóan jókedvű és korán nagyra nőtt, akkor már gimnazista kamasz voltam, s akit lelkesen oktatgatott. Sajna, nagymamuka éberségéből folyóan a teóriánál alig jutottunk tovább, s ez az alig is a cipővásár előtti estére esett, nagyapám pedig, mit sem sejtve a dolgok állásáról, azt a zseniális tervet eszelte ki, hogy a Telekire Juli jön velem,

mintha ő volna az édesanyám, ő pedig, mármint nagyapám, majd arra sétál, mint semleges, minden iránt egyformán érdeklődő idegen, aki mintegy véletlenül csöppen oda és szól bele az alkuba. Ily módon, gondolta, hogy nem egy jól öltözött úr, hanem egy kis cseléd a vevő, olcsóbb lesz a cipő egy-két pengővel, s e tervezett megtakarításért nem sajnálta a ráadás nyolcvan fillér autóbusz-költséget sem.

Amikor Juli előadta a fekete képű, borostás árusnak, hogy a fiának, mármint nekem kéne a holmi, az ipse végigmért kettőnket, és azt kérdezte: *Hát magának hány éves korában dobták be a tantuszt?*

Én fülig vörösödtem, nagyapám már ott sündörgött a hátunk mögött; s valamiféle megmagyarázhatatlan bűntudat-érzés is elfogott, mert persze rögtön az előző esti konyhai jelenet jutott az eszembe, a csintalankodás a „mamával”, közben Juli nevetve hazudta, hogy én tizenkét éves vagyok, ő harminc, korán ment férjhez, aztán az árus rögtön meg akart beszélni vele valami randit, de Juli kitűnően játszotta a szerepét, *legalább ne a tulajdon fiam előtt*, mondta, erre az árus végleg beugrott, egészen nevetséges áron adta a cipőt, de nagyapám nem akarta, hogy hiábavaló legyen az útja, beleszólt, *nem szégyelli magát, ezért a vacakért ennyit elkérni egy szegény asszonytól*, az árus persze fölfortyant, *ha olyan jó az úr, vegye meg maga neki a cipőt, különben valódi bőr ez, mit szidja, ha egyszer nem ért hozzá*, aztán Juli fizetett és elmentünk, de nekem még akkor is égett az arcom, a színjáték különben is szégyenlős idegességgel töltött el, nagyapám azonban elégedetten füttyörészte fogai közt örökös kuplóját a szép tavasról, miszerint „itt a tavasz, fuccs a tél, korzózik a Weisz Adél”.

Másnap a cipő meccs közben feltörte a lábam, de nem törődtem vele, négy gólt rúgtam az ásök kapujába, és megnyertük a nagy derbit, madarat lehetett volna fogatni velem. Mire hazaértem, Emil bácsi már ott volt. Amikor nagy dérral-durral berontottam az úriszobába, nagymamuka meg ő hirtelen elnémult, aztán Emil bácsi elmosolyodott, homlokon csókolt és előhúzott zsebéből egy Jani csokoládét. Nekem természetesen le kellett ülnöm a

zongorához, hogy eljátsszam a legfrissebben tanult Chopint, ekkor már egy kicsit lelohadt a jókedvem, persze kétszer melléütöttem, ki is kaptam érte annak rendje és módja szerint, engem pedig kifejezhetetlen idegenségérezet fogott el, mit keresek én itt, kint a pályán vagy a Majorban lennék igazán otthon, focizni a Fügével, a Horigával, az igen, nem ez a pálmaházi hülyeség, ez az illedelmes klimpírozás, a produkáltatás, hagyjanak békében, megyek a gombjaimhoz, elég volt.

Ekkor jött haza nagyapám a Regent kávéházból, rossz hírek keringtek, az angolok még mindig csak védekeznek, itt benn szorul a kapca, a tőzsdén is egyre pocsékabul mennek a dolgok, tönkre fogunk menni, már az arcán látszott a *gondjaim vannak*, de azért hozta az elmaradhatatlan zacskót, hol ezzel, hol azzal lepte meg magát, *hoztam magamnak egy kis cukrot*, mondta mindig belépéskor, *hoztam magamnak egy kis fűgét*, azzal eltűnt a szobájában.

Ezúttal nem szólt semmit, nem mondta, mit hoz magának, valamit morgott Emil bácsi felé, kész, eltűnt, nagymamuka sokatmondóan pillantott Emil bácsira, Emil bácsi résztvevő szomorúsággal bólogatott, ahogy szokta, sejthető volt, hogy este veszekedés lesz, ordítózás, *kijön a Wachtel-vér*, üvölti majd nagyapám, tudva, hogy nagymama azt állja a legkevésbé, ha a családját szidják, *fúria, fúria, hallgass*, és fújtat majd, hogy mindenki lássa-hallja, mennyire föl van dúlva, szegény, és Noloviczky úr, a házmester majd odaveszi magát a nyitott ablak elé Ihász úrral, a miniszter sofőrjével, hogy összeröhögjenek az ingyencirkuszon.

Ezen az estén nagyapám szokatlanul ingerült volt, nem ismert sem istent, sem embert, *unom azt az álszent, alamu-szi pofáját*, bömbölte, *nem akarom többé itt látni a házamban*, nagymamuka szégyenlősen védekezett, *mit akarsz, az egy rendes ember, attól legalább nem lehet hangos szót hallani*, aztán még magasabbra csaptak a szenvedélyek, el kell-e adni a Napóleon-aranyakat, vagy inkább ellenkezőleg, mobil értékeket kell-e gyűjteni, eladni a képeket, szőnyegeket, s árukon megtetézni a családi smukkot. *Nem azért koplaltam évekig, hogy most mindent visszaadjak*, kiabált nagy-

apám, *ne is folytasd azzal a hülye eszeddel, nem bírlak hallgatni*, erre már nagymamuka is fölcsattant, *hogy lehet egy ember ilyen önfejű, hát nem látod, mi készül?* De nagyapám, aki ha nem látta is jól, mindenesetre érezni jól érezte, mi készül, nem akart látni, főleg belátni semmit, *jogállamban élünk*, ordította, nagymamuka pedig szinte önsanyargató gyönyörrel mondott ellent neki, nem is annyira azért, hogy az igazságot, ha száz veszéllyel dacolva is, de kimondja, inkább mert ez volt az egyetlen fegyvere bosszút állni, kihozni sodrából a zsarnokot, vérig piszkálni, idegesíteni, igen, ezt a kéjes önmagából-kivetkezést vesztette volna el Emil bácsi oldalán, s a borzongató tudatot, hogy nagyapám megveri, méghozzá a bottal.

Nagyapám ugyanis sánta volt, s ez csak fokozta tirannusmivoltát, kétszer tört el ugyanaz a lába, és észrevehetően megrövidült, az öregnek bottal kellett járnia. Olyankor, amikor a veszekedés őrjöngéssé fajult, a bot egészségügyi eszközből harci szerszámmá változott, számított is olyankor nagymamuka súlyos aortatágulása, amikor meg nagymamuka tüntetőleg elájult, jött a hirtelen rémület, jaj, csak baja ne essék, s nem is a felelősség miatt, hanem mert nagyapámnak éppúgy szüksége volt a zsarnokoskodásra, mint nagymamukának arra, hogy elnyomott, hiába lázadó rabszolga legyen, egymásra voltak ők utalva mindhalálig, s ez volt az, amit minden panaszkodása ellenére nagymamuka pontosan tudott, s amit Emil bácsi soha meg nem érezhetett. Jött hát nagyapám megbánása meg az otkolonyos üveg, föllocsolni nagymamukát, és a vita ezzel lezárult, sosem érvekké, mindig a romboló szenvedély paroxizmusa és a döbbszent magába szállás útján.

Ám ezen az estén nagyapám a szokottnál erősebben mérhette föl magában a sorsot, amely lassan, de könyörtelenül el fogja emészteni, vagy talán Navratil tanár mondhatott neki valami kellemetlent (nagyapám, akinek csontszú volt a kezében, naponta ötvenkét méhvel szúratta meg magát, Navratil gyógymódja szerint); tény, hogy a vita forrpontján nem a bot, hanem a kutyaszíj került nagyapám kezébe, *hisztérika, hisztérika*, üvöltötte hisztérikusan, *dögölj meg*, és suhogott, csattogott a szíj, *gyilkos, segítség*, sikoltott

nagymama, én berohantam és odavetettem magam a szíj elé, iszonyatos, emberölő dühvel ordítva nagyapámra, aki nek csapásait most én fogtam föl, miközben nagymamuka rémülten rángatott hátulról, *ne üsd a gyereket!*

Aztán nagyapám leeresztette a szíjat, de rám ripakodott, *ki innen, menj a szobádba*, kissé azért enyhébb hangon, én pedig megéreztem a zsarnok pillanatnyi megintgását, s ettől a másodperctől én voltam a nép, a felkelt Róma, amint – végre, végre! – föllázad a gyűlölt hatalom ellen; fegyvertelenül, pusztá kézzel álltam ott, érezve, hogy most tehetetlenül is cselekednem kell, s magam sem tudom, hogyan és miért, azt mondtam, *tyu, tyu*, jobb kezem mutatóujjával hegyezve a balt, aztán ismét *tyu, tyu*, hosszan, elnyújtva, meg a gúnyos ujjhegyezés, közben persze arrébb táncoltam, nagyapám új dühre gerjedve utánam a szíjjal, át a másik, majd a harmadik szobába, *tyu, tyu*, és ez volt a diadal, a tökéletes győzelem, haha, mert bennem nem volt semmi önsanyargató kék, én nem tűrtem el, hogy uralkodjanak rajtam, én nem vártam meg egy helyben, mint a birka, hogy véresre verjenek, én eltáncoltam az ütések elől, át a gyerekszobán, a szalonon, az Emil bácsi kihűlt szivarhamujától bűdös úriszobán, körben az ünnepi ebédlőasztal körül, *tyu, tyu*, és nagyapám, szegény, sántított utánam a szíjjal, míg csak el nem bődült végül, mint marha a vágóhídon, s le nem roskadt az egyik karosszékre.

De én akkor, miközben mámoros diadalomban ördögien kacagtam, sírni szerettem volna, aztán amikor nagymamuka megpofozott, furcsa mód nem úgy éreztem, hogy hálátlanul elárult engem.

Most sem tudom, négyünk közül ki volt a legbűnösebb.

VILLANÓFÉNY:

Herzfeld és Mosdóssy

Nem, magam is látom, ez képtelenség. Mármint az az „és” a két név között. Mintha bizony üzlettársak lettek volna. Holott éppen ellenkezőleg: a legélesebb harc dúlt közöttük. Konkurenciaharc. S mögötte sok minden egyéb is meghúzódott.

A fasorból dombnak emelkedő árnyas Nyúl utca elejének két átellenes sarkán volt a két fűszer- és csemegebolt. Hegynek menet balra a Mosdóssy (ma zöldségbolt), jobbkézt a Herzfeldé (ma is csemegeüzlet). Mosdóssyhoz egy-két lépcsőfokot kellett megtennie a vásárlónak lefelé, a pádimentom az utcaszint alatt lévén.

Nem tudom, melyikük volt az őshonos a maga sarkán, s melyikük érkezett később. Azt sem tudom, egyáltalán köszönő viszonyban voltak-e, odavetettek-e egy-egy jónapotot vagy alászolgáját egymásnak, amikor záráskor találkoztak. Mint ahogy azt sem tudom, milyen volt a kapcsolat, ha ugyan volt egyáltalán, Herzfeld úr és a boltja mellett lévő hadirokkant-trafik vak gazdája, Schoner bácsi, illetve a cukrászdatulajdonos Madaras úr között.

Mosdóssy egyszerű, halk szavú, barna hajú férfi volt; Herzfeld erősen kopaszodó zsidó, abból a fajtából, amely lágy vonásait askenázi őseitől, fekete hajszínét és kreol bőrét pedig szefárd fölmenőktől örökölte. A feleségének, ritka szép barna asszonynak, emlékszem, mintha mindig

ki lett volna sírva a szeme, hiába mosolygott fáradhatatlanul a vevőkre.

Megpróbálom elképzelni, ahogy titokban, amikor senki nem látja őket, a két fűszeres barátságosan elbeszélget, elsóhajtozgat a nehéz időkről. Habár ez, ha jobban meggondolom, valószínűtlen. Igaz: mindegy is. Voltaképp mindketten a környék világnézeti megosztottságából éltek. Mosdóssynál vásárolni éppúgy tűntető magatartásnak, szinte hitvallásnak számított, mint ahogy eleve az volt Herzfeldhez benyitni. Mindkét helyre egyaránt járók emlékezetem szerint nemigen akadtak kívülem. A két dacos tábor, amúgy jó honi módra, élesen elkülönült egymástól. Már a két név is kész program volt; a „másik” sarok kész kihívás.

Néha eltöprengek: hogyan értessük meg, mondjuk, egy amerikaival vagy egy franciával, mit jelentett valaha (s vajon csak valaha-e?) két ilyen szomszéd üzlet Budapesten, s mit az, hogy az egyiknek a tulajdonosát Mosdóssynak, a másikat meg Herzfeldnek hívták?

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ízlés és pofon

Attól kezdve, hogy négyéves koromban átkerültem anyai nagyszüleim – Horváthék – belvárosi lakásából Budára, apai nagyszüleim kertés házába, régi lakóhelyemet többnyire csak szombatonként láttam viszont. Szombaton ugyanis családi ebédre gyűltünk össze anyám szüleinél. A vasárnap anyámé volt. Ez a beosztás aztán így maradt hosszú évekig.

Tíz év körüli fiúcska lehettem, amikor egy ízben a szokásosnál korábban állítottam be az Irányi utcai lakásba. (Föltehetően elmaradt az utolsó óránk.) Csak Annabanna volt otthon, rendes nevén Szász Anna, Horváth nagyszüleimnek már fiatal korában is töpörödött szakácsnője, sőt mindenese, aki tizenhat éves korától szolgált náluk (s aki mindhalálig, azaz nyolcvanhárom esztendőig koráig hűségesen meg is marad majd anyai nagyanyám mellett). Éppen az ebédet készítette, s mondta, üljek le nála a konyhában, beszélgetni. Szeretett engem, én is őt; alighanem ő volt abban a lakásban az egyetlen lény, akinek, mióta elköltöztem, hiányoztam. De nem beszélgethettünk talán még tíz perce sem, amikor csöngettek. Ha már ott voltam, én mentem ajtót nyitni, Annabannának ott volt az ebédkészítés.

Középkorúnak látszó, kissé zavaros-elúszó tekintetű, őszes-szőke egyén állt az ajtó előtt, szemlátomást uraságoktól levetett és a sok használatban kifényesedett sötét

öltönyben, ajkán némi erőfeszítés árán behízeltgőre srófolt mosolyfélével, kezében vaskos dossziéval. *Tessen már venni egy szép képet, fiatalúr!* És már nyitotta is a dossziét, amelyből egyszeriben valóságos színorgia pattant-ömlött-zubogott elő, mintha csak arra vártak volna mind e piro-sak, kékek, sárgák, lilák meg zöldek, hogy börtönükből végre kiszabadulhassanak a szabad levegőre, némán is zsi-bongani egy picikét. A tarka képeket selyemre, föltehe-tőleg ismerős varrónőtől elkunyerált selyemhulladéokra festette a Mester, s a fénylő anyag csillámlása különösen élénkké tette a festményeket. Egyik selyem négyszöget a másik után lapozta elődjére a sötét öltönyös férfiú, s én megigézve meredtem az új meg új ámulnivalókra, a fák, virágok, domboldalok, harsány háztetők és erdőszélek pergő, villózó, szemkápráztató váltakozására. *Csak nyolc- van fillér, tesszen már venni egy szép, fiatalúr!*

Meghökkentem. Nagy ég! Nyolcvan fillér... Jaj, nagyon nagy pénz ám az! Tíz fillér volt akkoriban egy töltött Jani csokoládé, húsz a karamellás Oxford szelet. A domoszlai hárslevelűnek, mely még véletlenül sem maradhatott volna el Timár nagyapám asztaláról, huszonnégy fillérbe került literje, s furamód pontosan ennyi volt az átszállójegy is a villamoson, tizenhat a szakasz- vagy vonaljegy, nyolc a kisszakasz. Rendes heti zsebpénzem egy pengő volt, s abból rendszerint nemcsak magamnak vásároltam ezt-azt: nagymamukát is meg-megleptem néhány kétfilléres Le-ventével, hogy ne mindig csak a Hercegovina pipadohány-ból maga töltötte krákgotató cigarettákat szívja. S most adjak ki egyszerre nyolcvan fillért?! Igaz, egyszer már Hor-váth nagyapámat is meglephetném valamilyen ajándék-kal; eladdig ez valahogy sosem jutott eszembe, tán mert őbelőle az igazi, mély szeretetre képtelen szerencsétlen, gazdag egoisták önkéntelen ridegsége áradt. Homályosan éreztem: egy ilyesféle gesztus zavarba ejtő kihívást jelen-tene a szemében, tán nem is tudná, hogyan viselkedjék, ha anyagilag jól megalapozott önzésére rápirítana a pénz-telenek nagyvonalú kegye. Ezúttal azonban mégis fész-ket vert bennem a gondolat: veszek neki egy képet. Hisz olyan csábos-gyönyörűségeken csillámlanak a képek a se-

lyem enyhén hullámozó redőin! Istenkém, lehet, hogy az én adakozó kedvem is csak afféle álcázott önzés? Mert ha én most nemet mondok, mindezek a csodák örökre eltűnnek a nagy dossziéban, s ellibegnek gazdájukkal együtt a nagyvilágba, az ismeretlenbe; azt se tudnám, hol érhetném utol őket, ha mégis meggondolnám magam!

Tehetetlenül álltam az előszobaajtóban. Arcomra lehetett írva, hogy vívódom. *Tessen választani egy szépet*, mondta a férfi a lábtörlőn, halkán és olyan hangon, mely megpróbált rábeszélő lenni, de úgy, hogy ne legyen se sürgető, se rimánkodó, se pedig – a másik végletbe esve – hamisan közönyös színezetű. Fölnéztem az elúszó szemű bácsira, s hirtelen rám tört a szánalomnak valamiféle, tán csak gyerekek lelkében keletkező rohama. Lehet, hogy nyolcvan fillér nekem nagy pénz, de ennek a nyomorult selyemfestőnek egész bizonyosan még sokkalta nagyobb. Nekem utóvégre megvan a biztos ebédem-vacsorám, egyáltalán mindenem; ő azonban aligha jókedvében rója vég nélkül a tehetősek lépcsőházait a képeivel. És az ember, ugye, még egy becsöngető koldust sem ereszt el üres kézzel, nem hogy egy Művészt, aki nyújt is a markán kívül valamit, magát a szépséget nyújtja azért a nyolcvan fillérért! Jaj, az a szánandó méltósággal viselt, a kolduslét takarítására oly hiába szánt öltöny! Az a kordában tartani hasztalan próbált, reménykedő hangsúly! Hiszen a hal már-már kapna rá a két napja éhező horgász csalijára... Pontosan éreztem, mi zajlik le az előttem álló emberben.

Ezt kérem, itt, böktém rá az egyik kiváltképpen tarka műre, s ő már emelte is ki sietősen, mielőtt még – ki tudja – visszakoznék. Elővettem az erszényemet, kivettem belőle egy pengőt, s odaadtam neki. Még a húsz fillért, kedvenc Oxford szeletem árát sem kértem vissza. Lakjék végre jól szegény feje. Hálálkodásába belebúcsúzkodtam; nem viseltem el áradozását, mint ahogy a dicséret mindig is zavarba hozott, sokkal inkább idegesített, mint bármiféle dorgálás. *Ugye szép?* – mutattam zsákmányomat büszkén Annabannának a konyhában. *Nagyon szép, Gyurkaburka*, bólintott rá ő. Boldog voltam. Lesz ám meglepetés, amikor hazajön nagyapám!

Nos, lett is. *Ez meg micsoda?* – pöckölt a megajándékozott látni való undorral a selyembe. – *Honnan szedted ezt a förtelmet?* Alig bírtam kihebegni az előzményeket. *Téged aztán jól bepaliztak, röhögött nagyapám. Nyolcvan fillér ezért a drekkért? Nem mondom! Na vidd el innen gyorsan ezt a vacakot, ne is lássam. Azt hiszed, annál szebb valami, mennél csicsárébb?*

Lesújtva álltam előtte; erőlködnöm kellett, hogy el ne sírjam magam. Olyan volt az egész, mintha alaposan képen töröltek volna. Rosszul mondom: mintha szétroncsoltak volna bennem valamit. Kár volt nem hallgatnom a megérzésemre: most is azt a fagyot éreztem nagyapám előtt, amelyet máskor is. Nincs a gyerekeknél jobb pszichológus; nagyapámnál viszont aligha találszik rosszabb.

Illetve... hogy is mondjam csak? A dolgok bonyolultabbak ennél. Jó és rossz: viszonylagos fogalmak. Gyakran egyazon dolognak csupán két fél arca a kettő.

A pofon, mely egyszer s mindenkorra kioltotta bennem a Horváth nagyapám iránt érzett szeretetemnek már amúgy is pislá mécsét, ugyanakkor kigyújtott elmémben egy másik és sokkal hatalmasabb fényt. Olyat, melynek világánál már jobban megítélhető, mi a valódi esztétikai érték, s mi a humbug. Az érzelmi roncsolódás olyan erős volt, hogy egy életre megtanított gyanakvóbbnak lennem mindenféle művészetbeli blöffel szemben. S ilyen értelemben nagyapám mégiscsak jót tett velem, még hálás is lehetek neki azért a képletes pofonért. Hanem ma, vén fejjel sem bántam meg, hogy azt az én éhes dilettánsomat jóllakattam azon a réges-régi napon.

Lehet különben, hogy ugyanennek a napnak köszönhettem ízlésem egyéb változásait is. A legemlékezetesebb, egyben legmulatságosabb példáért egészen 1932-ig kell visszamennem az időben. Azon a nyáron ugyanis a jugoszláviai Bledbe vittek nyaralni, a Karavankák havas karéjától körülölelt csodálatos tóhoz, melyen akkora szokott lenni a szélcsönd, hogy a kis szigetekcske templomának tornya megkettőződik: vízbéli tükörképe szinte pontosan olyan éles, mint ő maga. A tó mellett, akárcsak ma, akkor is két nagy strand terült el: egyikük a tónak a szigettől

távolabb eső végén, másikkuk a sziget közelében. Mi ez utóbbi tájon laktunk nagymamukával.

Egy nap szépségversenyt rendeztek a mi strandunkon. Volt ott egy épület, emeletén olyasféle folyosó-erkéllyel (vagy loggiával?) a tó felőli oldalon, mint amilyen a pesti Vidám Parkban az Elvarázsolt Kastély szoknyafölfújó folyosó-erkélye. No, azon jelentek meg egyenkint a strand szépei, hatalmas válszalaggal, melyen kinek-kinek a saját száma virított. Kétszer-háromszor flangáltak végig a folyosó-erkélyen, az alant álldogáló strandközönség dolga volt pedig, hogy végül hangerővel állapítsa meg a sorrendet. Jóllehet csupán hároméves voltam, én is „szavazhatam”, értsd: kiereszthettem a kis visító hangomon, hogy *Zweiunddreissig! Zweiunddreissig!* A szavazás ugyanis német nyelven folyt, hiszen a strandolók nagy többségét itt nem helybéliek, s még csak nem is jugoszláv állampolgárok, hanem gazdag külföldi, főleg osztrák üdülővendégek tették ki, akik Bledet még mindig Feldesnek nevezték. Nos, az említett „*zweiunddreissig*”, azaz harminckettes, egy erős testű, jól megtermett szőke leányzó volt (nekem per sze néni), aki be is jött elsőnek annak rendje és módja szerint, az általam is alaposan megtámogatott hangerő alapján. A második helyen a huszonegyes sorszámot viselő filigrán barna végzett.

Mármost az egészben nem az a legérdekesebb, hogy e hajdani két szépség képe ma is előttem lebeg, több mint hat és fél évtized távolából, hanem, hogy mai ízlésem szerint, tehát ha ma rendeznék meg azt a versenyt, habozás nélkül azt harsognám: *einundzwanzig! einundzwanzig!* És meglehet, olyan sztentori erővel tenném, hogy ennek köszönhetően ő, a huszonegyes vehetné át végül a díszes papírkoronát.

A női szépségnek aligha lehet abszolút mértékegysége. Két nő vonzereje még annyira sem vethető össze, mint két művészi alkotás értéke. De aligha véletlen, hogy hároméves kori ízlésem még a női szépség megítélésében is érzékelhetően megváltozott a továbbiakban.

Volt-e része, s ha igen, vajon mennyi része lehetett ebben anyai nagyapámnak, s az általa kigúnyolt festett se lyemdarabnak?

VILLANÓFÉNY:

Miss Delisle

Kisdiák koromban fölmenőim elhatározták, hogy a német és a francia után az angol nyelvet is el kell sajátítanom.

Miss Delisle (magyarul Szigeti kisasszony), akinek neve pedig francia származásra vallott, sült angol vénkisasszony volt, amolyan ötven év körüli, s csupán annyiban tért el az angol vénkisasszonyokról kialakult általános képtől (lásd: Miss Marple), hogy – valamely ismeretlen okból Magyarországra kerülve és nálunk letelepedve – rászokott a magyar kosztra, ami bizony alaposan meg is látszott rajta. A hölgynek két előnye volt: részint lakásunkhoz közel, a Lövőház utcában lakott, három perc alatt ott teremhettem nála, s tőle ugyanannyi idő alatt otthon; részint tanulni is gyorsan lehetett tőle, mert meg kell adni: elsőrangú tanár volt. A legfontosabb alapismeretekre és viszonylag bő szókincsre egyaránt szert tehettem nála az alatt a két vagy három hónap alatt, amíg a jó lélek még országunkban maradhatott. A háborús helyzet miatt ugyanis, mint ellenséges állam polgárát, a magyar hatóságok kiutasították.

Kevéssel végső búcsúnk előtt házi feladatot kaptam tőle: írjak szabad fogalmazást bármiről, ami az eszembe jut.

Emlékszem, valamilyen humoros, játékos szöveget kanyarintottam a papirosra. Ma már csak erre az egyetlen

mondatra emlékszem: „The chair is sitting under the master.” (A szék a tanító alatt ül.)

Oh, no, javította ki „hibámat” Miss Delisle, *the master is sitting on the chair*. (A tanító ül a széken.)

Talán világos, miért nem csodálkoztam később soha azon, hogy Karinthy az angolok nem értik.

A tréfás dolgozat tréfás mondata egyébként A téli város című, jó két évtizeddel később született versemben, amelyhez nem kisebb kolléga gratulált lelkesen, mint Jékely Zsoli, szomorú zárósorrá alakult át: „milyen magányosan ülnek a padok a parkban”.

Íme újabb ízelítő abból, hogy a komikus és tragikus, miként az ókori ábrázolatokon, csakugyan egyetlen arc két profilja.

Pauli mosolya

A negyvenes évek elején Magyarország még békés sziget volt zsidó állampolgárai számára. Hogy mennyire, azt családunkban az 1938-as esztendőnek azon a zaklatott március estéjén mérhettük le leginkább, amelyen négy földült ember csöngetett be hozzánk: Róbert bácsi, nagyapám öccse, továbbá felesége, a sült osztrák Ella néni, és két lányuk, az aprócska termetű Liesl, meg nyúlánk, ám kissé hibbant húga, Vera. Az Anschluss napjai voltak ezek; fülemben még itt visszhangzik szegény tehetetlen Schuschnigg osztrák kancellár utolsó kétségbeesett rádióbeszédéből a *Kein Schritt mehr weiter!* (‘Egy lépést se tovább!’) kiáltás; de hát mikor tudta bárki is pusztá kiáltással eltántorítani a hazájára zúduló fegyveres armadát? Róbert bácsiéknak az utolsó pillanatban sikerült elkerülniük, hogy rájuk csapódjék az egérfogó. Harmadik lányuk, Annie nem jött velük: ő egy őrgóf feleségeként Szarajevóban élt, következésképpen több oka is volt rá, hogy sehova ne kelljen menekülnie.

Nagyapám a manzárdban helyezte el a jövevényeket. Hogy hová kerültek később, amikor már magunknak is el kellett hagynunk az otthonunkat, nem tudom; mindenesetre tény, hogy valamennyien túléltek a háborút, és visszaköltöztek Bécsbe.

De még Jugoszlávia is a béke szigete volt 1940 nyarán, amikor nagymamukával Belgrádba utaztunk az ő húgához, Elza nénihez. Sőt, még inkább békés szigetnek lát-

szott, elvégre itt még „zsidótörvények” sem voltak, nálunk pedig már meghozták az első kettőt, hogy a már lerohant Csehszlovákia és Lengyelország zsidó állampolgárainak sorsáról ne is szóljunk.

Nekem, a tizenegy évesnek, Belgrádban minden idegen volt. A nyelv, amely körülvelt, a betűk, amelyeket két napig nem tudtam elolvasni, s amelyek még elolvasva sem bírtak a számomra jelentéssel (szemben korábbi ausztriai tapasztalataimmal), a rokonok, akiket addig nem ismertem, végül pedig a Dél addig ismeretlen forrósága. Egyvalami volt régről ismerős: egy bizonyos súlyos, növényi szag, amelyet először nyolc évvel korábban, a budai Döbrentei téren szívtam magamba. Akkoriban még volt ott, az Erzsébet hídfő mellett-alatt egy különös, az egész város hangulatától elütő délszaki park, rhododendronokkal meg egy miniatűr tavacskával, amelyen tavirózsák nyíltak. Először itt csapta meg orromat az áporodott nyárvíz-szag, a forró, szinte mocsári kigőzölgés, amely olyan volt, mintha maga a poshadás gyöngyözött volna alá verítékcseppek alakjában a sötétzöld rhododendronleveleken. Ezt a szagot éreztem most újra Belgrádban, de nem egyetlen kis elkerített parkocskában, hanem úgyszólván mindenfelé; a hőmérők higánya alighanem a negyvenfokos jelzés közelében járhatott. Ez a Dél nem a magyar nyár melegével, nem a mi – akkor még – viszonylag szelídebb kánikulánkkal várt (amelyet csak mi mérsékelt égöviék neveztünk rekkenőnek), hanem valamilyen addig sosem tapasztalt, fülledt és félig-meddig afrikai hőséggel.

Idegen volt itt még az ágyam is; le is estem róla mindjárt az első éjszaka, mert itt nem azon az oldalon volt a fal, mint otthon. Elza néni, a házigazda Géza bácsi felesége neszelt föl a puffanásra, ő emelt föl és rámolt vissza szelíden az ágyra.

Géza bácsi hatvanhét esztendősen volt és fölöttébb gazdag. Nem tudtam róla, hogy közismert ember. Csak azt, hogy rokon, meg hogy magyarul is tud, pedig szerb. Elza néni és nagymamuka viszont főleg németül beszélt egymással, hiszen bécsi lányok voltak; egyikük magyarhoz, másikuk szerbhez ment feleségül.

Illetve ez így nem egészen pontos. Az életben minden azon van, hogy lehetőleg kibújjék a pontos meghatározhatóság alól.

Géza bácsi – szerbül Geca Kon – ugyanis Kohn Géza nevű magyar zsidóként született 1873-ban Csongrádon, aztán Szerbiában tanulta ki a nyomdászatot, majd könyvesbolt-tulajdonos és nagy szerb hazafi lett, miközben sógorának – apai nagyapámnak –, a muraszombati születésű magyar zsidónak Magyarországért és „Ottó királyfiért” dobogott a szíve. Nagyapám nem is jött el velünk az útra, nyilván a veszekedéseket kerülendő.

Csak egészen ifjú emberkéek képesek olyan gyorsan beleélni magukat valamely új helyzetbe, hogy noha érzik annak idegenségét, alig néhány nap alatt már szinte otthonosan kiigazodnak benne. Már nem emlékszem az ulica nevére, ahol laktunk, csak arra, hogy enyhén lejtős, árnyékos utca volt, s hogy minden bizonnyal még most, hat évtized múltán is oda találnék. Talán még az a fénylő-fekete szobrocska is megvan még ott, a járda meg az úttest közti kis füves részen, amelyet megpillantva tudtam, hogy már csak egy-két kapu a „mienkig”.

Mert rögtön ott, ahol az ulica beletorkollott egy nagyobb térbe, volt balkézt egy sarki bolt, ahova egyedül is elengedtek, s ahol tíz paráért jó hideg bózát mértek, két deci jeges, búzából készült üdítő italt. (Az akkori hőség nagymamuka igen sok tíz parájába került.) Meg aztán a bózástól nem messze, egy kicsit a Terrazija, a főutca irányában, de még a téren volt egy újságos stand is, ahol magyar nyelvű tízfilléres regényeket lehetett kapni, Texasi Jacket meg Big Billt, amelyek kedvéért a sarokba hajítottam a nagymamuka által rám tukmált *Jungen am Seil* (‘Fiúk a kötélén’), mert a hegymászó diákok története a legkevésbé sem érdekelt.

Kiváltképpen otthon éreztem magam a Terrazija Casino nevű mozijában, amilyen nálunk nem volt (másutt sem sok), tudniillik a sötétben nesztelen pincérek szolgáltak föl sonkás zsömlét meg szörpöket, kívánság szerint. A Casinóba mégsem ezért vitettem el magam többször is, hanem mert ott magyar filmeket is adtak. Ott láttam

először a hat évvel korábban készült *Emmyt Ágai* Irénnel, meg a *Kölcsönként kastélyt* Kabos Gyulával (akinek filmjeit itthon akkor már nem vetíthették). Sosem felejttem el: annál a jelenetnél, amikor Kabos „Hübele Balázs” helyett Bélát, Boldizsárt, Bendegúzt mond, hangosan röhögni kezdtem, amire az egész közönség felém fordult, nem értve derűlségem okát. (Ez a szerb feliratból aligha is derülhetett ki.) De egy Miszter Motó-filmet is ott láttam Péter Lorréval (akkor így ejtettem), amely színésről még nem tudtam, hogy éppen olyan magyar zsidó, mint én, csak ő nem szerb lett, hanem amerikai.

A családban több idegenséget éreztem, mint a mozi-ban. Igaz, Géza bácsi elvitt a könyvesboltjába, és ott megláthattam föld alatti csodálatos birodalmát, a majdhogynem városrésznyi, de legalább is fél kerületnyi könyvraktárt, amelynek folyosóin gépesített targoncák szállígtatták erre-arra-föl-le a beérkező, illetőleg a boltba fölküldendő könyveket. Mi volt ehhez képest anyám egyszobányi kis kölcsönkönyvtára a Váci utca 20. udvarán? Amíg ott lehettem a magyarul is tudó Géza bácsi mellett és a tömérdek könyv között, jól éreztem magam. De a lakásban ott élt Elvira néni is, Géza bácsi idősebbik, gömbölyded lánya és az ő két gyereke, a nálam egy évvel idősebb Pauli meg egy kislány, akinek – szégyen, gyalázat – már nem emlékszem a nevére. Egyikükkel sem tudtam szót érteni. Elvira néni alighanem egy kicsit nagyothalló lehetett, mert örökösen azt ordítgatta: *Sta kázses? Sta kázses?* (‘Mit mondasz?’) Ezt főleg a férjétől kérdezgette, ami nem csoda, mert ennek a bácsinak (az ő nevére sem emlékszem már) alig lehetett szavát venni, s amit mondott, azt is olyan halkan motyogta el, hogy nem kellett nagyothallónak lenni szavai meg nem értéséhez, kiváltképpen olyankor, amikor közben a két gyerek visongott.

A megérkezésünk utáni napon Pauli, hogy ugrasson, a szerb kisdíákok magyargúnyoló versikéjével szórakoztatott: *Magyar Pista neyzna nyista!* (‘Magyar Pista nem tud semmit.’) Emlékszem a szégyenlős félmosolyra, mely nyomban ezután megjelent az ábrázatán: látszott, ahogy a gondolkodás nélkül bevágott versike lényegi mondandó-

ja hirtelen megkérdőjeleződik a velem nagyjából egykorú legénykében, mert hiszen itt valami nem stimmelhet, ha egyszer rokonok vagyunk. Valahogy így programozódhatik át elmebélileg egy négerfaló, amikor valaki odabök a körme holdjára, jelezve, hogy az nem fehér, hanem lila, azaz neki is volt fekete őse. Pauli szégyenlős mosolyában mindazonáltal több is kifejeződött: amolyan, nem is tudom, tán szeretetféléből fakadó megbánás, amiért egyáltalán kipróbálta rajtam az ostoba mondókát.

Én aztán különben sem voltam olyan, akire ráillett volna a „nyezna nyista”. Amikor egyik nap le akartam hevedni ebéd után, Elvira néni férje németül kioktatott, miszerint a latin mondás úgy tartja, hogy *Post mensam stabis, aut mille passum meabis*, magyarul – ahogy nagymamuka rögtön elmondta a magyar változatot – „ebéd után állj, vagy ezer lépést járj”. Én ugyan soha senkit nem láttam, aki ebédje végétével egészségügyileg elálldogált volna, mint gólya a kéményen, de azt mondtam magamban, rendben van, a lakáson végighúzódnó hosszú folyosón hajlandó vagyok föl-alá gyalogolni, de akkor már közben csinálok valami értelmeset is az agyammal: lefordítom a latin mondást németre és franciára. Hiszen ha magyarra le lehetett fordítani rímesen, akkor nyilván más nyelvekre is lehet. Hogy meglett-e az ezer lépés, nem tudom, sőt nem is nagyon hiszem, tekintve, hogy a német változat már mintegy ötven „passus” után készen volt: *Nach dem Tische steh, oder tausend Schritte geh*, s a franciához sem kellett több százat lépnem: *Reste debout après repas, ou promène à mille pas*, mely szövegnél nyelvileg tökéletesebb is elképzelhető, persze; a zsenge megoldást zsenge korom mentse.

Aztán egy ízben nagymamuka meg én fölkerelkedtünk meglátogatni Géza bácsiék másik lányát, akit (de ebben nem vagyok biztos) ugyanúgy Malvinkának hívtak, mint nagymamukát. Malvinka sokkal szebb volt, mint a nénje, finom vonásaihoz karcsú termet társult. Mérnök férje, Miro volt az egyetlen nem zsidó családtag. Miróéknak olyasféle kertjük volt, amilyennek Burnett *Titkos kertjét* képzeltem volt el, amikor olvastam: növényrengeteg, virágtenger és annyira összeboruló fakoronák, hogy ide so-

sem pörkölt be a Nap, ráadásul volt benne egy háromszor öt méteres úszómedence is, felszínén néhány időnek előtte lepergett, de még fényes-zöld levéllel és hangszílyozottan Döbrentei téri szag emlékekkel. Olyan volt az egész, mintha valaminő túlérte, kissé áporodott, mégis mámorítón boldogító Éden-kertbe csöppentem volna.

A medencében velem pacsált a házaspár két fia is: a nálam idősebb Áco, aki azzal szórakozott azon a nyáron, hogy az egyik kisujján, e hóbortos divatot évtizedekkel megelőzve, fél ujj hosszúságúra növesztette a körmét, mit sem bánva, hogy emez még az úszásban is zavarja, továbbá a nálam fiatalabb Koko, akiről semmi különösebb emlékem nem maradt. Így aztán a négy másod-unokatestvér egyikével sem alakult ki igazi kapcsolatom.

Akkor éreztem magam a legjobban, amikor fölvittek az Avala-hegyre, egyszer a Fradinak a Beogradoski elleni kupamérkőzésére, egyszer meg nagymamuka valamilyen ismerőséhez, akinek hatalmas kertje volt, ahol egymagam focizhattam kedvemre jó órán át, amíg nagymamuka a háziakkal trécselt a házban. Fönn az Avalán tiszta volt a levegő, nem izzott annyira a nyár, mint lenn az aszfaltrengetegben, és semmi nem akadt, ami a Döbrentei teret eszembe juttatta volna.

Még semmi nem árulta el, hogy Géza bácsinak, Elza néninek, két lányuknak, egyik vejüknek és négy unokájuknak ez az utolsó nyara. Hogy háromnegyed év múltán a békének ez a szigete is tűzbe és vérbe borul, és az egy Miro kivételével a család minden tagja gázkamrában végzi. Ahol Áco hosszú körme csupán egy pirinyócska füsttel és bűzzel többet jelent majd a nagy emberirtás füstjében és bűzében.

Geca Kon könyvesboltja (a legnagyobb egész Belgrádban, sőt, ha jól tudom, azidőtt egész Európában) a háború után Tito marsall barátjává, Dedijeré lett. Nem tudom, megvan-e még. De ma is látom föld alatti labirintusát. És hallom Elvira néni *stakáz*seit. Pórusaimban maradt a forró Dél heve, orromban a súlyos, párás, növényi illat.

Belgrád nekem mégis leginkább egy mosoly maradt. Az a szégyenlős mosolyocska a kis Pauli arcán.

Semmering és Kamenyec-Podolszk

A Semmeringet (róla majd még esik szó) meglehetősen jól ismertem, bejártam minden zegét-zugát. Egyszer a Südbahnhotelben, kétszer vagy háromszor pedig az olcsóbb és családiasabb Hotel Postban laktam. A Hotel Post a felvégen volt, nevének megfelelően közel a postához, meg egy templomhoz, ahonnét egy Johannespromenade nevű sétány vezetett át a szomszéd településre, illetve egy közeli majorsághoz. A szálloda tulajdonosa tündérien kedves bácsi volt, a legapróbb dolgokban is mindig készségesen igyekezett a kedvünkben járni. A családiasság légkörét árasztotta még az étterem szaga is, a Gewürzké, azaz a fadobozkáikba kis téglékben fölsorakoztatott fűszereké, mely szagot semmiféle szellőztetéssel nem lehetett kiűzni, de kár is lett volna, hiszen amint megcsapta az ember orrát ez a semmi egyébbe össze nem téveszthető illat, az ember máris farkaséhes lett tőle.

Utolsó semmeringi utunkon azonban már egészen más csapta meg az ember orrát. Már három évvel az Anschluss után voltunk, 1941 nyarát mutatta a naptár, a kedves öreg tulajdonost többé nem láttuk, lehet, hogy már nem is élt, a szállót a fia vezette, akiről viszont lerítt, hogy náci, velünk szerfölött kelletlenül foglalkozott, tulajdonképpen az sem volt ínyére, hogy mi, magyar zsidók, mint a szomszédos Magyarország állampolgárai, még egyáltalán látogathatjuk az ő szállodáját, amit az osztrák zsidók már

réges-rég nem tehettek, tekintve, hogy őket addigra hotelek helyett jobbára csak koncentrációs táborok látták vendégül. Családomnak is kellemetlen volt ide hozniuk engem, s csakis egészségem végett szánták rá magukat, elvégre a mi hazánkban nincsenek nagy hegyek, s a legmagasabbikon, a Kékestetőn bizonyára még nyilvánvalóbb, sőt talán még drasztikus formát is öltő gyűlölet fogadott volna bennünket.

Márpedig mélyről hörrenő asztmatikus köhögéseim nem szűntek. Nekem ezek már szinte természetesek voltak, környezetem azonban rémülten asszisztált egy-egy rohamomhoz. Még a semmeringi lejtőaljakban, a sűrű fák közt is rám tört egy-egy ilyen; följebb ahol a patika volt, és általában a település magasabb részein viszont érdekes módon soha. Nem tudom okát, hisz a magasságkülönbséget lényegtelen lehetett.

Igazán kínosan csak a szállodának régebben oly örömmel látogatott éttermében éreztem magam, s korántsem az asztma miatt; az étel sem ízlett úgy, mint valaha, az öregebbik, mosolygós tulajdonos idejében. A fia arcára, amikor velünk beszélt, egyszeriben valamilyen maszk került; a papa kedélyes készsége helyett viszolygás és palástolni sem igen próbált lenézés volt róla leolvasható. Szerencsére találtam magamnak játszótársakat, egy osztrák meg egy olasz fiút, s velük a közeli erdő egyik tisztásán nagy osztrák-magyar-olasz focibajnokságokat rendeztünk, majd még egy másik játékra is sort kerítettünk, olyanra, mely szintén segített ugyan megfelelkezni a komor szállóbéli hangulatról, ám kis híján az életembe került.

Volt ugyanis a szálló mellett egy lejtős rét, ennek felső részén pedig, már az erdőszélhez közel, egy nem egészen világos célú, stégforma lapos faalkotmány. Nos, azt eszeltük ki három lurkók, hogy erről fogunk völgy iránt távolugrani, mégpedig versenyszerűen. Sajnos, a verseny félbeszakadt, s mint említettem, kis híján elszakadt az életem fonala is, amikor egyik ugrásom nyomán nem lábammal, hanem a hátammal fogtam talajt.

Legnagyobb bajom nem a fájdalom volt; emezt talán nem is éreztem. Hanem az, hogy hiába próbálok lélegez-

ni, nem kapok levegőt. Hosszú másodpercekig úgy éreztem, végem van. Aztán egyik pillanatról a másikra betódult tüdőmbe a levegő, én pedig nem kísérleteztem tovább az ugrásokkal, már csak azért sem, mert az egy hónappal korábban, tizenkettedik születésnapomra kapott szép karóráam (az első!) is ripityára ment a csuklómon. (Nem is kaptam másikat, még fájdalomdíjul sem, nagyon helyesen.)

Az élet azonban nagy ravaszdi. Trükkjei kiismerhetetlenek. Arra az egy trükkjére mindenesetre rájöttem, hogy a győzelmet a vereséggel, a vereséget a győzelemmel alapozza meg. S hogy igen gyakran éppen az, amit mindenképpen szeretnénk elkerülni, válik megmentőnké. Így volt ez az én félresikerült ugrásommal is. Mert ettől kezdve egyetlen hörrenő asztmás köhögés sem tört fel belőlem, sem ott, sem másutt, később. Ne kérdezzék, miért. Nem tudom.

A Hotel Post új gazdájának tekintete végül is maradandóbb lelki nyomot hagyott bennem, mint szerencsétlen (vagy szerencsés?) ugrásom. Pedig ez a tekintet is, mint minden hasonló korabeli élményem, csupán előszele volt az egyre közeledő viharoknak.

Mint őzcsapat, melyet meghitt berkéből vadul csaholó kutyafalka űzött ki, oly riadtan állított be hozzánk egy napon nagymamukának a Vajdaságban letelepült unokaöccse a családjával. Ez a távoli, számomra addig teljesen ismeretlen nagybácsi, sőt nagy-nagybácsi, akinek még a létezéséről sem hallottam eddig a napig, a Timár nagyapám által máig földerítetlen okból megvetett Wachtelok egyike volt. Keresztnevére (esetében inkább tán utónevet kellene mondanom) már nem emlékszem, csak vöröses szeplős képére, mely az íreken kívül csupán a zsidóságba olvadt kabarokat jellemzi, akik a magyarsághoz csatlakozva Árpád vezér oldalán vettek részt a honfoglalásban. Ez a körülmény akkoriban – kell-e mondanom? – a legkevésbé sem esett latba, s nemcsak az akkor már Jugoszláviához csatolt Vajdaságban, hanem a honfoglalás célországában sem; a kabar eredet nem mentesített semminő törvény alól, nem is igen tudott róla senki, beleértve magát a Wachtel famíliát.

Arcán kívül csak rémületére emlékszem Wachtel bácsinak, amely rémület egyaránt jelen volt a szemében és kapkodó, ideges gesztusaiban. Nagyapámban, habár nem szívelte nagymamuka családtagjait, volt annyi becsület és emberség, hogy kerített szállást nekik; magában a házban már nem volt hol elhelyeznie őket. Sajnos Wachtel bácsi családjából kívüle senkire nem emlékszem, hiszen csak egyszer és csak futólag láttam őket, amikor megérkeztek; hozzánk csak a családfő loholgatott el, szemében a szűnni nem akaró rettegéssel, hiszen neki és övéinek nem volt magyar honosságuk, márpedig e nélkül (ez meg lett mondva) kiutasítás, azaz (ez nem lett megmondva, de a környező országok példája alapján sejthető volt) deportálás és a belőle-soha-vissza-nem-térés várt rájuk, akár csak a rutén földről hozzánk menekült Grósz Julira (Teleki téri „mamám”-ra), valamint barátnőjére, a másoknál cselédeskedő világcsúf Helénre.

Nagyapám minden tőle telhetőt megtett, hogy segítsen a szerencsétleneken, audienciát kért nagyhatalmú bérőljétől, Reményi-Schneller pénzügyminisztertől, könyörgött neki, hogy juttassa honossághoz legalább a felesége rokonait, elvégre egyetlen nyomorult papirosról volt szó, amely papiros azonban életeket menthetett. A nagyúr azonban hűvös udvariassággal elhárította a kérést: ez nem tartozik az ő kompetenciájába.

Így aztán a vajdasági Wachteloknak, akárcsak Grósz Julinak és Helénnek vagonba kellett szállniuk, hogy a hírhedt Kamenyec-Podolszkba szállítsák és ott tömegsírba gépfegyverezzék őket.

Az utolsó hajó Kubába

Egy nap megmondták nekem: apám elintézi, hogy még idejében kicsúszhassunk az egérfogóból. Elmegyünk az utolsó hajóval, mely a löporszagú Európából elindul a távolban kéklő szabadság felé.

Hajnalig sírtam azon az éjszakán.

Mert megmondták azt is: készüljek föl rá lélekben, hogy már a következő héten útnak eredünk; meglehet, három hét múltán már Kuba földjét tapodjuk. Kuba nagyon szép sziget, fölötte mindig ragyog a Nap, annyira felhőtlen az ég. Majd megtanulok spanyolul meg angolul, s élhetem világomat, többé nem lebeg a fejem fölött halálos vesze-delem.

Hajnalig sírtam.

Tudtam én, hogy ne tudtam volna még gyermekfővel is, hogyan is szövődik körénk az irgalmatlan háló! *Előbb-utóbb nálunk is vérfürdő lesz*, hajtogatta apám, s néha minden fiúi tiszteletet félretéve rá is kiabált nagyapámra, aki – jóllehet mindennel tisztában lehetett, hiszen mint már említettem, el nem mulasztotta volna meghallgatni a moszkvai meg a londoni rádió egyetlen magyar nyelvű adását sem – már-már eszelős naivitással (vagy tán a ráolvasások mágikus kényszerével?) egyre csak azt felelte: *Ugyan kérem, jogállamban élünk!* Az én szememben az úgynevezett jogállam Haskelep tornatanár úr és Jabloniczky Pál levanteoktató képében jelentkezett, ennél fogva már

suttyó kölyökként is kevesebb illúziót tápláltam, mint az öreg.

Mégsem Haskelepre és Jabloniczkyra gondoltam azon az éjszakán, hanem osztálytársaimra: Füllerre, Horigára, Surnovszkyra, Lukács Pityura, Pál Gézára, a nagy gombfocicsatákra, meg a városmajori „igazi” meccsekre, a városra, amelyben nevelkedtem, a nyelvre, mely az anyanyelvem, és melyen Tóth Árpád *Hollója* szebben szólt hozzám, mint Poe félig értett eredetije; meg persze a butácska slágerekre is, melyek – mondjon bárki bármit – beláthatatlan szálakon kötik érzéseinket a hazához: a *Jaj de jó a habos süteményre*, a *János legyen fönna János-hegyenre* meg az *Egy csók és más semmire*.

Nem akartam elmenni.

Nyomott kedéllyel tengtem-lengtem napokig. Az iskolából csupa rossz osztályzattal tértem haza. Aztán egyszer csak letörtén beállított apám: az utolsó kubai hajóra nincs több jegy. Itt rekedtünk.

Azt hiszem, igen értetlen, sőt éretlen gyerekeknek gondolhattak, olyan jókedvem kerekedett. Nagyszerű! Lehet, hogy meg kell halni, de itthon. Miféle élet várhatna Kubában?

Angolul és spanyolul, gondolom, tökéletesebben tudnék, mint ma. De lehettem volna-e spanyol költő? Azzal az élményvilággal a szívemben, amit Magyarország oltott belém? Vagy akár magyar költő, ha 1944-et a kubai tengerparton sütkérezve élem meg, mit sem tudva a Gestapóról, Auschwitzról, Szálasi Ferencről és a Dunába gépfegyverezett ezrekről? És talán soha semmit Radnótiról?

Elképzelem magam tisztviselőként egy utazási irodában, amint szorgalmasan kamatoztatom francia és német nyelvtudásomat. Még a magyart is talán, nagy ritkán, míg csak azon nem kapom magam, hogy keresgélnem kell elmémben anyanyelvem szavait, főleg az utazási iroda témakörén kívül esőket.

Beleborzongok. Nem volnék-e ma egészen, de egészen más, ha nem élem meg (és át) a náci bejövételét, családom, barátaim és legjava honfitársaim elhurcoltatását; ha 1944-ben nem a minden valószínűség-számítást meg-

csúfoló jószerencse ránt félre többször is a biztos pusztulás kapujából; ha nem élem és érzem át végleges megmentetésem pillanatát; ha nem hallom 1945. május 9-én a Vörösmarty tér díszkútjára szerelt három megafonból, hogy a náci Németország letette a fegyvert?

Ki tudja, nem egész életem futott volna-e a gondtalan, de terméketlen jólét zátonyára, ha az a hajó még fölvesz bennünket?

Annak a kis kölyöknek volt igaza: megérte itt, itthon maradni. A halálos veszedelmek ellenére. Minden retegtető perc ellenére.

Megérte, mondom, s közben eszembe jut, hogy nagyszüleim viszont nem végezték volna gázkamrában, hogy még megélhettek volna nyolc-tíz nyugalmas évet, ha...

De nem volt több hajójegy.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VILLANÓFÉNY:

Kosztolányi tanár úr

Snájdig, barna, de már kopaszodó, negyvenöt körül járó, gondosan nyírott sötétbarna bajusszal. Elsős gimnazista koromban, megvallom, igen-igen tartottam tőle: egyetlen szavával, pillantásával, busa szemöldökének egyetlen moccanásával is csendet-rendet tudott teremteni. Ráadásul osztályfőnökünk volt, s ami még kellemetlenebb, rajztanárunk is. Én ugyanis – szégyen ide vagy oda – képtelen voltam ellesni, hogyan kell úgy fölkenni ecsetemmel a kadmium-kettőt vagy az indiai vöröst, hogy a festék egyenletes, sima, folttalan felületté álljon össze a rajzlapon, s aki hitelesen még lerajzolni sem voltam képes az elem rakott kartonpapír kockát, nem hogy efféle kockát hajtogatások és ragasztások útján tisztességesen elő is állítsak, mint a többiek.

Idővel azonban fölengedett szorongásom. Megértettem, hogy a pedagógiai szigor józan ítéletű, kedélyes, sőt bátor és csupa szív lényt takar. Kosztolányi Gusztáv Zoltán tanár úrból ugyanis, a festőművész-álmú rajztanár-osztályfőnökből nem hiányzott az értelemmel párosuló virtus, ez a sajnálatosan ritka magyar elegy, amelyet első ízben az afrikai csaták idején engedett a fölszínre jutni.

Volt osztályunkban egy fiú, aki otthoni neveltetésénél fogva a náci Németországhoz húzott. Nem agresszívan, nem is tüntetőleg, még kevésbé parlagian vagy ember-

evő módon, mint egyik-másik tanárunk, hanem épp csak úgy, mint egy nem túl heves vérmérsékletű futballdrukker, aki csapatának mind győzelmeit, mind vereségeit bizonyos előkelő kívülállás látszatával fogadja. Nos, Rommel tábornok kínos afrikai hetei idején Kosztolányi tanár úr ezt a fiút az osztály nyilvánossága előtt ugratta, mit sem törődve azzal, hogy ezzel betevő falatját kockáztatja: *Na, Franci, kié Tobruk?* Aztán a mi derék Francink kérdezte ugyanezt, amikor az erőd angol kézről ismét német kézre került: *Na, tanár úr, kié is hát Tobruk?* De öröme nem tartott sokáig: legközelebb megint Kosztolányi tanár úr tehette föl neki a gúnyosan ugrató kérdést, s ezt követően már nem is jöhetett replika rá.

Kosztolányi tanár úr leplezetlenül katasztrófának tartotta a magyar kormányok németbarát politikáját. S amikor a hitlerista csapatok 1944. március 19-én megszállták az országot, ő másnap, 20-án hétfőn jelentkezett a Szociáldemokrata Pártban, fölvetelét kérve. Karakánságból, elkeseredett magyar dacból. Pontosan tudva, hogy napok, de tán csak órák kérdése, s a Gestapo az egész baloldalra, tehát a szociáldemokratákra is könyörtelenül lecsap, amiként tette ezt mindenütt. Tudta ezt a tanár úr, hogy ne tudta volna, csak hát tenni akart valamit, „bármily bölcset-bolondot”.

Évekkel később, latin írásbeli érettségimkor majd ő lesz a teremben a felügyelő tanárunk, s néki adatik meg, hogy szinte kitépve kezemből az általam hexameterekben fordított Vergilius-passzust, otthagya csapot-papot, az egész osztályt (még dolgozatírás közben!), fölrohanjon a tanáriba, meglobogtatni művem, amely az iskola ötvenöt esztendő fennállása alatt elsőként volt formahű latin műfordítás. (Azt nem tudhatta a tanár úr, hogy e megoldásra voltaképpen kínomban kényszerültem rá: volt ugyanis egy hely a szövegben, amelyet nem értettem pontosan, s amelyet csakis ily módon, a *poetica licentia* – „költői szabadság” – segítségével tudtam megoldani.)

Utoljára 1962 nyarán, Balatonfüreden találkoztam a tanár úrral. Jócskán megöregedett addigra, bajsza és busa szemöldöke deres lett, nehéz volt a láttán földéznem

a hajdani rettegett osztályfőnököt. Kedélyesen elborozgattunk az egyik kiskocsmában, s a szó persze hamarosan a régi időkre fordult, a húsz évvel korábbi politikai vitákra közte meg Franci közt. *Tényleg, mi lett vele?* – érdeklődött az öreg. *Úgy tudom, Dániában él, válaszoltam. Azt mondják, szociáldemokrata lett.*

Extanárom fölkapta a fejét, majd – elnevetve magát – a poharát is: *No, erre iszunk! Prosztit!*

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A provízió

A gimnáziumban Bilkei Gorzó János mellett ültem, akivel – ez tán másodikban lehetett – afféle csendháborító tandemet alkottunk.

Szó, mi szó, kamaszéveimben a csínytevés, mi több, a komiskodás nem állt távol tőlem; néha bizony a tűzzel is játszottam, s nemcsak akkor, amikor – még elsőben – benne voltam a „radírgumit a tüzes vaskályhára” akcióban. Stima-kovits tanár úr órája előtt helyeztük el a – ha jól emlékszem – két darab radírgumit a pedellusunk, Piros bácsi által izzóra hevített kályha tetején. Irtózatossá válva és a nyomában még irtózatossabb botrány kerekedett, a gumi ugyanis rendeltetésszerűen megolvadt, „Stima” szíve azonban nem. Történelemtanárunk, mi tagadás, nem a humorérzékéről volt nevezetes. Egyébként sajátos tanítási módszere volt: a tényeket, adatokat nem összefüggésükben tárgyalta, valamely átfogó koncepció részeként, hanem kivonatolta, pontokba foglalta (ad á-egy, ad á-kettő, majd ad bé-egy, ad bé-kettő és így tovább), tőlünk pedig csakis az általa így módon fűzetünkbe diktált pontok ismeretét kérte számon.

Egy ízben, amikor a mohácsi csatavesztéshez érkeztünk (érdekes módon a szinte napra százhatvan évvel későbbi mohácsi törökverés sosem szerepelt a tananyagban), az „ad á-egy” így hangzott „Stima” elnyújtott, marhabőgszerű hangján: *A mohééécsi véééész... Krisztus utééén ezeröt-shééézhúszonhat... augusztus húszonkilencedikééén... délutééén*

néégy óra utéén... vette kezdetéét. A kisördög hirtelen kiszalajtott a számon: *Hány perccel?*

Nyegle, „nemzetietlen” kérdésemet az osztály hahotája, majd – kell-e mondanom? – elsőfokú megrovás követte.

Egy másik alkalommal a már említett Jabloniczky tanár úr, az ásványtan és a leventeoktatás tudora lépett hozzám, amint az egyik téli óraközi szünetben éppen zsebre dugott kézzel ácsorogtam a folyosón. *Fázik a keze, kedves?* Föltehetően olyasmit tételezett föl rólam, mint amit Balmos szokott kitartó szorgalommal végezni óra alatt. *Nem fázik, tanár úr,* feleltem az igazsághoz híven. *Akkor miért nem veszi ki a zsebéből?* Legelemibb személyiségi jogaimnak ez az orcátlan megsértése pimasszá tett: *Mert akkor fázna.* Jabloniczky tanár úr egy pillanatra megdermedt, de be kellett látnia, hogy a válasz logikus és megítélhetetlen. Mindenesetre jól elraktározta elméjében, hogy adandó alkalommal bosszút álljon rajtam.

Erre való lehetősége valamelyik iskolai (tán március tizenötödikei) ünnepség során érkezett el. A tornateremben gyűltünk össze, a tornaterem végében pedig alkalmi emelvényen, a nemzeti lobogó két oldalán két-két emens nyolcadikos, azaz végzős diák állt, bal kezében az iskola zászlajával. (Emlékszem: egyikük Klaniczay Tibor, a későbbi irodalomtörténész volt.) Mi hosszú padokon ültünk, illetve nyomban föl is álltunk, mert fölcsendültek a *Himnusz* lemezhangjai. A négy nyolcadikos jobbja az iskolai egyensapkához röpült.

A *Himnusz* után a *Szózat* csendült föl a gramofonon. A tőlünk balra álló két fiú lekapta kezét a sapka mellől, Klaniczay meg a párja nem. Csakhogy négyük közül senki nem volt meggyőződve arról, hogy helyesen cselekedett, ezért valamennyien átsandítottak a túloldalra, vajon hogyan járt el a másik kettő. A sandítás következményeként Klaniczayék lekapták a kezüket, az átellenes páros viszont ismét tisztelgésre emelte a magáét. A látvány ellenállhatatlanul humoros volt, muszáj volt elvihognom magam.

Több se kellett Jabloniczkynak. Az ünnepély után vészjóslóan magához intett, és elvonszolt Sebes igazgató úr irodájába. *A kölyök hangosan nevetett a Himnusz alatt, kérem*

szigorú megbüntetését. A vád hamis volt, de ha most azt mondom, hogy nem hangosan nevettem, csak kuncogtam, s főleg nem a Himnusz alatt, tehát meghazudtolom a tanárt, csak még súlyosabbá teszem a helyzetemet. Mindenesetre Sebes igazgató úr kérdésére, hogy min nevettem, elmondtam, mi és hogyan történt, Sebes igazgató úr végtelenül finom, korrekt ember volt, azonnal megértett mindent, nem is szidott meg, de nem tehetett mást, elkérte az ellenőrzőmet, s beírta az immár másodfokú, azaz igazgatói megrovást. Olyan gimnáziumi direktor még nem született e földre (akkoriban kiváltképp nem), aki ilyen esetben ne a pedagógus oldalára állna.

Játszottam, igaz, veszedelmesebb tüzekkel is önfeledtségemben. Például amikor kisegítő előképzős ifjú valék, röviden zsidó-levente, mindközönségesen csak „kiseg-elősegg”, ahogy azt a foglalkozást neveztük, mely a leventemozgalom mintáját követte (lásd még balillák, Hitlerjugend), de természetesen fegyveres kiképzés nélkül, utóvégre mi megbízhatatlanok voltunk. (Később, Rákosi Mátyás országlása idején immár nem zsidóként, hanem nagypolgár-ivadékként leszek ismét ilyen „kiseg-elősegg”, a honvédségi mintát követő munkatáborban, fegyvertelenül, megbízhatatlanként.)

Nos, foglalkozásaink a Nap-hegyen zajlottak, s többnyire abból álltak, hogy néhány szadista leventeoktató békaügetésben kergetett bennünket egy nagy tisztás körül. Néha, amikor elunták a szórakozást, átadták a vezényletet egy-egy „kápó”-nak, azaz egy-egy közülünk való idősebb fiúnak (hol a nagy Freynek, hol a kis Freynek), aki aztán roppant hangerővel és a színlelt marconaságtól szinte fröcsögve engedett minket lazsálni.

Egy alkalommal a tisztás szélén álló parancsnoki épületből kérdőíveket küldtek ki hozzánk, hogy töltsük ki őket. Az ív első három kérdése a következőképpen hangzott: 1. NEVE? 2. NEME? 3. HOZZÁTARTOZÓINAK SZÁMA? Az első rovatba beírtam a nevem. A másodikba (nem tehetek róla, a bennem lakozó kisördög megint egyszer incselkedett velem) ezt írtam: „Hármat lehet találgatni.” Végül a harmadik rovatba ezt: „Négy és fél.”

A második rovatba írott néhány szó alkalmas lehetett volna arra, hogy további tíz kör békaügetéssel sújtsanak pökhendiségemért (emlékszem, egyszer Kornai Jancsit, *A hiány* című közgazdasági mű későbbi világhírű szerzőjét is alaposan megugráltatták valamilyen megjegyzéséért); a harmadik rubrikába írt „Négy és fél” azonban rejtélyességével, úgy látszik, elfeledtette a parancsnokkal ingerültségét, s ez utóbbit pusztá kíváncsisággá szelídítette. A tiszt mindenestre behívatott magához, s rábökve beadott kérdőívemre, azt kérdezte: *Mi az, hogy hozzátartozóinak száma négy és fél?*

Tény, hogy amikor a nyomtatott kérdést először olvastam, némiképp zavarba jöttem, nem tudván, ki számít hozzátartozónak, ki nem. Vajon nagyszüleimet (végtére is ők nevelnek) szintén hozzátartozónak kell-e tekintenem? Úgy döntöttem, hogy nem: hozzátartozó a parancsnokság szemében csakis szülő és testvér lehet. Így hát a kérdésre a legártatlanabb képpel válaszoltam: *A szüleim elváltak, és mindketten új házasságot kötöttek. Tehát most van két apám, két anyám, meg egy féltestvérem.*

A tiszt komolyan bólintott, *ahá, így már érthető*, s egy kézmozdulattal utamra bocsátott. A büntetés elmaradt.

Elmaradt (elmaradt?) abban a másik ügyben is, melyet mindmáig szégyellek, s ahol bizony alaposan rászolgáltam volna.

Mint mondtam, Bilkei Gorzó János padtársammal afféle csendháborító tandemet alkottunk. Ez abból állt, hogy azon versengtünk: ki tud óra alatt jobb beköpéseket produkálni? A beköpéseket egyezményes skála alapján még pontosztuk is: közepes beköpés, melyen csak a szűkebb környezetünkben ülők derülnek: egy pont. Jó beköpés, azonos hatósugárral: két pont. Közepes beköpés, amelyet mindenki meghall: ugyanennyi. A legtöbbet, három pontot az olyan, abszolúte röhögtető beköpés érte, melytől az egész osztály fetrengeni kezd. Gondolhatni, hogy az ilyen beköpés csábítása mekkora volt, s hogy milyen nehéz lehetett ilyen körülmények között órát tartani osztályunkban. Diáktársaink alig-alig figyeltek a tanárok előadásaira; egyre azt várták, mikor érkezik padunk felől az újabb petárda.

Egy ízben éppen Horváth István Károly tartott órát. Rendkívül rokonszenves, az egyetemről frissen érkezett, huszonnégy éves, latin–magyar szakos tanár volt, olyan, akin megérződött a pedagógiai tapasztalat hiánya, márpedig ezt a diákok sosem mulasztják el kihasználni, amíg lehet. (Úgy tudom, szegény feje nagyon fiatalon halt meg, jóval negyvenéves kora előtt.) Nos, az óra már a vége felé járt, s nekem még szükségem volt néhány pontra a Jancsival való versengésben. Ezért, amikor Horváth tanár úr valamilyen különösképpen hasznos latin kézikönyvet mutatott föl azzal, hogy beszerzését tudásunk gyarapítása végett melegen ajánlja, meggondolatlanul belerikkantottam a csöndbe: *Mennyi a provízió?*

Ma is pirulok, ha erre a pillanatra visszagondolok. Egy ostoba poénért nem kevesebbel vádoltam meg tanáro-mat, mint hogy hírverő tevékenysége ellenében részesedést kap az eladott példányok árából. De már késő volt, a szerencsétlen kérdést nem szívhattam vissza.

A tanár úr elsápadt, szinte megdermedt, vele én is. És ebben a pillanatban fölberregett a tízperc kezdetét jelző csengő.

Tudtam, hogy az afférnak folytatása lesz, Horváth tanár úr nem hagyhat ilyen foltot magán száradni. *Ajjajaj-jaj*, sápítózott nagyapám, amikor szánva-bánva bűnöm, kivallottam otthon az esetet. *Mihez kezdünk, ha kicsapnak?* A kicsapatas a numerus clausus idején egyet jelentett volna azzal, hogy nem folytathatom gimnáziumi tanulmányaimat, többé az ország egyetlen középiskolája sem nyithatja meg előttem kapuját.

Sürgősen ki kellett találnom valami mentséget. Ki is találtam egyet: én, úgymond, nem ismertem a „provízió” szó valódi jelentését, azt hittem, előleget jelent, olyasmit, amit az ember előre lát, lásd a Gondviselés nevét, a providenciát. Inkább kapjak rossz jegyet latinból a pro meg a prae összecseréléséért, mintsem, hogy kicsapjanak.

Amikor, miként az várható volt, Horváth tanár úr be-kérlette ügyemben nagymamukát az iskolába. A szegény beidézett legártatlanabb képét öltve magára, elő is adta ezt a verziót. Horváth tanár úr, ahogy nagymama utóbb

elmondta, megértően, noha egy kis gunyoros fintor kíséretében elmosolyodott (nyilván emlékezett kérdésem vitiolos hangsúlyára, s nem dőlt be a mesének), s azt javasolta, szedjenek otthon sürgősen ráncba engem, különben még sok bajom lesz az életben. Nagymamuka, akinek ragaszkodnia kellett a történetek általa föltálat magyarázatához, nem mutathatta, hogy a legszívesebben kezecskölna a helyzetünket megértő, nemes lelkű fiatalembernek, tehát beérte azzal, hogy mormogott valami mentegőzészfélét „a gyerek” túlságosan élénk természetéről meg „szerepelni vágyásáról”.

Bilkei Gorzó Jancsit meg engem természetesen tüstént szétültettek. De magam is éreztem: ez nem megtorlás; Jancsi, ha történetesen ő engedi meg magának ezt a dicstelen beköpést, nem ússza meg ennyivel. Csillag János jutott eszembe, meg Fekete igazgató úr, az elemiből. A fülem is égett a szégyentől, hogy végül éppen kiszolgáltattott helyzetemből húztam érdemetlen hasznot.

Néha éppen az irgalom a legarcpirítóbb büntetés.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VILLANÓFÉNY:

Kicsike és Nagyka

Ott jönnek-mennek egymást átölelve az iskolafolyosón.

Soha másképp. Szinte kapaszkodnak egymásba, két gnóm, a szélesebb ábrázatú és alacsonyabb, enyhén bicegős Kicsike, meg a tojásdad koponyájú Nagyka, mint akik csak egymásban találhatnak menedéket.

Ott jönnek-mennek ők ketten, immár csaknem hat év-tizede, a fejemben. Néha nem egyszerűen csak mennek, hanem szökdécselnek, már amennyire Kicsike szökdécselni bír; olykor meg éppen tülekedve szaladnak végig a folyosón, oszlojon előlük, ki merre lát. Bámulatos, ahogy még futás közben is átfogják egymás vállát.

Mintha kétpetéjű ikrek volnának. Vagy mámoros újházasok.

Mindig csak tízpercben láttam őket, a folyosón vagy lenn az udvaron, mert egy osztállyal följebb jártak. Minden pénzemet rátenném, hogy ugyanabban a padban ültek, Kicsike baloldalt, Nagyka jobboldalt, ahogy mindig is láthatók voltak. Nem tudom, Kicsike ismerte-e egyáltalán Nagyka arcának jobb, Nagyka pedig Kicsike arcának bal felét. Még alsósok lévén, a tanári kar, ha furcsállotta is kettősüket, ennek semmilyen jelét nem adta. Iskolánk tantestülete jórészt engedékeny és megértő tagokból állt, akik úgy vélhették, nem érdemes e különös, habár szemlátomást csupán ártatlan baráti vonzalomból nagyobb ügyet kerekíteni, ami aztán csak olaj lenne a tűzre.

A tűz mindenesetre eléggé kitartóan égett. Aztán jött az ostrom, amikor már égett maga az iskolaépület is. Nem tudom, hol, miféle pincében vészelt át Kicsike és Nagyka a háború végnapjait; valahogy úgy képzelem, hogy egyazon óvóhely egyazon padján ülve, egymás vállát átfogva. Kicsike baloldalt, Nagyka jobboldalt. Annyi tény, hogy a háború után ismét előkerült a hűséges pár, s csakugyan úgy festettek, mint akik soha, egyetlen pillanatra sem eresztették el a másikat.

Több mint fél évszázada láttam őket utoljára, még az ő érettségijük előtt. Nem voltam jelen annál a pillanatnál, amikor végképp elhagyták az alma matert, de szinte bizonyos, hogy egymás vállát átfogva szökdécseltek ki esetlen-vígan az iskolakapun.

Én azóta a város másik végén élek, s nem tudom, mi lett velük. Gondolom, egymásba kapaszkodva csoszognak, immár hetvenen fölül, a Várban, a Vérmezőn vagy a Naphegyen. Netán az égen, széttaszigálva az útjukba kerülő felhőket.

Hacsak nem egy sír mélyén heverésznek, egymást átölelő karcsontokkal.

Leány a szélben

Negyvenkettő vagy negyvenhárom húsvét vasárnapján történt, fönny a Széchenyi-hegyen, ahol Horváth nagyapámék megvásárolták volt az Arosa nevű, akkoriban a legsikkesebbnek számító üdülőház legeslegszebb, mert a legesleghatalmasabb terasszal ellátott öröklakását. Horváth nagyszüleimtől, kivált nagyapámtól sosem állt távol az effajta rongyrazás: az öreg, annak ellenére, hogy a maga idejében csupán kistőkésnek számított (az ő üzeme gyártotta a Tekla Email nevű, akkor éppen igen fölkapott zománcfestéket), szeretett a „high life” aurájában fürdeni, 1938-ban is látható volt a *Színházi Életben*, amint a Budapesten versenyző Culbertson házaspárnak, a bridzsvilág két brit fenoménjének mérkőzésén Elie Culbertsonnak, a férjnek kibicel. Ő maga csapnivalóan játszott, a bridzset pusztá státusszimbólumnak tekintette, végül a sorozatos kudarcok hatására föl is hagyott vele, mégpedig azzal a szösszel, hogy krónikusan rossz lapjárása van.

Nagyralató nagyapám annyira kistőkésnek számított, hogy amikor a negyvenes évek második felében először csak a száz munkásnál többet foglalkoztató üzemeket államosították, ő szerencsésen ki is maradt a „szórásból”. Ekkoriban kérdezte meg tőlem egyik régebbi bridzspartnere, akivel összefutottam az utcán, hogy-mint van az öregúr. *Remekül, válaszoltam, most pont úgy érzi magát, mint egy fölmagasított treff kettes.* (Az említett lap elvileg a legérték-

telenebb a bridzspakliban, de adott esetben – ha fölماغasítják – ütessé válhat.)

Nos, ott tették-vették magukat nagyapámék az Arosában, s csak úgy lubickoltak a válogatott hírességek tenge-
rében. Ott vala öröklakása Karády Katalinnak, ott töltöt-
ték minden szabad órájukat az ország legjobb golfozói,
az öreg Lumnitzer és az újdonsült ifjú bajnok, a tizenhat
éves Bugyu; a szomszédasszony is ünnepelt színésznő,
Titkos Ilona volt, és számos más nevezetes személy szin-
tén ott az üdülőházban töltötte hétvégéit. Ott kötött nagy-
apám barátságot a Lészay házaspárral, egy jó humorú
férfival és világszép feleségével, mely utóbbit egy örege-
dő, monoklis szeladon csakazértis-huszáros rohamával
(barátság ide vagy oda) mindjárt le is döntött volna a lá-
báról, ha az hagyta volna.

Itt az Arosában tudom meg egy másik, későbbi vásár-
napon, hogy reggel a nácik megszállták az országot. Egy
hét sem telik bele, s meghallom a hírt, hogy a Lészay há-
zaspár öngyilkos lett.

Amiről azonban itt szólni kívánok, az egy korábbi
húsvét vasárnap történt. Hirtelenharagú hideg szelek
korbácsolták szilajon a hegy bokrait, fáit. Én a Fogastól
jövet éppen akkor értem az Arosa elé, amikor az üdü-
lőházból egy ragyogó szépségű fiatal lány lépett ki, s meg-
állt, szemlátomást valakire vagy valakikre, tán a szüleire
várva. Korombéli lehetett, tizenhárom-tizennégy év kö-
rül. Kétségbeesetten szorította le szoknyáját, melyet a sza-
tír szél könyörtelenül és lankadás nélkül emelgetett. Ha
elöl szorította le, a szél oldalt és hátulról csapta a nyaká-
ba. Ha ott próbálta lefogni, a szél elöl támadott. Nem is
lehetett tudni, merről fúj; fújt az mindenfelől, mintha
megtébolyodott volna a szép lány láttán, s mindenáron
le akarná vetkőztetni.

Világéletemben ronda kéjenc voltam, s most is határ-
talanul élveztem az előttem pergő jelenetsort.

Igen, már egészen kicsi fiú koromban is a legalpáribb
és legleplezetlenebb kukkolással hívtam föl magamra a
figyelmet. Például a Semmeringen, ahol a Johannespro-
menádon indultunk el (természetesen felügyelet alatt)

egy környékbeli birtok felé, egész csapatnyi, erre a célra összeverbuvált gyerek, fiúk-lányok vegyesen, kirándulni. Frissen fejt tejjel várnak ott, hangzott az ígéret. Mert ígérni, értelmes célt megjelölni okvetlenül kellett, hiszen egyébként mi az ördög fűthetett volna bennünket? Egy „Gut” – egy majorság – látványa? Na hiszen! A tej, a frissen fejt tej, de már jól lehűtve, az igen, az jólesik majd a hőségben.

Egyszer csak az egyik pici lánykára rájött a szükség. Kísérőnk, egy zordon képű osztrák hölgy ránk parancsolt, hogy forduljunk el, és hátra ne merjen nézni senki.

Elfordultunk. Aztán egyvalaki mégis hátranézett, mint ama bibliai időkben Lótné asszonyság: szerénységem.

Ám ezúttal nem én, a hátranéző váltam sóbálvánnyá, hanem az osztrák pedagógusnő. Aki, miután ismét levegőhöz jutott, mindennek lehordott. Szép szelíden ismét a menetirányba fordultam tehát, de immár egy pucér leánykafenék látványával gazdagabban.

Valaha, ennél jóval korábban, a szomszéd kislánnyal, Verával játszottunk papást-mamást a kertünkben. A fiúk és lányok életpályáján ez az első erotikus játék, melynek során a főzés, takarítás és a babával helyettesített gyermek gondozása mind csak az ildomos keretet szolgáltatja ahhoz, hogy az ember mielőbb kimehessen a „vécére”. Mi rögtön a játék elején ki is neveztük annak a kert egyik pontját, s persze lényegesen több időt töltöttünk ott, mint a „szobában” vagy a „konyhában”. Vera egyszer csak, miközben épp valóban arra használtam a kijelölt területet, amire egyezményünk szerint rendeltetett, hirtelen elibém került, megnézni, hogyan lehetséges leguggolás nélkül pisilni. *Nekem olyan nincs*, mondta szomorúan. Ugyan már, gondoltam, az lehetetlen. Hogyhogy? Mi az, hogy nincs? *Mutasd*, mondtam, mire elhúzta kis bugyiját jobbról balra. És tényleg nem volt ott semmi. *Á, biztos átraktad a másik oldalra!* Most balról jobbra húzta el a bugyit, és ott sem volt neki olyan. Egy ideig gyanakodtam, hogy most meg jobboldalt dugta el, de aztán, miután egyszerűen letolta a bugyit, kénytelen voltam elismerni, hogy szegénykének nem adott a gonosz sors olyat, és akkor nagyon meg-

sajnáltam Verát. Csak később, féltestvér-húgom születése és pelenkáztatása után tudom meg, hogy a „pömpös” megléte és az emberek neve közt korántsem esetleges oksági összefüggés forog fön.

Ennek a szoknyáját az Arosa előtt kétségbeesetten le-szorítani iparkodó ismeretlen – és többé sosem látott – lánynak csak a bugyiját láttam egy-egy pillanatra, olyankor, amikor szegény feje végképp nem bírta az orkán kanroha-maival. De talán épp ebben a pózában, ebben az ősin női szerepében jelképezte szememben a férfivágyak legkívá-natosabb célpontját. A faj főntartására öntudatlanul szó-lító kihívást. Aktoknál delejesebben vonzott szemérmesen védekező, törékeny teste, s a továbbiakban még sokszor táplálta kamaszgerjedelmemet a magány kéjsóvár óráin.

Ő volt nekem a szépség maga.

És én voltam a szél.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Sötét szobában

Harmadik elején új fiút találtam reggel az osztályban. Idegenül, magára hagyatva ücsörgött a középső padsor valamelyik hátsó ülésén, a többiek pedig ugratták, ahogy már az új fiúkat mindenütt szokás. *Tintili, Tintili*, mondta rá valaki értelmetlenül, mások nyomban fölkapták a gúnynevet, mint afféle harci jelmondatot, *Tintili, Tintili*, harsogták, majd észrevéve, hogy beléptem az osztályba, felém fordultak és mutogatni kezdtek rá, *nézd csak, Timó, kit kaptunk*.

A fiú szőke volt, kék szemű, törékeny testalkatú. Az ugratásokra nem válaszolt, a szokatlan bemutatásra illetudón fölállt a helyéről és elém jött a padsor elejére: *Harmosy Kornél*, szervusz, kezét is ráztunk, de máris siethettünk a helyünkre, mert megjelent Zékány tanár úr, hogy megkezdje óráját. Mindenekelőtt, mint osztályfőnök, természetesen az új jövevényt mutatta be, s már nem emlékszem, miféle indokot mondott, régi iskolája helyett miért nálunk folytatja a fiú, de azt tudom, hogy megkért bennünket, legyünk kedvesek hozzá és fogadjuk szeretettel magunk közé.

Én abban az időben furcsa hónapokat éltem: viharos, ám megvallatlan – s főleg teljesen eszmei – szerelemmel csüggtem egyik osztálytársamon, magam előtt is röstellve, hogy egy fiú váltja ki belőlem ezt a tébollyal határos rajongást, melyet azelőtt is, azután is csak lányok iránt éreztem. De hát iskoláinkban akkoriban sajnos még nem

volt koedukáció, gondolni sem lehetett rá, lévén a tan-
ügy a bigott vallásosság kezében, a minisztériumnak még
a neve is Vallás- és Közoktatásügyi volt, s a klérus szemé-
ben visszatetsző, mi több, erkölcstelen dolog, sőt maga a
fertő lehetett a vegyes fiú-lány osztályok pusztá elképze-
lése is. Holott, mint egyéni példám, de az angol kollégiu-
mi rendszer gyakorlata is mutatja, éppen az egyenműek-
kel való összezárttság fenyeget az érzékek ferde irányba
történő elmozdulásának veszedelmével: az ifjú test és lé-
lek, kiváltképpen a korábban éretteké, szükségképpen
keres magának egy Másikat, akire mintegy ráakaszko-
hat szublimált vágyaival, s ha nincs másnemű Másik a kör-
nyezetében, a vele azonos neműek közül szemeli ki futó
imádata tárgyát. Némelyeket egész életükre megjelöl el-
ső ilyen vonzódásuk; engem egészséges alaptermészetem,
no meg egy szégyenletes pillanat szerencsémre kimen-
tett tizenhárom esztendőm korom érzéki zűrzavarából.
Ám addig hátra volt még egy felvonás.

Említett reménytelen, néma, magamba fojtott rajon-
gásom már magamnak is terhemre volt, hiszen már olyan
őrületségre is vetemedtem, hogy esti lefekvéskor, lámpa-
oltás előtt mindig megcsókoltam a legutóbbi osztálytablót,
pontosabban szerelmemnek rajta látható ábrázatát, ami-
nek az lett a következménye, hogy az imádott lény képe
egyre ragacsosabbá és végül úgyszólván fölismerhetet-
lenné vált, mely tényt viszont, gondoltam, nagymamuká-
nak is észre kell vennie, ő különben is mindig agyonellen-
őriz mindent, ami velem kapcsolatos: nem vakarom-e
ekcémás térdhajlatomat, nyakamban-e a sál, satöbbi; le-
hetetlen hát, hogy éppen az a furcsa ragacsfolt ne vonná
magára a figyelmét az osztálykép meghatározott helyén.
Valószínűleg a lelepleztetésről való félelem is közrejátsz-
hatott abban, hogy már amúgy is terhessé váló imádatom
lankadni kezdett. De az igazi mentőkötelet, mellyel fél-
resikerült vagy önmagukat túlélte szerelmeinkből kimász-
hatunk, mindig egy másik lény föltűnése veti oda nekünk.
Az én mentőkötelem akkoriban Kornél lett.

Az igazság megköveteli, hogy ne szépítsek rajta sem-
mit: Kornél iránti egyre fokozódó vonzalmamban ko-

rántsem volt annyi szublimáció, mint az elődje iránt érzett föllángolásban, sőt nem volt benne szublimáció semmi, az új hevületnek teljesen más színezete, hogy úgy mondjam, belső tartalma volt, lévén érdeklődésem jelen esetben nyersen fizikai természetű, mégpedig föltehetőleg annak következtében (is), hogy ez az érdeklődés, szemben a másik, már kihűlőfélben lévő érzéssel, nem maradt viszonzatlan, ha ugyan nem én voltam a viszonzó fél, ezt a mai napig sem tudom bizonyossággal eldönteni. Mindenesetre létrejött köztünk egy villamos ív, melyről persze sosem beszéltünk, de nem is volt szüksége szavakra. Nem kétséges, volt Kornélban, legalábbis abban az időben, valamiféle közelebbről meghatározhatatlanul lányos jelleg, melyet talán könnyű csontozata és mozgásának ebből fakadó kecsessége sugallt, s ennek a nőieségnek különösképp az sem mondott ellent, hogy Kornél kitűnő szertornász és az osztálynak vitathatatlanul legjobb rövidtávfutója volt.

Magam is sokat és szívesen sportoltam, jöllehet a szertornához, a „testnevelés” elnevezésű tantárgy egyetlen iskolai szakágához sehogy sem fűlt a fogam, a nyújtón egy nyavalyás haskelepet sem bírtam soha végrehajtani, még odáig sem jutottam el, hogy fölfogjam, mit is kéne altestemmel csinálni ahhoz, hogy a műveletet egyáltalán elkezdhessem. Ebből kifolyólag meg is kaptam tornatanárunktól a nemzetietlen jelzöt, hiszen aki nem tudja a haskelepet, az ugyebár nem lehet egyéb, mint hazaáruló söpredék, amely megjelölés arra volt hivatva, persze, hogy a jóember úgynevezett faji nézeteit mintegy sűrítve fejezze ki. (Más kérdés, hogy amikor a mester egy másik diáknak, aki „nemzeti” volt ugyan, ám a haskelepre hozzám hasonlóan alkalmatlan, jóindulatúan be akarta mutatni a gyakorlatot, emez őrajta is kifogott, amiből én természetsszerűleg nem azt a következtetést vontam le, hogy íme, közös eszmei táborba kerültünk, hanem azt, hogy a tanár úr öregszik, s egy kissé korpulens is lett az effajta produkciókhoz.)

De ha a szertornával meggyűlt is a bajom, voltak sportok, melyekben egész jól megálltam a helyem. Például a

pingpongban és az úszásban, de nem voltam rossz futó sem, s a távolugrásban sem vallottam szégyent.

A tornaórák és a saját elhatározásunkból az atlétikai pályán töltött délutánok ébresztették föl bennünk a kölcsönös testi érdeklődést.

Egészen rövid kék tornanadrág volt rajtunk ilyenkor, alatta semmi, s ha ez-az elővillant, ami, ha Goldstein Számiról, Sumiczkyról, Szabó Gyurkáról, Surnovszkyról, Füzyről, Selmecziről – egyáltalán bárki másról – van szó, tökéletesen hidegen hagy, ez Kornél esetében viszont delejes kíváncsisággal, már-már izgalommal töltött el, ami csak azért is szokatlan volt, mert, mint említettem, még nagy lelki szerelmem tárgya sem igen vonta magára ilyen tekintetben a figyelmemet. Előző évben a hórihorgas Székvári mutatványát is meglehetősen könnyen fogadtam, amikor e pontosan mögöttem, a leghátsó padban ülő osztálytársam, nem bírván ébredezni érzékeivel, meghökkenő produkcióra szánta el magát. Éppen az elefántokról beszélt valamit Fodor tanár úr, alias Pufi, hogy *az indiai elefántnak, ugyi, más alakú és méretű a füle, ugyi, mint az afrikai elefántnak, ugyi* (ezeket az „ugyi”-kat végül már számoltuk, a csúcsot Pufi az ötven perc alatt elért ötvenhat-tal érte el), amikor Székvári, kihasználva, hogy Pufi éppen a tábla felé fordul a kétféle fül különbségét krétával ábrázolandó, hirtelen a nyakamba lihegte: *Itt az elefantom!* Azt hittem, valamilyen tréfás rajzot mutat, s hátrafordultam; de nem, Székvári nem rajzot mutatott lenn a pad mellett, a két padsort elválasztó folyosóban, hanem a saját, mereven álló és lilás-vörösre gerjedt, hosszú nemi szervét, melyet hátrafordulásom pillanatában rántott elő rövidnadrágjából, idétlenül vihogva hozzá, mintegy mentegetőzésképp vagy zavarát leplezni, amiért nem állja meg, hogy el ne dicsekedjék fölajzott vesszejével, még akár botrányos lelepleztetés és súlyos fegyelmi büntetés árán is, hiszen elég lett volna, ha Pufi épp ekkor mutatja be váratlan sarkon pöndörüléseinek egyikét, amolyan villám-razziát tartva tekintetével az osztályteremben, s Székvárit máris kicsapják az iskolából. De Székvári „elefántja” éppoly kevésbé érdekelt, mint az élveteg Balmos, aki óra köz-

ben gyakran süllyesztette hátradőlve zsebének mélyére a kezét, s így révedt üdvözülten bamba arckifejezéssel egy csupán általa látott lényre vagy jelenetre, míg csak kezének szaporább mozgása nyomán ábrázatán hirtelen végig nem rángott a kéz gyors görcse.

A kamaszodásnak ezek a szennyesnek bélyegzett, s ennél fogva az iskolai emlékezésekből gondosan ki is lúgózott, voltaképp azonban egészen természetes kísérőjelenségei nem csigázták föl képzeletem.

Kornél ilyen vonatkozásban kivétel volt, ráadásul ő, kihasználva a kettőnk között kialakulófélben lévő hallgatóg cinkosságot, még mesterségesen szította is a bennem természetes úton már létrejött izgalomfélét; például, ha kettesben voltunk, olyan magasra húzogatta föl a hasán az amúgy is kurta tornanadrágot, hogy ennek szára szabadon hagyta, amit elrejtteni lett volna hivatott; ha pedig történetesen egymás mellett vizeltünk a vécében, ő nem takarta el kezével a hímtagját, ahogy mások ösztönös szeméremből teszik, hanem ellenkezőleg, úgy tartotta a kezében, hogy jól látható legyen, és hogy még véletlenül se történhessék olyasmi, hogy én (éppen én!) most (éppen most!) ne nézzek oda. Ennyi év után azt kell gyanítanom, hogy iskolaváltoztatása mögött is valami ilyesmit kell sejtennem, s hogy a valódi okot a jóakarató tanárok a szülőkre való tekintettel segíthettek eltussolni.

A szülők ugyanis köztisztületben álló emberek voltak, reformátusok, úgynevezett régi családból valók (de hát melyik család nem régi?), az apa meglehetősen magas állású köztisztviselő, az anya afféle nagyasszony, de születéstől és korántsem magamegjátszósan, volt alkalmam megismerni őket, hiszen hamarosan már össze is jártunk Kornéllal, ami nagyapámat, az asszimiláció nagy hívét megmosolyognivalóan túlzott büszkeséggel töltötte el, hiszen lám – mint mondta, s ahogy akkoriban a szó eredeti értelmét kificamítva mondták – „őskeresztény” fiúval barátkozom, mi több, ő is velem, a lenézett másodrendű állampolgárral. Nekem Harmossyéknál föltűnt, hogy a család tagjai jóval halkabban beszélnek egymás közt, mint mi otthon; mondhatnám kulturáltabban vagy civilizál-

tabban, nevezzük akárhogy, mindenesetre az olyanok szolid és tartózkodó módján, akik nem érzik magukat szüntelenül a pusztában létükben fenyegetve. Első látogatásomkor Harmossy néni mindjárt kaláccsal és kakaóval kínált a miénkhez képest nevetséges kicsi szalonban, mely a Móricz Zsigmond körtérre, akarom mondani Horthy körtérre nézett, Harmossy bácsi pedig kedvesen és barátságosan elbeszélgetett velem, amit nem minden keresztény barátom apja tett meg, a legkevésbé azé az osztálytársamé, aki – ezt akkoriban fölöttébb nyilvánították (ma csak némelyek) – negyedrészen maga is zsidó volt. Így utólag visszagondolva Harmossy bácsira, semmi olyat nem fedezek föl akkori magatartásában, ami aggodalmáról tanúskodnék, mármint a fiának hozzám fűződő baráti viszonyát illetően, s itt most nem a keresztény-zsidó barátkozásra gondolok, hanem arra az okra, amely közrejátszott Kornél iskolaváltoztatásában. Lehet persze, hogy az aggodalom a látszat ellenére ott élt az öregben, de előttem nem mutatta, s csak jóval távozásom után, már este, a hitvesi ágyban fordult oda homlokráncolva élete párjához: *Már megint egy ilyen jóképűvel... Hm?*

Hisz az voltam csakugyan, ezt ma már bízvást elmondhatom magam is, nem hiszem, hogy ez hetvenen túl hívságos öndicséretnek hatna. S e külső adottság nélkül vonzalmunk aligha is lehetett volna kölcsönös Kornéllal.

Hogy a csábításnak azok a trükkjei, melyeket barátom alkalmazott, hogy ne mondjam: „bevetett”, s melyekkel sikerült a kettőnk közti nemi feszültséget állandósítania, sőt fokoznia, jóllehet érintkezésünk alaphangja a játékos élvődés volt, nos, hogy ezek mennyiben voltak tudatosan kimódolt apró provokációk, s mennyiben csupán amolyan ösztönös és voltaképpen önfeledt kihívások, e kérdésre már sokszor kerestem magamban a választ, ám mindhiába. Nem egyéb, mint pusztán megérzés mondatja velem, hogy alighanem maga a kérdésföltevés, a benne megfogalmazott vagy-vagy a helytelen, s hogy ösztönösségnek és tudatosságnak egy bizonyos keveréke munkált Kornélban, valamiféle ellenállhatatlan, folytonosan a tudatküszöb körül ingadozó, jórészt bevallatlan készítés a hódí-

tásra, de főleg a meghódolásra, s ez a fajta viselkedése, mármint a törekvés, hogy meghódíttassa magát általam, még törékeny testalkatánál és gracióz mozgásánál is inkább vallott egy benne mélyen lakozó nőiességre. (Más kérdés, hogy az iskolaévek elmúltával, mint hallottam, példás családapává lényegült át külföldön. Föltehetően egy férfias feleség oldalán.)

A meg-megújuló kihívásnak a bennem szunnyadó hím nem állhatott ellent. S én is valahogy úgy mentem bele a fölszínen továbbra is ártatlan, dévaj diákbarátkozás képét öltő, a mélyben azonban örvényével máris a kéj kikövetelésének vágyába rántó kalandba, hogy örömmel sodortattam magam naponta változó mélységű-magasságú hullámain, közben magam is téve egy-két tempót; igen, lényegében én is úgy viselkedtem, ahogyan kihívóm (ha ugyan valóban ő volt a kezdeményező fél, nem pedig én), azaz ösztönösségnek és tudatosságnak, vállalásnak és önmagam elől való álszent rejtegetésének, hirdethető évődésnek és hirdethetetlen, sőt bevallhatatlan és még csak meg sem fogalmazható birtokolni vágyásnak ugyanazzal a tudatküszöb körül ingadozó elegyével, melyből mindazonáltal hiányzott a szerelmi motívum, illetve dehogyis hiányzott, csak éppen imádságos áhítat helyett mohón célratörő testi kívánás formáját öltötte, jóllehet fogalmam sem volt arról, voltaképpen mit is kívánok, hiszen minden gondolatom, még a legbujább is, ártatlan volt még, szűziesen ártatlan, még nem mocskolta be őket a számítás, mely a már felnőtt férfi vágyait gyakorlatias tervek alakjában tereli ok- és célszerűen a fizikai beteljesülés gyönyöre felé. A mi esetünkben ilyesmire még csak kísérlet sem történt. Azaz egyszer mégis, de nem előre megfontoltan; s mégis előre megfontoltan, de már csak azt követően, hogy váratlanul belecsöppentünk abba a helyzetbe, melyben el kellett döntenünk... mit is? Talán azt, hogy mennyire engedjük tudatossá válni magunkban, amit eddig csak érzékeink tudtak, mihelyettünk is, s amit mi sokáig az évődő játékosság leplébe próbáltunk burkolni, hogy lehetőleg ne is tudjunk róla: a kölcsönös kéj akarását.

Azon a délutánon Kornél jött el mihozzánk; nagyapám szokása szerint a Regent kávéházban üldögélt újságíró barátjával, Goda Gézával, hogy megvitassák a politikai helyzetet; a cselédnél – a „lánynál”, ahogy a családban mondták –, Grósz Juli „mamám” utódjánál ott volt az udvarlója a konyhán és éléskamrán túli ablaktalan lyukban, az úgynevezett cselédszobában (utóvégre a cselédnek, ugye, az is jó, örüljön, hogy fedél van a feje fölött és nem kell éheznie); nagymamuka pedig közölte, hogy neki egy órácskára át kell ruccannia Strauszné kegyelmes asszonyhoz, Strausz valóságos belső és titkos tanácsos özvegyéhez, akinek személyes interveniálása segített be engem annak idején a gimnáziumba, legyünk addig jók és ne csináljunk nagy fölfordulást, inkább römizzünk.

Magunkra maradva, zavarba jöttünk, gondolom, az alkalmától, amilyenhez hasonló még nem kínálkozott megfogalmazatlan vágyaink kiélésére, s mindjárt meg is rettentünk tőle, elővettük hát a kártyát a nagyanyai tanács szerint, de a rómi egyikünket sem kötötte le hosszabb távon, a játék némi idő elteltével átfordult valamilyen mímtelt veszekedésbe, ebből aztán jó fiúszokás szerint verekedés lett, de nem olyan, mint amikor Farkas Pólóval gyűrtük-csépeltük egymást, gyűlölelettől tajtékozva, mint ha az életünk függne tőle; ez nem véres csihi-puhi volt, hanem egyfajta nyájas kiskutya-hempergőzés, a törékeny Kornélt egykettőre az ágyamul szolgáló heverőre csaptam és dögönyözni kezdtem, de ebben még mindig a tudatküszöb alatti szféra munkált, ahogy a fiúknál általában, akik ébredező nemiségüket így, az effajta vitézi tusák játékosnak álcázott hevében élik ki; igaz, én minduntalan odakapkodtam Kornél combjai közé, de még ez is hozzátartozott az ilyesféle kölyökharcok szavak nélkül is kodifikált gesztusrendszeréhez, ahhoz a bizonyos álcázó szerephez, utóvégre a legérzékenyebb és legvédtelenebb pont támadását jelentette, legalábbis a főlszínen, ez pedig szabályos, általánosan elfogadott eljárás ilyenkor, nem lehet a szexualitás számlájára írni, magyarán ezzel még nem adja ki magát az ember, sem a legyőzni kívánt, vagy egész röviden csak kívánt partnernak, sem önmagának,

ez teljesen legális fogás, és az alul lévőnek kutyakötelessége, hogy az erkölcsi koreográfiát betartva körömszakadtáig védekezzen, elkapva a tapogatásra induló kezét és elhárítva a kényes tájék közeléből. Kornél is ezt tette, s eddigi hadakozásunk egy jöttányival sem lépte túl a megengedett kereteket; ez már csupán akkor következett be, amikor hirtelen elhatározással fölálltam, belülről ráfordítottam a kulcsot a szoba mindkét ajtajára, majd az ablakhoz mentem és leeresztettem a redőnyt, vaksötétbe burkolva ezzel a szobát, ami; ha úgy tetszik, önleleplezően világos beszéd volt, még ha jelbeszéd is.

Illetve ez sem pontos. Mert még ebben a magam számára is váratlan lépésem mögött sem volt olyasfajta megfontolás, hogy ezek után pedig most el fogjuk hagyni az íratlan erkölcsi kódex parancsait, és megkezdjük eretnek előrehaladásunkat a tiltott ösvényeken; e tiltott ösvények mibenlétét voltaképp nem is ismertem; ám azt még magamnak is be kellett látnom, hogy fölhevült készenléti állapotom és a neki tulajdoníthatóan mintegy akaratomon kívül végrehajtott ajtózáras és szobaelsötétítés már semmi módon nem magyarázható logikusan a pusztá verekedéssel, s hogy itt végtére másról, többről van szó, olyasmiről, aminél nem lehet jelen senki, sem egy véletlenül ránk nyitó cselédlány, sem mi magunk, bármily nevetséges önáltatás is, hogy elsötétítéssel próbáljuk kioltani saját tudatunkból azt az új partitúrát, melyet továbbra is bevallatlanul, személyes jelenlétünket és vele felelősségünket mintegy kiiktatva akarunk játszani. Ha most Kornél föl pattan egy *mit csinálsz, megőrültél?* kíséretében, a varázs természetesen nyomban oda, s akkor nyilván ismét asztalhoz ülünk kártyázni, nyitott ajtók mellett, a délutáni nap fényénél; ő azonban (az ajtók bezárása és a redőny leeresztése közt odasandítottam rá) nem mozdult, nem is kérdezett semmit, s azzal, ahogy magamegadón és csöndes mosollyal ott maradt fekvé a díványon, e priápi előkészületeket nem csupán jóváhagyva, hanem – a tiltakozás hiányának némán is ékesszóló kódjával – mintegy helyeselve is, bennem azon melegében fölkelte a magát pszichológiailag már nyeregben érző

hím diadalérzetét: tudtam, hogy most már legyőztem és birtokolom őt, csak éppen azt nem tudtam, hogy ez a gyakorlatban mit jelent, s erről még csak halvány elképzeléseim sem voltak. Így hát ott folytattam a sötét, lezárt szobában, ahol világosban és nyitott ajtóknál abbahagytam; ő természetesen szintén ugyanúgy reagált erre, mint korábban, de éreztem, hogy már csak úgy tessék-lássék, hiszen előbbi beleegyezése már többet ígért ennél, s csakugyan, kezének elhárító mozdulatai mind erőtlenebbekké váltak, egyszer-egyszer nem is tudták (vagy tán nem is akarták) megakadályozni, hogy ujjaim, ha csak röpké pillanatokra is, de megérintsék nadrágján az áhított és egyre növekvő célpontot; úgyhogy halálos bizonyosságként járt át a fölismerés, hogy már csak percek vagy másodpercek kérdése a várvédelem teljes föladása: az ágyamon heverő test, ha az erény elvesztésének minden szent borzongásával is, de maradéktalanul át fogja nekem adni magát.

Ekkor történt, hogy valaki lenyomta a szalonra nyíló ajtó kilincset, majd – az ajtót zárva találván – erősen kopogott. *Mi van ott? Azonnal tessék kinyitni!* – harsant a vártnál hamarább megérkező nagymamuka megbotránkzott hangja, s én döbbsen, leforrázva, illetve inkább a jó erkölcs világába mint jeges vízbe csöppenve vissza, szégyentől égő füllel mentem ajtót nyitni. *Mi ez? Mi folyik itt? Miért van sötét?* Nagymamuka fölkattintotta a villanyt. Kornél persze már nem feküdt, hanem az asztal mellett állt, s szerencsére ő is lehűlt annyira a váratlan eseménytől, hogy külsején nyoma sem maradt iménti izgalmanak, legföljebb arca volt jóval pirosabb a szokásosnál.

Semmi, csak játszottunk, nyögtem ki, fölhúzva a redőnyt.

Ahhoz nem kell bezárkózni és sötétet csinálni, mondta zordonan nagymamuka, még kiöltözve, sötét kosztümben és gyöngyházgombbal díszített, ritkafátyolos kalapjában, ahogy az utcáról bejött, majd minden további szó nélkül sarkon fordult és kiment.

Egy ideig még römiztünk, de főbe kólintva, egymás szemébe nézni sem merve. Aztán Kornél föllállt, zavartan elköszönt, és hazament.

Az eltévelyedés mámorából történt eme váratlan kijózanodás egyszeriben véget vetett életem e kurta közjátékának. Kornél természetesen továbbra is jó barátom maradt, de többé nem látogattuk kölcsönösen egymást, kapcsolatunkból egyetlen csapásra elillant a testi vágy (legalábbis az enyém), s még csalódott hiányérzet – a beteljesületlenségé – sem maradt a nyomában, részint mert, gondolom, igazából egyikünk sem tudta, voltaképpen mi is az, ami nem ment teljesedésbe, részint mert alapjában véve nem voltunk homoszexuálisok. (Illetve hát dehogyanem: minden volt az ember ebben a folyton testére emlékeztető, zűrzavaros kölyökkorban...) Mindenesetre ami engem illet, én a következő héten már a szombati istentiszteleten megpillantott Arató Zsuzsáért hevültem, s hozzá írtam szerelmes levelet. De már arra a kérdésre, hogy mi történik, ha nagymamuka egy negyed- vagy félórával később tér haza, nem tudok válaszolni.

Szó, ami szó, Kornél akkori lelkiállapotát nem ismerem, róla ennél fogva nem is nyilatkozhatom; lehet, hogy ő nehezebben tette túl magát a megrázkódtatáson, s hogy benne mélyebb nyomot hagyott az eset, kiváltképpen, hogy lelepleztetése idegenek közt, vendégségben történt. S azt sem tudom, vajon az ő esetében is csupán – vagy elsősorban – a testiség volt-e a domináns ebben a különös barátságban. Lehet, hogy nem. Valószínűleg nem. Ezt egy gesztusából vélem kiolvasni, de még ennek a gesztusnak is többféle magyarázata lehet.

Kevéssel a történetek után iskolai atlétikai versenyre készültünk. A nevezéseket már leadtuk, s vártuk a verseny napját. Körünkben az atlétika, főleg a futás nagy becsben állt az idő tájt, hetente többször is szédületesnek tetsző 800-as világcsúcsokról olvashattunk a Nemzeti Sportban, a rekordot egyszer B. Andersson, másszor Hägg ragadta magához, illetve vette vissza, mi pedig akkor is ott gunnyasztottunk Kornéllal a pasaréti BBTE- (ma: Vasas-) pálya Rózsadomb oldali töltésén, amikor Szilágyi megfutotta az akkor elképesztően jónak számító 30:09.4 perces magyar csúcsot tízezren. S tudtuk, ezen a pályán rendezik majd meg a mi versenyünket is, tehát valódi, kimért pá-

lyán, stopperral, már előre izgultam, hányadiknak sikerül beérkeznem 80 méteren.

Nos, az egyik óraközi szünet végén Kornél, úgy is, mint a verseny diákintézője, odalép hozzám és elmondja, hogy haskelepes tornatanárunk az imént félrevonta őt, s megkérdezte tőle, vajon nem lehetne-e valamilyen ürüggyel elutasítani az én nevezésemet. *Nem*, válaszolt tanárunknak tömören és ridegen Kornél, mire a tanár úr szelíden ugyan, de megmosta a fejét, amiért egy „ilyet” vesz pártfogásába. Nemzetietlennek mindamellett nem bélyegezte barátomat, lévén mindketten reformátusok (ilyen szempontok is voltak azidőt!), ám nyilván azért sem, mert a Harmossy családot, de még legifjabb tagját sem lett volna tanácsos e jelzővel illetnie.

Így aztán én is rajthoz állhattam. A toronymagas esélyes vitathatatlanul Kornél volt, de a nagy ellenfelek közé tartozott Farkas Póló is, a korszak egyik legnagyobb magyar festőművészenek, Farkas Istvánnak a kisebbik fia, akivel annyit és oly elkeseredett haraggal verekedtünk. A többiek nem jöhettek szóba, legföljebb csak az alsóbb helyezésekért futhattak.

A rajtot nagyon jól kaptam el; arra mindenesetre ügyeltem, hogy ne ugorjak ki az indítás előtt, mert tisztában voltam vele, hogy ez esetben Haskelep tanár úr nem haboznék az ide vonatkozó szabályok fölrúgásával azonnal kizárni a futamból. Negyven-ötven méter után csodálkozva észleltem, hogy még élen vagyok. Aztán, ahogy a célhoz közeledtünk, lihegést, fújtatást hallok – de *bal felől*, holott Kornél a tőlem jobbra lévő pályát kapta! Amennyire bírok, beleerősítek, s fél méterrel Farkas Póló előtt érek célba. Mondják: 10.9, közepes idő. De hol van Kornél?

Tintili megsérült, hallom.

Valóban ott bicegcsél a rajtvonal közelében a fűvön. Elrugaskodáskor, mint mondja, meghúzódott a bokája. Haskelep tanár úr képtelen palástolni a mérgét, másnap az én nevem jelenik majd meg mint első a Nemzeti Sportban (hát még, ha sejti, hogy a 10.9 stimmelni fog ugyan, de 100 méteres távot írnak majd 80 helyett), azzal gyanúsítja, s tán nem is egészen alaptalanul Kornélt, hogy

merő truccból adta le nekem a versenyt. Én dühösen me-
redék barátomra, nincs ínyemre a siker ilyen áron; ő
hosszú, szomorú mosollyal válaszol, s amikor Haskelep
odább lép, lassan – jóval lassabban, mint szokta – föl húz-
za a tornanadrágot a hasáig, szárának végét szinte comb-
tőig emelve. Érzem, elvörösödöm.

Még ma, annyi évtized után sem tudom eldönteni: va-
lóban csak „truccolt”-e Kornél? Az indította-e a kegyes
csalásra (ha ugyan csalás volt), hogy borsot törjön ostoba
fajankó tanárunk orra alá? Hogy bebizonyítsa: még rossz
szertornász, mi több – horribile dictu! – zsidó gyerek is
lehet jó sportoló? Vagy másért? Személyesebb okból? Ne-
tán mindkét okból egyszerre?

Az egyetlen megfogható tény, hogy a pályáról elbal-
lagtunkban már nem bicegett.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VILLANÓFÉNY:

A nyugdíjas kisegér

Ha az emlékezetem nem csal, már a Marczibányi téri elemi iskolában is elmaradt egy-egy óránk, hogy a tornateremben – évente egyszer – vidám előadást tekinthessünk meg. Az előadást egy bizonyos Pusztai nevű, éltes, nyilván nyugdíjas tanár (vagy tanító?) tartotta, feleségével együtt. A tanár úr mesét mondott, adomázott, énekelt, táncolt. Az asszonynak nem volt nagy szerepe: adott pillanatban egy-egy kelléket, botot vagy kalapot nyújtott át a mesternek, pontosan úgy, ahogyan a nagy mágusok mellett szokott asszisztálni egy-egy lengén öltözött ifjú hölgy. Illetve hát nem pontosan úgy, Pusztai néni nem lévén sem lengén öltözött, sem ifjú; férjének föllépéseiben való közreműködései pedig csupán arra lehettek jók, hogy még egy-két pengőcskével több cseppenhessen a családi perselybe.

Mondom, mintha már az elemiben is láttam volna őket. Az azonban bizonyos, hogy mint alsós gimnazisták, az 1939 és 1943 közötti esztendőik során mindig volt hozzájuk szerencsénk.

Pusztai tanár úrnak valaminő különleges érdemei lehettek, amelyekért a Vallás- és Közoktatási Minisztérium akkori vezetői megengedték neki, hogy évente egy-egy tanórányi időt minden budai iskolában lecsípjén magának és mindig egyforma műsorának, nyomorúságos tanári nyugdíját e mulattatások révén az állami költségvetésből

kiegészítendő. Műsorának – kell-e mondanom? – mindig örültünk, főleg olyankor, amikor jóvoltából valamilyen nehéz, feleltetési óra maradt el. Ma viszont szomorúan gondolok vissza a tornatermi mulatságokra. A műsorban ugyanis, melyet szinte már betéve ismertünk, mindig ugyanaz hangzott el, s mindig ugyanabban a látványban volt részünk: a korpulens, ám mégis mindig ugyanabban a lötyögő barna nadrágban föllépő Pusztai tanár úr tréfálgat, versikéket szaval, majd táncol.

Mint egér.

Mert egyszer s mindenkorra azt találta volt ki, hogy ő, kérem, táncikáló kisegér. *Cini-cin-cin-cin, cini-cin-cin-cin, cini-cin-cin-cin-cin-cin*. Ez a ritmus nem megy ki a fejemből még ma, hetvenen túl sem.

Pusztai tanár úr is rég túl volt a hetvenen. És táncolt. Mint kisegér. Karját előrenyújtva, ugrándozva tipegcsélt a fönti ütemre jobbra, majd a szín (a tornatermi ünnepi emelvény) végén visszafordulva balra, s közben danászott: *Cini-cin-cin-cin...*

Mi röhöngtünk.

Ma sírni volna kedvem.

Országos Széchényi Könyvtár

Gombfoci és Gestapo

1944 áprilisában el kellett hagynunk lakásunkat, boldog gyerekkorom színhelyét, jóllehet a ház, ahol laktunk, nagyapámé volt. Az öreg kétségbeesetten csöngetett be régi bérlőjéhez, Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszterhez, akiről, noha időtlen idők óta a házában lakott, még csak nem is sejtette, hogy Berlin beépített embere a magyar kormányban, és mint ilyen, rendszeresen tájékoztatja megbízóit Keresztes-Fischer belügyminiszter és más angolbarát politikusok ténykedéséről. Nagyapám könyörögve kérte a mindig rezzenéstelen arcú potentáttól, hogy nagymamukával és velem a saját házában maradhasson, ám ezt persze éppoly hiába tette, mint amikor a Wachtel család érdekében kilincselte a nagyúrnál. Emez a szokásos kimért udvariassággal és szélesre tárt karral közölte, hogy az illetékes hatóságok által hozott, az őt személyében oltalmazó és visszavonhatatlan intézkedésről lévén szó, a dolog (s itt újra a már ismert formula jött) meghaladja az ő kompetenciáját.

Az egyik szemközti házba kellett (legalábbis az első lépcsőben, még az úgynevezett zsidóházak kijelölése előtt) átköltöznünk, a Nyúl utca 16.-ba, bizonyos Faludi doktor lakásába, kényszerű társbérletbe. Faludi Pistával, a doktor fiával jó barátságban voltam, s tekintve, hogy ő is költőnek készült, játékos rímvetélkedőket rendeztünk hosszú sétáink közben. Egyszer városnevekre kellett rímet találnunk. Pista egyik emlékezetes leleménye ez volt:

*Bármily messze Yokohama,
ottan nekem jó komám a
polgármester.*

Ez minden, ami Faludi Pista költészetéből és humorából, sőt magából Faludi Pistából megmaradt. A leendő poétát még abban az évben megölték, annak az Adolf Eichmann nevű úrnak az irányításával, akiről majd még esik szó ebben a fejezetecskében. S úgyszintén Pista barátom sorsára jutott a szomszéd villában, a Nyúl utca 14-ben lakó, immár igazi költő Sárközi György is, akit gyakran láthattunk, amint – ma már nem létező – kerek kerti virágágyasa körül sétál, mindig az óramutató járásával ellentétes irányban, s kezét a háta mögött összekulcsolva, fejben írja verseit, majd, emezek elkészülvén, fürgén eltűnik a házban, leírni az elkészült művet, mielőtt elfelejtené.

Egyszóval, csomagolnunk kellett. Csak a legszüksége-sebb holmit vihettük magunkkal; nem mintha ez előírás lett volna, de hát hogyan is cipelhettünk volna át – ha csak a mintegy százötven méternyire lévő Faludi-lakásig is – zongorát, könyvtárat, festményeket, szobrokat? S hogyan helyeztük volna el őket Faludi Dezső doktor lakásának egyik szobájában?

Nosza, futás a pincébe, megnézni, mibe csomagolhatunk. Az üres papundeklidobozok és faládák körül egy halom régi újságpapiros; nagyszerű, ez is kell majd. De vajon miért rakták el nagyszüleim ezeket a hatéves lap-példányokat? Belekukkantottam az egyikbe, s megder-medtem: apám nevét láttam ott, egy bírósági ügyvel kap-csolatban, mint vádlottét, több más név között. Aztán rábukkantam az ítéletet tartalmazó példányra is: három év, pengőkiajánlásért. És hirtelen ráébredtem: ez az a három év, mialatt apám állítólag Londonban tartózkodott, nekem pedig nem engedték meg, hogy hozzá intézett le-velezőlapjaimra tintával írjam rá a címet. Az, hogy talpig becsületes apám csakugyan törvénytelenséget követhe-tett el, meg sem fordult a fejemben. S igazam is volt. A háború után apám kérésére perújrafelvételre került

sor, s ekkor bebizonyosodott, hogy apám valaki más helyett ülte le – ártatlanul – a három évet. A teljes rehabilitáció után négy szemközt kívánt beszélni velem, s nagy nehezen előadta, hogy ő akkor, amikor én úgy tudtam, Londonban van, tulajdonképpen... *Tudom*, vágtam a szavába. *Tudod?! –* hökkent meg, s láttam rajta, hogy időközben auschwitz-i füstfelhővé oszlott szüleire gondol: csak nem kottyantották ki mégis a gyerek előtt? *Honnan tudtad?* Elbeszéltem neki a kényszerű kiköltözést, a pincét, az újságokat. *És nem tartottál bűnösnek?* Mondtam: nem, egy percig sem, soha. *És magadba fojtottad az egészet?* Mit is tehettem volna? Nagyszüleim nem tudhatták meg, hogy ismerem féltve őrzött titkukat. Lelkileg összeomlottak volna, ha hozzájuk fordulok és faggatni kezdem őket a törvénszéki tudósítások háttéréről. Így is pokolian fájhatott nekik a megszégyenítettetés. Egyébként is világos volt a szememben minden: annak idején az „illetékesek” nyilvánvalóan az első zsidótörvény „jogosságának” hatásos példájául szánták a pört, ezért kellett egy nem megfelelő származású bűnbakra hárítani a más által elkövetett törvénsértést.

Nos hát, átköltöztünk a Nyúl utca 16.-ba. Lakott abban a házban egy Katinka nevű szőke kislány is, akibe sikerült futólag belehabarodnom. Sajnos, szülei tiltották tőlem. Nem fajgyűlöletből: óvatosságból. Híre ne menjen már véletlenül, hogy az ő leánykájuk egy „ilyennel”... Benem meg nőttön-nőtt az értetlenség: hát milyen az az „ilyen”, aki én vagyok, hogy úgy néznek rám, mint a pestisesre? Mitől vagyok én rossz, kártékony, becsstelen? Miért éreztetik velem tizenöt életévemnek teljes utolsó harmadában, hogy már nem is egyszerűen „másvallású” vagyok, mint a reformátusok, evangélikusok vagy unitáriusok, hanem valamiféle kerülendő és megvetendő lény? *Mert ti megfeszítettétek Jézust!* Hát nem, kérem, ez nem igaz, én ugyan nem feszítettem meg soha senkit! A legkevésbé Jézust, akit, vallják bár, magukat kereszténynek, származása miatt – és épp az ő nevében! – ma ugyanúgy üldöznének a rá hivatkozók, mint engem! őt, a négy zsidó nagyszülejével! És egyáltalán, mi az a „ti”? Hiszen

én egy másik „mi”-hez tartozom: *mi* győztünk 8:3-ra Csehszlovákia ellen, *mi* kaptunk ki 7:2-re a svédektől, ráadásul *itthon!* És *mi* veszítettük el 1849-ben a szabadságharcot!

A Nyúl utcában egyik nap (április vége felé járhattunk) két férfi bandukolt fölfelé. Én éppen lefelé, az Olasz (ma: Szilágyi Erzsébet) fasor irányában haladtam, ők szembe jöttek és közvetlenül mellettem mentek el: egy némileg rókaképű, szűrös tekintetű német SS-tiszt, meg egy jó kiállású, kékes-fekete hajú civil. Meg-megálltak, szemügyre vették a villákat, a civil időnkint mutogatott, magyarázott, majd mindketten folytatták sétájukat a Fillér utca felé. Beszélgetésüket nem hallottam, s kilétüket is csak később tudtam meg. A civilt még azon a nyáron fölismertem a Síp utcában székelő Zsidó Tanács épületében, ahol napközben afféle üzeneteket hozó-vivő fullajtárként dolgoztam. (Mondanom sem kell: ingyen, mint életem során annyiszor.) Az illető, mint kiderült, a Tanács egyik vezetője volt, bizonyos Kasztner Rezső nevezetű, aki a budapesti zsidók érdekében – életüket megmenntendő – paktált, azaz csereügyleteket bonyolított le a náci megszállókkal: értéket emberéletért. Meg is mentett sok mindenkit, és nemcsak gazdagabb zsidókat, hanem egy teljes zsidó árvaházat, Komlós Aladárt, meg olyanokat, akikről nem is tudunk, én legalábbis nem. (Miért is jó két évtized múltán ismeretlen bosszúálló zsidó ifjak majd könyörtelenül lemészárolják új lakóhelyén, Izraelben. Mint náci kollaboránst.)

A tiszt kilétéről csak több mint másfél évtizeddel később szereztem tudomást, akkor, amikor a világ összes lapjában megjelent a fényképe. Nyomban fölismertem: ő járt akkor, 1944 tavaszán a Nyúl utcában; mellette mentem el. Úgy hívták, hogy Adolf Eichmann. Azt hiszem, akkor kereshettek neki szállást, beosztottjának, a hírhedt Hunschének a Nyúl utca 6.-ban (az addigi Berend-villában) lakó szeretőjétől sétálva föl a Rózsa-dombra, mígnem ott, az Apostol utcában aztán inyére való villát talált magának a magyarországi zsidótlanító osztag feje.

Alig egy-két hetet ha töltöttünk a Nyúl utca 16.-ban, máris tovább kellett költöznünk a Retek utca 5. alá, immár úgynevezett csillagos házba, ahová számos környékbeli zsidó család tereltetett össze, mint a hasonló házakban mindenütt. Tavasz vége, kora nyár volt, a derült égen pöttöm ezüstpontocskákként szálltak a Liberátorok, az állítólag győzhetetlen, Juhász-féle Gamma-ágyúk számára elérhetetlen magasban. Megindult a nagy versenyfutás: még életben talál-e, aki fölszabadít, vagy pedig... Szerencsére velem volt a gombfocikészletem, idegnyugtatóul. De a játék most nem ragadott igazán magával.

Egy este megjelent Retek utcai szobánkban két civil ruhás férfi, a Gestapo magyar ügynökei, s elvitték magukkal nagyapámat, akit többé sosem láttam viszont, s akinek most drága árat kellett fizetnie öncsalásáért. Még azt sem adta meg neki a sors, hogy megtudja: kora hajnal óta áll a második front Normandiában. Partra szálltak a szövetségesek.

Egy vagy két nap telhetett el ezután, amikor apám értesítést hagyott számomra a Zsidó Tanácsnál: munkám végeztével eszembe ne jusson hazamenni, előbb ugorjak el hozzá és újdonsült második feleségéhez, Mancihoz a Személynök utcai csillagos házba. Apám éppen egy hónapja, májusban nősült újra, miután egészen megható figyelmességgel az én hozzájárulásomat kérte a frigyhez. Mancival nagyon is rokonszenvezvén, azt mondtam: *legyetek boldogok*, s lettek is azután még évtizedekig, igaz, némi késéssel, azt követően, hogy apám ezer veszély közt megszökött a budai Várból, a nyilasok fogságából, s átkelve a befagyott Dunán, egészen a józsefvárosi Tömő utcáig futott, golyózáporban, egy ellenálló csoporthoz, hogy ott érje a felszabadulás; de még utána is hosszú ideig kellett reszketnie Manciert, mígnem emez szörnyű állapotban haza nem tántorgott a náci lágerből, ha jól emlékszem, Spandauból.

A felszabadulás egyébként kis híján apám életébe került. Pedig ő már két éve megtanult oroszul; készült a pillanatra. A Tömő utcai ház legfelső emeletének mellvédjénél állva, harsány örömkialtással köszöntötte a lép-

csőn fölszaladó orosz katonákat, amikor ezek eleje gyors golyósortozatot eresztett meg feléje. Szerencsére apámat csak súrolta az egyik golyó. Ő persze rögvest megértette: ezek a katonák nem tudhatják, hogy ő nem az ellenséghez tartozik, tehát elkezdte hangosan szavalni (hamarjában, ki tudja, miért, ez jutott az eszébe) Tatjana levelét Anyeginhez, oroszul. Újra a szerencse: az a katona történetesen művelt fickó volt, egyszeriben le is engedte a fegyverét, és álmélkodva folytatta fölfelé menetelését, miközben hitetlenkedve motyogta maga elé: *eto Puskin... eto Puskin...* (Más kérdés, hogy ugyanaz a hatalom, amely a szabadságot hozta el akkor, 1945 januárjában apámnak, kényszerítette őt négy évvel később arra, hogy elhagyja a hazáját, és külföldön telepedjék le Mancival.)

Nos hát, rosszat sejtve mentem el hozzájuk a Személynők utcába, ahol is Manci azzal a lesújtó hírrel fogadott, hogy amíg nem voltam otthon, nagymamukát is elhurcolták nagypapa után, tehát jobb, ha egyenesen anyámhoz költözöm a Csaba utca 9. alatti csillagos házba, s be nem teszem többé a lábam a Retek utcai házba, nehogy végül még én is eltűnjek.

Olyan rosszullét fogott el, amelyet azóta sem éreztem, gyomrom hánykolódni kezdett, a rántottához, amelyet Manci belém akart erőltetni, hozzá se bírtam nyúlni. De ég tudja miféle dacból, csak azért is hazamentem. Haza? A Retek utcai vadidegen szobába, a magányba, nagymamuka és nagyapám kétségbeejtő hiányába. Azt reméltem, tán mégiscsak visszajönnek, de közben tudtam, hogy ez lehetetlen, s hogy soha többé...

Nyár volt, mégis olyan érzésem támadt az üres falak közt, mintha fáznék. S mesterségesen visszafúrva magam az elvesztett gyerekkorba, egész éjszaka gombfociztam. Közben – új idők hajnala – szakadatlanul cigarettáztam, utóvégre most nem volt mellettem senki, hogy rám szóljon. *Aludni, ágyba, mars!* Vagy: *Veszed ki rögtön a szádból azt a nyomorult bagót!* Csak amikor kint az utcán meg-megcsikordult egy-egy kocsi fékje, éreztem meg az éjszakai füstös focibajnokság teljes képtelenségét.

Értem jönnek most?

Három nap, három éjjel vártam a két civil ruhást. Mint kutya, aki akkor is vigyáz gazdái távollétében a házra, ha tudja, hogy ez az életébe kerülhet.

Odafönt morajlottak a Liberátorok, lent csikorogtak a kocsifékek. De aztán nem volt mit ennem, elfogyott a pénzem, a cigarettám is. Fogtam a gombfocit, a mustáros korsót, mely évek óta az ivópoharam volt, meg a kedvenc hamutartómat, s átballagtam anyámhoz.

Mintha a gyerekkorból ballagtam volna ki.

A rózsadombi japán

Apám, aki hét-nyolc nyelven beszélt, a negyvenes évek elején a zsidótörvények következtében nem tudott elhelyezkedni.

Valóságos megváltás volt hát a számára, amikor Yosikazu Oda úr, a japán Domei hírszolgálati iroda budapesti vezetője, akit a magyarországi törvények nem kötöttek, 1944-ben maga mellé vette titkárnak. Apám dolga lett mindennap fél tizenkettőre megjelenni az Ady Endre utca 16. alatti villában (a sárga csillaggal megbélyegzett magyarok csak délelőtt tizenegy és délután öt óra között járhattak a főváros utcáin), s egyebek közt áttanulmányozni a legkülönbébb helyekről és nyelveken beérkezett bizalmas híreket, jelentéseket, tudósításokat, majd helyzetelemzéssel kísért összefoglaló referátumot adni róluk a japán tudósítónak. Yosikazu Oda úr egyik jótéteményeként magam is kaptam egy „hivatalos” japán papírt arról, hogy a Domei irodának énám, a kamaszra múlhatatlanul szüksége van budapesti munkájához. Így aztán, amikor 1944 kora őszén behívtak sáncásásra, e papír ellenében meg is kaptam az Öntőház utcai zsinagógában (ugyanott, ahol azelőtt a szombati szólót énekeltem) a kért fölmentést. A sorozó tisztnek természetesen nem lett volna kötelessége elfogadnia a nyilvánvalóan link igazolást (melyen mindazonáltal ott díszelgett a szövetséges Japán pecsétje), de szerencsére rendes em-

bert sikerült kifognom: Iglóit, a híres középtávfutót, akit már sokat láttam futni 1500 méteren, s aki később a világhírű magyar középtávfutó hármasnak, Iharosnak (eredeti nevén Izraelnek), Rózsavölgyinek és Táborinak lett mesteredzője. Ma is hálás szívvel gondolok rá, s különös örömmel tölt el, hogy ezt évtizedekkel később, egyik hazalátogatása alkalmával még személyesen is megmondhattam neki.

Október 12-én, csütörtökön telefonértesítést kaptam apámtól (akkoriban már anyámnál laktam), hogy rendkívül bizalmas forrásokból érkező és egybehangzó jelentések szerint Horthy kormányzó, megunva a náci bábja szerepét, váratlan kiugrásra készül, az elemzők szerint azonban a kísérlet előreláthatólag megbukik, tehát én, mihelyt meghallom a rádióban a kormányzói proklamációt, hagyjak oda csapot-papot, s akárhol tartózkodnék is, rohanjak lóhalálában a Domei rózsadombi villájába, mely mint követségi terület, Japán részének tekintendő. Ám addig is hallgassak minderről, mint a sír. Más szóval, az a fölöttébb furcsa helyzet állt elő, hogy egy pesti kisfiú számos vezérkari tisztnél jóval korábban szerzett tudomást arról, ami készül, s arról is, ami fenyeget.

Ennek ellenére, amikor aztán vasárnap, 15-én meghalottam a proklamációt a rádióban, félelmemhez halovány reménység is társult. Hátha mégis vége? Hátha mégis sikerül, mint a románoknak augusztusban? Hátha mégis fősorakozik Horthy mellé-mögé a saját, őrá esküt tett tisztikara? Az, hogy a legénység boldogan megtenné ebben a helyzetben, nem lehetett kétséges.

Mégis szorongásom volt az erősebb, amint a Csaba utcából a Rózsadomb felé rohantam, hónom alatt nemrég kapott bridzsgépemmel, melytől nem volt szívem megválni. A Széll Kálmán (ma: Moszkva) tér lépcsőlejárójánál összefutottam egyik barátommal, Krisztiánnal, akinek a vezetékneve volt Krisztián, s akinek dédapjái volt valaha az egész tér, még mint Christen-féle téglavető agyaggödör. (Akkoriban, 1944-ben a család már csak egy kis Széna téri javítóműhely bevételeiből élt, de – amint látható – lényegében hű maradt a régi területhez.)

Krisztián boldogan lelkendezett: *Hallottad? Vége! Meg sem álltam, száguldottam tovább, csak a vállam fölött vetve vissza: Félek, hogy csak most kezdődik igazán...*

Az Ady Endre utcai villát az utcától jókora kert választotta el. A villa földszinti halljából körös-körül számos helyiség nyílt: konyha, ebédlő, társalgó, személyzeti szobák, vécé, fürdőszoba. A bejárattal szemben, középen széles falépcső vezetett föl az emeletre, ahol korláttal védett karzat (ott galériának mondták) futott körbe. Belőle szintén számos helyiség nyílt: a dolgozószoba (Yosikazu Oda úr szentélye), lakószobák, egy kis fogadósalon, meg egy úgynevezett gardrób, a ház urának és magyar barátnőjének, Magdának ruházati holmijait meg ágyneműket rejtő szekrényekkel.

A kis növésű japán férfi és magyar élettársa szívélyesen fogadott. A korai vacsora is hangulatosan telt el. Utána elővettem magammal vitt bridzsgépemet, melybe különféle, előre kinyomtatott leosztásokat lehetett tölteni, és a kártyalapokat fedő kis tolókarok elmozdításával ellenőrizni, vajon jól játszunk-e, eléggé körültekintően véstünk-e agyunkba minden tudnivalót, megfigyeltük-e a licitet és az addig látott lapokat. Helyes játék esetén annak a lapnak kellett megjelennie a tolókar alatt, amelyre gondoltunk. (Magyar találmány volt; hosszú időre eltűnt, ki is szorították elektronikus utódai; épp ezért meglepő volt, hogy a nyolcvanas években Franciaországban, ha rövid időre is, de föltámasztották.) A japánnak megtetszett az ügyes kis készülék (egy Ladányi nevű magyar bridzsversenyző szabadalma), s érdeklődni kezdett a játék szabályai iránt. *Tíz év, amíg az ember úgy-ahogy megtanul játszani*, figyelmeztette Mancsi. Házigazdánk azonban rácăfolt: mindössze egyszer hallgatta végig a játék – egyébként meglehetősen sokágú és bonyolult leírását, aztán egy próbapartiban úgy adott impasszt, expasszt, hogy csak úgy hüledeztünk. *Soha életében nem bridzselt*, közölte mosolyogva Magda (nekem persze Magda néni), s büszkén nézett az ő okos japánjára.

A jó hangulat azonban csakhamar elromlott. A rádióból ugatásszerű német ordítózást hallottunk: *Alle Juden*,

die ihren gelben Stern abgelegt haben, sind aufgefordert, ihn sofort wieder aufzunähen! (,Minden zsidó, aki leszedte sárga csillagját, tartozik azt azonnal visszavarni!') S újra meg újra elhangzott magyarul, hogy Beregfy vezérezredes sürgősen jöjjön Budapestre. Bekövetkezett, amitől eleve tartani lehetett: az előkészítetlen kiugrási kísérlet megghiúsult.

Szorongó napok következtek. Másnap reggel ágyúzás hangja a szomszédos Várhegy felől. Gyér remény, fokozódó aggodalom. Olvasás, bridzs, jó étkezések, rossz alvás. A jövő? Ki tudja? Semmi jó, az biztos.

Október 18-a, szerda délelőtt. Megjelenik körünkben házigazdánk, s megkér, hogy vonuljunk mindhárman haladéktalanul a gardróbba. Nyilasok járják végig az utca házait: katonaszökevényeket és bujkáló zsidókat hajkurásznak. *Nem kell félni*, mondja franciául. *Elintézem. Csak nem beszélni. Legyenek csöndben.*

Kell-e vagy nem kell, a félelem ott lappang minden idegszálunkban. Igaz, hozzászokhattunk. De ez most más. Ez már pontosan körvonalazható veszedelem, s már ott ólálkodik egészen közel, a kertkapunál.

Átvonulunk a gardróbba. Viszem magammal a könyvet, melybe előzőleg belefogtam, Sipulusz vidám elbeszéléseit. Ülünk a szűk helyen, a ruhásszekrények közt. A könyv pokolian mulatságos. Erőlködnöm kell, hogy ne röhögjek hangosan. Közben érzékeim a szobán (szobán? kamrácskán!) kívüli hangokat is regisztrálják, persze. A halál jár a házban, egyre közeledik. Újabb Sipulusz-mondat, rekeszizmom ismét rázkódni kezd. Majdhogynem sírok a visszafojtott hahotától. Döngve közeledő léptek a falépcsőn, beszédhangok. Apám szinte megállás nélkül motyogja maga elé: *most végünk van... most végünk van...* Manci olyan ideges, hogy még ennyit sem bír kisuttogni, csak a kezét tördeli. Hahaha, ez is óriási! Csak ki ne pukadjon belőlem... Ugyan, mi baj lehetne itt? *Végünk van...* A hangok ott kívül már jószerivel az ajtó túlfeléről hallatszanak, hahaha!

Aztán távolodva döngő léptek a lépcsőn. Majd csönd.

Egy idő múltán megjelenik a küszöbön Yosikazu Oda úr. Mosolyog. *Előjöhetnek. Elmentek.*

Egy pohár szíverősítő mellett tudjuk meg tőle, mi is történt. Személyesen ment a nyilasok elé a kertkapuhoz. Kifejtette előttük, hogy nála nem kell házkutatást tartani, a ház Japán területéhez tartozik, Japán pedig szövetséges állam, hát miért sértenék meg őt, hazájának hű fiát olyan föltételezéssel, hogy... Hiába, a parancsnok hajthatatlan. Igazán sajnálja, de neki kötelező átfésülnie a környéket, kivétel nélkül mindent. Parancs van rá. Ha ő szövetséges, az csak egy okkal több, hogy ne gördítsen akadályt a munkájuk elé. Nem volt mit tenni, a kérés megtagadása csak gyanút kelthetett volna. Yosikazu Oda úr kitárta hát előttük a kaput. S aztán olyan trükkhöz folyamodott, amely egyszerűs mind azt is megvilágította, mitől olyan tehetséges kártyás.

Először a földszinten vezette körbe a géppisztolyos fekete egyenruhásokat. Mindenhová benyitott, mindenüvé be tessékelte őket. Az ebédlőben kinyitotta a tálalószekrényt. Íme, láthatják, senki. A társalgó. Üres. A személyzeti fürdőszoba. Nem, nem, lépjenek csak be. A kádban sincs senki. A vécének fölcsapta a födelét: semmi. Tessék, ez itt a konyha. Az az úr? A szakácsom. Hogyhogy miért van olyan sok szelet hús bepanírozva? *Mi mindig ilyen sok evés szokni. Legtöbbet szakács úr, nem meglátsz rajta?* A szakács úr nevette. A nyilasok is nevettek. *Jó, rendben, akkor mi megyünk is.* A japán azonban nem engedte el őket ilyen olcsón. *Kérem, nem. Előbb megkezdett, most tessék befejez. Nem kell visszajössz később.* És tébolyító hidegvérrel fölvezette őket az emeletre. A közvetlenül mellettünk lévő ajtón nyitott be először, s egyre távolodva haladt végig hívatlan vendégeivel a karzaton (pardon: galérián). Idegtépő aprólékos sággal mutatta meg nekik a különféle helyiségeket. A fogadószalonban egy kis italt is töltött nekik. *Éljen barátság!* Aztán azt mondta: *Lehet néz tovább.* De a parancsnok ezúttal már határozottan megrázta a fejét. *Köszönjük, rendben vagyunk. Nekünk délig még az egész háztömbbel végeznünk kell.* Azzal elvonultak.

Föllélegeztünk, legalábbis egyelőre. Sajnos, a rossz mindig rosszabb, mint amennyire jó, hogy elmúlt. Apámék még sokáig nyomott kedéllyel üldögéltek a házban. Enni is alig bírtak.

Délután hat felé aztán az én kedélyem is elromlott, s most már Sipulusz sem segíthetett. Yosikazu Oda úr ugyanis behívta magához apámat, s lehorgasztott fejével közölte vele, hogy másnap reggel el kell hagynunk a világot. *Meg kell értenie, Monsieur Timár. Az élettársam magyar. Egy ilyen eset, mint a mai, bármikor megismétlődhet. Ha magukat nálam megtalálják, engem legfőbb hazaküldenek. De őt megölik.*

Pocsék éjszaka következett. Vége az oltalomnak. Kora reggel elváltam apáméktól. Még nem tudtam, hogy apámat csak a főváros ostroma, Mancit pedig csak a háború után látom majd viszont. Ráadásul egy szál magamban, gyalogszerrel, sárga csillag és papírok nélkül kellett visszajutnom a Csaba utcába, anyámhoz.

Szent csoda volt, hogy nem botlottam igazoltató járőrbe. Csak amikor a Városmajor utca és a Csaba utca sarkára értem, vettem észre a nyilas őrszemet, akire a „zsidóház” felügyelete volt bízva. Éppen két-három házzal arrébb silbakolt, onnan sétált le nagy komótosan. Mi nek is sietett volna? Ha zsidó vagyok, úgysem menekülhetek.

Lenyomtam a házkapu kilincsét. A kapu zárva volt.

Szinte nekitámaszkodtam a csengőnek, s magamban forró imát rebegtem Várhegyi nénihez, a házfelügyelőnkhez, hogy kivételesen ne piszmogjon, hanem siessen ki, különben végem.

A nyilas már mintegy hat-nyolc méternyire megközelített, amikor Várhegyi néni végre kinyitotta a kapu... ablakát. *Mi tetszik? Ő is látta a közeledő férfit.*

Előzőleg még hajnalban, fél füllel hallottam, amint bemondják a rádióban, hogy a csepeli hadiüzemből délig hazamehetnek három órát aludni az egyébként éjjelnappal szakadatlanul dolgozó munkások. Fogalmam sincs, hogyan villant át hirtelen ez a még a félálom bódulatában hallott hír az agyamon. A lélek (vagy szervezetünk) szemlátomást minden szalmaszálba belekapaszkodik, ha az életünk forog kockán.

Jó napot, Várhegyi néni, tessék sietni, csak délig kaptunk eltávozást a fegyvergyárból, hadartam, jó hangosan, mintha

Várhegyi néni nagyothalló volna. A nyilas megnyugodhatott: tudván tudta, hogy fegyvergyárban nem dolgozhat zsidó.

Ja, maga az? – kapcsolt Várhegyi néni is rögtön, s kitárta a kaput. Besiklottam a házba, hónom alatt a bridzsgéppel.

Jó játék ez a bridzs. Megtanítja figyelni az embert.
Néha még élni is.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Nyári takaró

1944. november elején anyám egyszer akaratlanul megmentett, egyszer meg kis híján elveszejtett.

A Csaba utcai házban másodikán este jelentek meg a nyilasok, hogy kiűzzenek lakásunkból, és fegyveresen átkísérjenek egy, a Városmajor utcában lévő idegen másikkba, ahol már nem jutott minden családra egy egész szoba, legfeljebb néhány négyzetméter, tekintve, hogy a körzet minden csillagos házából ide terelték-zsúfolták össze az embereket. Épp csak egy-egy pici motyót vihettünk magunkkal. Anyámnak még ez a kis batyu és ez a csekélyke út is megerőltetően sok volt: ekkor már vesemedencegyulladással feküdt, lázasan és alaposan lefogyva. Majd csak 1945 májusában veszik ki a fél veséjét, egyelőre azonban még nem tudja, velünk együtt, vajon megéri-e (és velünk együtt-e) ezt a dátumot.

Én még bridzsgépemet és gombfocikészletemet sirtom, habár közben érzem, hogy gondjaim méltatlanok a helyzethez. S még e különös gyászféle is nyomban eloszlik, mihelyt kiderül, hogy Schwarcz Bandi barátom szintén a villába tereltek között van. Ő volt az, akiről Timár nagyapám néhány évvel korábban megkérdezte, hogy hívják, majd válaszon elrévedve így folytatta: *Schwarcz... Schwarcz... Ez nem annak a kecskeméti Schwarcznak a rokona véletlenül?* És Bandi volt az, akivel korábban együtt csaptuk a szelet Vámos Pipszinek, és Bandi volt az is, akivel a

„lezúgós” biciklitúrákat csináltuk: fogassal föl a végállomásig, majd onnan bringával szédületes sebességgel le. Egy ízben a Hűvösvölgyi úton zúdultunk alá, szabálytalanul, egymás mellett, s amikor hátulról ránk túlkölt egy nagy teherautó, ijedtünkben egymásnak csapódtunk. Szerencsére ettől meg széjjelvágódtunk, s az úttesten elterülve dermedten figyeltük, ahogy éppen csak elfér ketőnk között a robogó szörnyeteg.

Egyszeróval itt most újra összeverődünk, és tüstént a lakás legvégében megbúvó szűk öltözőfülke-félét (megint a gardrób!) sajátítottuk ki magunknak. Itt mesebeli kincsrre bukkantunk. Számolatlan doboz Kék Darlingra, a kor legdrágább, legfinomabb illatosított cigarettájára. Pusztítását haladéktalanul megkezdjük, azzal a megnyugtató tudattal, hogy a készlet kimeríthetetlennek látszik. Azt a másik tudatot, hogy elapadását föltehetően éppoly kevéssé érzük meg ezen a helyen, mint eredeti tulajdonosa, valahogy elfojtottuk magunkban, így hát együtt töltött három itteni napunk még akár kedélyesnek is volt mondható, annak ellenére, hogy a lakás tömegszállás mivolta elképesztő látványt nyújtott a padlón alvó vadidegenek légiójával. Ötödike délutánján mindazonáltal valahogy sikerült helyet szorítanunk egy bridzspartinak. Délután öt tájban, éppen osztás közben óriási dőrej reszkettette meg a falakat; mint később megtudtuk, ekkor röpült levegőbe a Margit híd.

Este, lefekvés előtt, családi kupaktanács.

Anyám nagyon diplomatikus; sok mindent inkább csak sejtető, mintsem kimondó előadásából kiderül, hogy az egyik nyilasvezér, bizonyos Szabó Jenő nevezetű, a fajgyalázásról tanultakat és előítéleteit egyaránt sutba vetve, beleszeretett. Akkori harminchét kilójával anyám csakugyan kislánynak látszott. A marcona férfiú föllángolásában kijelentette, hogy nem fog odanézni, ha anyám másnap reggel tízkor kereket old. Anyám viszont kikötötte, hogy ennek a nem-odanézésnek családtagjaira is ki kell terjednie, különben ő sem szökik. A zordon és általában gyűlölettől eltorzult ábrázatú Szabó Jenő szerelmi lobogása ezúttal erősebbnek bizonyult minden egyéb meggondo-

lásnál: a közeli Maros utcabéli zsidó kórház betegeit részint ágyukban, részint a kórház kis udvarán lemészároló tömeggyilkos – afféle szerelmi vallomásnak szánva – állta a szavát, minélfogva alighanem mi négyen, anyám, a második férje, húgom meg én voltunk azok, akiket a holocaust gépesített emberirtásából – Európa egyik végétől a másikig – a hitleráj egyik véreskező hóhéra mentett ki.

Tehát reggel tízkor.

Fájt, hogy el kell szakadnom Banditól, de beláttam, hogy a szökés a mégoly átmeneti szabadulás egyetlen esélyét jelenti, hiszen világos volt, hogy a háború végét nem a Városmajor utca 47/b-ben fogjuk (ha fogjuk) megérni, tehát hogy innen is rövidesen tovább hajtanak, s hogy az ismeretlen úti cél – mindannak alapján, amit addigra pontosan tudtunk – semmi jóval nem kecsegtet. Szerettem volna, ha Bandi is velünk szabadulhat; valamiképp akaratlan árulásnak éreztem, hogy engem anyám fiatalos külseje (voltaképpen vesemedence-gyulladás) kiment az ismeretlen fenyegetésből, miközben barátom ki tudja, milyen sors elé néz; mindez azonban természetlen önkínzás volt, s a természetes életösztön (bizony ilyenek *vagyunk*, feleim!) még az írmagját is hamarosan elsöpörte. Reggel már minden idegszálammal a szökésre összpontosítottam, aggályoskodva, csapdát szimatolva a hóhérré engedékenységében. A sárga csillagokat az éjszaka folyamán természetesen eltávolítottuk ruházatunkról. Én indulás előtt még megtömtem zsebeimet Kék Darlinggal.

Amikor elhagytuk a házat, egyetlen árva lélek nem sok, annyi sem járt az utcán. Attól tartottam, hogy valamelyik kapualjból hirtelen kiront egy szakasz fekete egyenruhás, hungarista karszalagos, pártszolgálatos „testvér”, hogy rajtunk üssön, és mint szökevényeket legéppuskázzon, de semmi ilyesmi nem történt. Gyanúsnak is tekinthető batyunk ellenére zavartalanul, habár – anyám állapota folytán – idegölő lassúsággal jutottunk el a Déli vasútig, a villamosmegállóhoz. Pontos úti célunk volt: Halom Margit néni Deák Ferenc utcai lakása. Magyarán: cseberből veder. Hiszen Halom Margit néni, Horváth nagypám sógornője ugyanabban a cipőben járt, mint mi,

sőt, még olyanabban: a sors a jellegzetesen sémi vonások akkora kollekciójával verte meg, mint családuknban egyébként senkit; no meg azt sem tudhattuk, vajon a pesti oldalon nem ugyanaz készül-e máris, mint emitt, Budán. De hát más hely nem akadt, ahová mehettünk volna.

A villamoson nem tűntünk föl senkinek. Hál istennek batyunk sem, mert ilyesféle motyókkal az idő tájt nemcsak szökésben lévő zsidók mászkáltak, hanem kibombázottak is, sőt jobbadán csak ez utóbbiak. A villamosút mégis gyötrelmes volt. Minden megállónál reszketnünk kellett, nem száll-e föl valaki hivatalos személy, hogy igazoltasson. De volt más forrása is félelmünknek: tudtuk, hogy a 44-esnek az Erzsébet hídon kell áthaladnia. Márpedig, ugye, ha tegnap délután fölrobbantották a Margit hidat, rajta villamosokkal, buszokkal, járókelőkkel, akkor ki tudja, most nem az Erzsébet híd kerül-e sorra, éppen amikor átötykölődünk rajta. Mindaz a veszedelem, mely a harmincas évek vége óta úgy őringelt fejkünk fölött, mint kivetett pányva valamely lassított filmfelvételen, most hirtelen gyorsítva csapott le ránk. Mintha a tárgyaltalan és alakatlan szorongás most sűrűsödött volna egyetlen, nagyon is konkrét gyűjtópontba, szinte egyik napról a másikra fokozódott immáron állandósult rettegéssé. A biztonság érzetét már csak a család szolgáltatta úgy-ahogy, de csak mint magánál a zsenge rózsafánál is gyöngébb karó: elég egyetlen balszerencsés perc, s odavész az is. Olyanok voltunk, mint a haldokló, aki egész életében attól a kivédhetetlen, de még körvonalazatlan pillanattól félt, mely most teljes könyörtelen valóságában rászakad.

Nem tudom, haladt-e át villamos valaha is ilyen csigalassan a budapesti hidak bármelyikén. Azon sem csodálkoztam volna, ha dús barna hajam még a pesti part előtt egy szálíg megőszül.

Aztán legördültünk a hídról, szívünkről meg a kő. Eszkü tér, Klebelsberg-szobor. Egyben maradtunk.

De még nem volt vége: sietős, mégis könnyed, gondtalan léptekkel el kellett jutnunk (batyustul!) a Deák Ferenc utca 17.-be. Egy ízben fölbukkant a szemközti járdán két pártszolgálatos, s roppant erőfeszitésembe került,

hogy szinte keresztülnézve rajtuk, közönyösen másfelé fordítsam tekintetemet. Most értettem meg először a nyulat, mely a kígyótól megigézve képtelen levenni pillantását az őt másodperceken belül elnyelő végzetről.

Belépve a Deák Ferenc utcai ház kapuján, még egyre az irtózatosszerűség vibrált minden porcikámban, de közben már föl is lehetett lélegezni. A közvetlen veszély egyelőre elhárult. Így aztán, mire fölerkeztünk Margit néni lakásába, már egészen normális tizenötéves kamasz lettem újra, s harsányan ugrattam a tantit, aki „ínséges napokra” félretett befőttes- és lekvárosüvegeinek rendezgetését szakította meg, hogy ajtót nyisson nekünk. *Ez valóságos kincs*, mondta. (Az egy héttel később a lakásba, Margit néni helyére betelepülő nyilasok is annak foghatták föl.)

Margit néni naivitásán már mosolyogni is tudtunk újra az Ígéret Földjén. Mintegy két percig. Akkor anyám, aki batyunkat kioldozván, megmaradt holmink számbavételével foglalatoskodott, hirtelen fölegyenesedett, és halálra vált hangon lehelte: *A nyári takaró... Ott maradt a nyári takaró...* Először nem értettem, miért van ettől ennyire oda, utóvégre egy vacak pléd vagy mi még nem a világ, örüljünk, hogy mi magunk épségben itt vagyunk; anyám azonban képtelen volt beletörődni a csapásba, és rám szólt: *Gyurka, eriggy vissza és hozd el.*

Ránéztem, hitetlenkedve, de láttam rajta, hogy nem tréfál.

Engem úgy neveltek, hogy soha ne mondjak ellent a szüleimnek, és fogadjak mindig szót nekik. Így hát még meghallgattam, hol is keresendő a pánikszerűen éppen csak elhagyott lakásban ama bizonyos létfontosságú tárgy, aztán nekiindultam az útnak, azzal a nyomasztó érzéssel, hogy voltaképpen még kétszer kell megtennem, holott már előszörre is borzalmas volt, és enyhén szólva kérdéses, vajon odafelé is, visszafelé is sikerül-e megúsznom.

Újra az Erzsébet híd. És most még a család melege sem vesz körül. Melege? Jó vicc. Egy nyári takaró is több meleget ad, mint a család.

Jól van, hiszen értem én. Nyakunkon a tél, meg az ismeretlen sors. Ki tudja, hová sodor? Anyámnak pedig,

akárhogy is, de melegen kell tartania a veséje tájékát. Kinccsel fölér az a nyavalyás pokróc, magam is beláthatom.

Csakhogynem tudom belátni. Margit néni gazdag kel-léktárában nem akadt volna egy anyámnak adományozható darab? Azzal a dermesztő érzéssel zötyögök végig a Krisztina körúton, hogy kiűzettem a Paradicsomból.

Paradicsom? Á, ez sem stimmel. Akkor legalább nem volnék egyedül: velem lehetne Éva. Nekem még Évám sincs. Senkim sincs. Egy szál magam zötykölődöm itt a villamos peronján, az ellenséges város (az én városom!) kellős közepén.

Rettegve szálltam le a Déli vasútnál. Rettegve baktattam végig a Városmajor utcán. Ha nyilasokat látok a ház körül, azonnal hátraarcot csinálok. Mármint, ha nem vesznek észre. Ha nem vesznek észre, és nem ismernek föl.

És ha visszafordulok a láttukra, vajon nem fognak-e ettől gyanút? Közeledem a sarokhoz. Lelassítom lépteimet, és óvatosan sandítok a ház felé. Semmi. Senki. Kihalt az egész környék. Csak a száraz platánlevelek görögnek-zörögnek a járdán a hideg szélben.

Óvatosan megközelítem a kaput. Nyitva áll. Fülelek: csönd. Merjek-e belépni? De hisz ezért küldtek. Besettenkedem hát, lábujjhegyen. Senki. A lakás üres, már mindenkit elhajtottak belőle, Bandit is. Talán éppen mialatt én Margit néni „kincsein” derültem. Meglehet, ha egy kicsit korábban érek vissza ide, akkor most én is... engem is... Jajistenem.

A nyári takarónak már hűlt helye volt.

Dolgomvégezetlen és verejtékezve iszkiri vissza a Deák Ferenc utcába. Még nem tudom, hogy Bandi életének ezek az utolsó hetei. Hogy rövidesen Fertőrákos felé terelik, gyalog, sűrű ütlegek és rugdosások kíséretében, s hogy ott majd könyörtelenül végez legyengült szervezétével a flekkífusz. (Vagy tán megváltja a haláltábotól?) Csak azt tudom, hogy élek. Hogy még az örökkévalóságig tartó harmadik út után is élek.

De már csak mint a zsenge rózsafa, mely mellől kidőlt a karó.

Ki lakik bennünk?

Mint mondtam, a sírás: védekezés az élet ellen; a nevetés: védekezés a halál ellen.

Bennem mindig is két lény élt. Egy szorongó, sőt olykor rettegő, meg a pajzsa: a harsányan vidám, dévaj, trükkös-fineszes. Olyasféle szétválaszthatatlan kettős egységben, aminő, mondjuk, egy kentaur.

A szorongásra való hajlam tán eleve bele volt kódolva a génjeimbe (Lamarck-tan, Jung kollektív tudattalanja vagy mutánselmélet, egykutyá: több ezer év ki tudja hány nemzedékének tapasztalása sehogy sem múlik el nyomtalanul), mindenesetre tény, hogy hét-nyolc esztendőskoromtól, szívizomgyulladásomtól kezdve rémlátásaim kiváltképp megszorodtak. Nem maga a betegség okozta őket, hanem elsősorban Balogh bácsi, akkori házmeszterünk, aki 1938. január elsején némi anyagiak reményében feljött boldog új évet kívánni. (Ebben a „boldog” új évben jött aztán létre az első magyarországi zsidótörvény.) Amíg nagymamuka bement pénzért nagyapámhoz, akit éppen Zdrahálné, a hetente házunkhoz járó masszőz gyúrt és dögönyözött, Balogh bácsi a kötelességének tartotta, hogy hátát a gramofonszekrénynek vetve elszórakoztassa az ágyban fekvő kis beteget, mármint a maga módján. Babonás lélek lévén, pillanatok alatt eljutott kedvenc témájához, a szellemekhez, amelyekben szilárdan hitt. Erőtlen *Ugyan már!*-jaimra rátromfolandó, elmesélt egy, mint

mondta, valóságos esetet, mely a falujában történt. Egy fiatalember meghalt, majd visszajárt kísérteni. Éjszaka holdvilágnál, áttetsző, ködszerű jelenésként a patak palólóján állva volt többször is látható, amint a korlátra könyököl; nem is mert sötétedés után a pallón átmenni senki. *Ez úgy igaz, mint ahogy itt állok, megkérdezhet a faluból bárkit.* Az utóbbi megállapítás nem stimmel egészen, hiszen egy ágyban fekvő, beteg, nyolcéves fővárosi gyerek nehezen tehet föl ellenőrző kérdéseket egy távoli falu lakosainak. Erre azonban nem is volt szükség, mert szemem előtt már is megképzett a fehérlő ködfantom, s beleborzongtam a látványba. *Micsoda igaz?* – kérdezte nagymamuka, aki éppen benyitott a pénzzel. Amikor elmondtam neki Balogh bácsi történetét a szellemalakról, nagymamuka igen keményen szólt rá az öregre, hogy ne izgasson föl engem nyilvánvaló szamárságokkal, amikor nekem, ugye, minden izgalom megárthat. Balogh bácsi idétlenül vigyorgott, megköszönte a pénzt, majd egy *Pedig* szó szerint úgy volt, ahogy mondtam, kezitcsókolom-mal eltávozott.

Ettől kezdve fantáziám sűrűn űzött velem rémisztő tréfákat. Például egyik éjszaka azt vizionáltam (vagy tán álmodtam?), hogy ágyam mögött a fejemnél egy alak áll a sötétben. Minden rettegésemet legyűrve (a bizonytalanságnál a legrosszabb bizonyosság is jobb) megpróbáltam meggyőződni arról, csakugyan így van-e, ezért mutatóujjammal az ágyam mögötti sötét légtérbe böktem. Az eredmény iszonyatos volt: kinyújtott ujjam hegye ugyanis egy felém kinyújtott idegen mutatóujj hegyével találkozott. Felordítottam, mire nagymamukának oda kellett jönnie hozzám, hogy megnyugtasson és újra álomba tutujgasson. Másnap székekből, a faliszőnyegből meg egy plédből sátrat emeltem ágyam fölé, s attól fogva évekig abban aludtam. Az, hogy az idegen „mutatóujj” az ágy fejtámlája lehetett, csak jóval később, esztendők múltán jutott eszembe.

Egy másik alkalommal, a lakás minden ajtaja nyitva állván, a harmadik szobában, nagyapáméban, ahol nem égett a villany, s amely csak az én szobámból kapott némi fényt, úgy vetült az árnyék nagyapám ágyára, mintha egy alak

dőlné hátra az ágyon keresztben hanyagul. Hiába kapcsolták föl nekem az összes villanyt, hogy megnyugtassanak, az az „alak” (Balogh bácsi rémhistóriájának „hála”) *nekem* továbbra is ott volt, és olyan borzadályal töltött el, hogy végül is be kellett a nagyapám szobájára nyíló ajtót zárni, ne lássam többé azt az árnyat, de még a helyét se.

Volt olyan eset, hogy nem a szemem, hanem a fülem teremtette meg a Rémet. Valaha, a harmincas évek végéig még a Széll Kálmán (ma: Moszkva) téren az egykori Christen-gödör helyén volt a BBTE sportklub atlétikai (télen jég-) pályája, melyet félkörben piaci bódék vettek körül. Ez utóbbiakat később a modernebb Fény utcai piaccal váltották föl, s amikor a térből közlekedési csomópont lett, a Hűvösvölgybe és Zugligetbe induló, illetve onnan visszatérő villamosok végállomása, a pálya is elköltözött innen a Pasarétre. (Ez a Vasas mai atlétikai pályája.) Itt zajlott le az az emlékezetes gimnáziumi futóversenyünk, amelyről már szoltam. Addig azonban a mai pálya helyén nyilvános park volt. Rajta, nagyjából átlós irányban, erősen kanyargós, helyenkint lépcsős, aszfaltozott sétaösvény vezetett a Pasaréti úttól a Rózsadombra. Egy alkalommal ezen szaladtam fölfelé. Szandálom talpa hangosan csattogott az aszfalton. Egyszer csak belém hasított: valaki követ! Valaki lohol a sarkamban, üldöz, hallom a trappolását. Megálltam, visszanéztem: senki. Füleltem: semmi. Ekkor az agyammal már tudtam ugyan, hogy a tulajdon lépteim visszhangja „üldözött”, de idegeimbe már belevette magát a Borzalom.

No és az a rejtélyes eset 1936-ból.

Egy évvel korábban, hatéves koromban jártam először Bécsben, melyről még nem tudtam, hogy további egy évvel korábban milyen véres harcok között törték le falai közt a munkások felkelését. A Mariahilferstrassén, ahol (a ma is létező Kummer Szállóban) laktunk, természetesen már semmi nem emlékeztetett harcokra; még kevésbé nagymamuka vénséges vén nagybátyjának, Heinrich bácsinak a lakásában, melyhez foghatót azóta sem láttam. Lépni is alig lehetett a parányi szobákban, annyi értékes relikviát halmozott föl bennük gyűjtőszenvédélye-

ben a házigazda, jórészt antik bútorokat. De miniatűr festményeket is gyűjtött a bútorokon kívül, s ezek mindegyike a falon díszelgett, olyan sűrűségben, mintha valamilye rendhagyó tapétára nézne az ember. A lakás minden falfelülete tele volt velük, lehetett tán ezer is belőlük. Mondanom sem kell, hogy a drága keretű apró képecskék egyikére sem emlékszem külön, csak együttesükre, az általuk egészen a mennyezetig borított falak hihetetlen látványára. No meg Heinrich bácsira, aki kövér volt és szuszogós, és akinél bűvészmutatványszámba ment, hogy nem ment neki semminek, amikor hájas testével végigszlalomozott a saját agyonzsúfolt lakásán. Egész bécsi utunkból csak erre emlékszem, meg a hotel udvarára, melynek helyén napjainkban már üvegfallal elkerített hatalmas teremben ülnek számítógépeik mögött a hotel-adminisztráció munkatársai. Nem, tévedtem: még egy jelenet megmaradt bennem. Éppen a Mozart allén ballagtunk nagymamukával (a helyre ma is ráismerek), amikor igen izgatott beszélgetésbe merülve két ismeretlen fiatal nő jött szembe velünk, s egyikük, éppen amikor elhaladt mellettünk, azt kérdezte társnőjétől: *Wie, wo, wann?* (‘Hogyan? hol? mikor?’). Három, alighanem valamilyen randevúra vonatkozó szó, mely elröppent az Örkény-féle „nagy bűdös semmibe”, s nem horgadt meg, csupán egy hatéves magyar kisfiúban, akivel együtt majd végképp eltemetődik.

Őrzök még néhány ilyen utcai szövegfoszlányt életem különféle szakaszaiból; nyilván azért vésődtek belém, mert módfelett megtetszettek az élmény pillanatában, mint például az, amikor 1951 kora nyarán egy részeg férfi dühödten veszekedett egy út menti fával, s ráripakodott: *Mondd ezt még egyszer!* Vagy itt az a másik, amelyet 1957 elején hallottam egyik este, még a kijárási tilalom életbe lépése előtt, tehát úgy fél hat tájt, a Béke Szálló táján a Nagykörúton: *Amire Kurzweil passzolt...* Meg aztán voltak semmitmondó jelenetek is az életemben, amelyekről tudtam, hogy már néhány nap múlva sem fogok emlékezni rájuk, hacsak nem vésem tudatosan az elmémbe őket, hogy megkönyörülve rajtuk, megóvjam őket az

enyészettől. Így például emlékszem arra a tűzpiros ruhás nőre, aki a Pozsonyi út egyik kereszteződésében haladt el előttem 1944 nyarán, amire én egy hirtelen ötletnek engedelmeskedve elhatároztam, hogy ezt a képet most tudatosan elraktározom magamban egy életre, s ezt, amint látható, meg is tettem.

Egyszóval ezt a Heinrich bácsinál tett látogatásunkat követte valamikor 1936 elején az a különös éjszaka, amikor nagymamuka meg én (ekkor még ugyanabban a szobában aludtunk) hajnali kettőkor koppantásra riadtunk föl. Az úgynevezett szalon ajtaja koppant, mintha valaki be akart volna kopogtatni a hálósobába, de az első hirtelen érintés után meggondolta volna magát. Aztán egy második koppantás, majd csönd.

Nagymamuka, aki éppen olyan nyugtalan lett, mint én, kikelt ágyából, s hősiesen kinyitotta a szalon ajtaját. Senki. Átment a szalonba, villanyt gyújtott: senki. Holmi betörőkről mormogott valamit nagymamuka, hogy *már megint*, vagy ilyesmit, de ez nem nagyon volt logikus: Ha betörők járnának a házban (melyre legutóbbi kísérletük óta amúgy is szigorúan felügyelt éjszakánként az Őrző-Záró vállalat embere), akkor aligha hívnák föl magukra a figyelmet azzal, hogy bekopognak a háziakhoz: *hahó, szer-vusztok, itt vagyunk, ragyogunk!* A félelem torkon ragadott. Nagymamuka visszafeküdt, ám néhány pillanat elteltével újabb koppantás hallatszott. S az ideges vizsgálat ezúttal is eredménytelen maradt, hiába gyújtott nagymamuka villanyt mindenütt a lakásban.

Rémületes volt. Egy ajtó, mely időnkint magától koppan. Jó óra is beletelt, amíg valahára sikerült visszafújni magam az álomba.

Másnap délelőtt telefonon jött Bécsből az értesítés, hogy Heinrich bácsi hajnali kettőkor meghalt.

Gondolom, ez a koppantós Poltergeist-éjszaka (melyre a mai napig nem tudok ésszerű magyarázatot) valahogy ott munkálkodhatott bennem, amikor a Pasaréten megriadtam a saját visszhangomtól.

Kicsoda is az ember? Ki lakik abban az átmeneti, romlandó testi anyagban, amit úgy hívunk: én?

Egy alkalommal kisfiammal álldogáltunk a Városmajor utca és a Magyar jakobinusok tere sarkán, várva, hogy a lámpa zöldre váltson, s mi átjuthassunk a Kékgolyó utcába. Előttünk jobbról, a Városmajor utca felől sűrűn áradtak az autók. *Nézd csak, a Grosics,* mutattam az egyikre. Fiam a vezetőre pillantott, majd csodálkozva bámult rám. *Apuci, hisz az a szivar még csak nem is hasonlít a Grosicsra!* És igaza volt, tényleg nem hasonlított rá. Nem értettem, hogyan is nézhettem az illetőt az egykori kitűnő futballkapusnak. Ám ekkor, már a kocsisor végén, éppen mielőtt a lámpa átváltott volna, elhaladt előttünk egy autó, s mi összenéztünk a fiammal: ezt a kocsit már valóban Grosics vezette.

Vagy itt van az a nap, amikor íróasztalomnál ülve, munkám kellős közepén egyszer csak le kellett tennem a tollat, mert belém hasított, hogy még aznap baj éri a fiamat. Aztán a fiú épen, egészségesen hazajött az iskolából, majd miután megebédelt és megcsinálta a leckéjét, indult a tájfutóedzésére. *Ma különösen vigyázz, hova rakod a lábad,* mondtam neki az előszobában. *Miért?* – kérdezte, s én nehezen tudtam volna megmagyarázni neki, hogy azért, mert délelőtt rossz előérzetem volt. *Mert ma front van,* füllesztettem, illetve nem is volt ez füllesztés, legföljebb a szándéka szerint, mert mint később kiderült, aznap tényleg front volt.

Aztán estefelé éppen egyik írókollégámmal beszélek telefonon, amikor csöngetnek, s holtápadtan beállít fiam edzője: a gyereket baleset érte. Aznap végre első lett a fölmérésen, s ez annyira föllelkesítette, hogy elhatározta: ég tudja, hány kilométerrel a lábában még leszalad a Hármashatár-hegyről a Kolosy térig. A Szépvölgyi úton aztán a szembejövő autók elől vigyázatlanul csapott át az úttesten, s csak kivételes reflexének köszönhetette, hogy megérezve a hátul sebesen közeledő kocsit, elszaltózott előle, csupán a hátrébb maradt lábát kapta el a lökhárító; szegény most lábtöréssel bent fekszik a kórházban.

Előérzet. Mit jelent ez? Hogyan működik? Miért hagyják el a patkányok a hajót, amely másnap majd aknára fut és elsüllyed? Miféle oksági híd kapcsolja össze agyunkat

a jövődővel? Egyáltalán: van-e ilyen híd? Nem csupán arról volt-e jelen esetben szó, hogy már egy-két napja észrevettem: a fiú tekintete elúszóbb, zavarosabb a szokott-nál, mint ahogy ez a pubertáskori fiúknál gyakran előfordul? Hogy voltaképp nem bír igazán koncentrálni, nem figyel arra, amit mondanak neki? Hiszen lám, arra sem emlékezett utóbb, hogy az előszobában, amikor arra az edzésre indult, valamit a lelkére próbáltam kötni, ráadásul kísérteties fogalmazásban, éppen a lábáról beszélve...

Ki lakik bennünk?

Nem, ezt többnyire magunk sem tudjuk. Illetve az életnek csak egészen ritka, kiélezett pillanataiban értesülünk róla.

Volt Szerb Antaléknak egy játékuk: a társaság egyik tagja kimegy a szobából, a többiek pedig föladnak neki egy híres irodalmi alakot (Hamletet vagy Antigonét, Karenina Annát vagy Candide-ot, mindegy). Az illető bejön, s képtelenül kiélezett helyzeteket állít elő, azt tudakolva, közjük kerülve mit tenne a feladott hős. Mondjuk, ha hajótörés után hetekig másodmagával hanykolódnék élelem nélkül egy mentőcsónakban, vajon megölné és megenné-e társát? Vagy inkább hagyná-e, hogy az egye meg őt? A válaszokból összeálló jellemkép alapján kellett aztán kitalálni az irodalmi figura kilétét.

Könnyű azonban Hamlet vagy Antigoné nevében hozni döntést. Hogy őbennük ki lakik, tudjuk. De ki lakik mibennünk? Hol az a kivételesen ritka, kiélezett helyzet, mely előcsiholja belőlünk az igazán megbízható választ?

Engem az első ilyen próba elé még gimnáziumban állított az élet.

A *Loreleyt* tanultuk éppen németből. Természetesen nem a kevésbé ismert Brentano-félét, hanem a Heinéét. Azaz „ismeretlen költő” művét, hiszen Heinének még a nevét sem volt szabad kimondani, a poéta zsidó mivolta folytán. Lelkes Volksbund-tag némettanárunk (aki fizetési osztálybéli besorolására hivatkozva igazgató úrnak szólítottatta magát) természetesen engem hívott ki felelni a versből, nyilván előre élvezve, hogy éppen velem fogja az „ismeretlen költő” szavakat kimondatni.

Also, mein Knabe, fordult felém mézesmázosan, *wer schrieb dieses Gedicht?* Mármint, hogy ki írta a verset.

Én persze pontosan tudtam, hogy Heinrich Heine. De ha ezt mondom, úgy kívágnak, mint a huszonegyet, ráadásul – miként már esett erről szó – sehol sem folytathatom középiskolai tanulmányaimat. Ha viszont szépen előadom, hogy a költő ismeretlen, azzal mintegy leköpöm magam, behódolva a gyalázatosnak.

Kutyaszorító.

Ebben a pillanatban váratlan sugallatom támadt. *Herr Direktor*, feleltem, *es ist von HEINEm unbekannten Dichter*. A németül szintén eleve tudó egy-két osztálytársam fölnevetett. A Herr Direktor úgy tett, mint aki nem hallotta az „ismeretlen költő” egyje elé odalehelt hát, én meg örülhettem, hogy a német költők közül éppen Heine volt zsidó, nem pedig, teszem azt, Goethe.

Ez volt hát az első olyan „szerbantalian” kiélezett helyzet életem során, amikor legbensőbb énemből valami, amit „trükkös a fütykös ellen”-nek neveztem el (angolul „trick against stick”-nek mondanám), saját magamnak is váratlanul a felszínre préselődött.

Ezúttal azonban még nem a pőre életem függött a trükkötől. Szemben azzal a másik pillanattal, amely 1944 novemberében várt rám.

Ekkor történt, hogy anyám meg én elhagytuk Margit néni lakását, mert a Deák Ferenc utcában is elkezdődött az, amit néhány nappal korábban Budán már átéltünk. Mi ketten Horváth nagyapám egyik keresztény munkatársnőjének lakásán bújtunk meg, a Kossuth Lajos téren, húgom és édesapja másoknál, mindaddig (tán két vagy három napig), amíg telefonértesítést nem kaptunk, hogy nagyapám vatikáni védlevelet, úgynevezett Schutzpasst szerzett, indulás hát az úgynevezett védett gettóba, a Légváros Károly (ma: Balzac) utcába, ahol és amelynek környékén ötféle „védett ház” fogadta be akkoriban azokat, akik nem azonnal kerültek a gettóba: a vatikániakon kívül a svájciak, a spanyolok, a svédek és a portugálok.

Összeszedtük hát kis motyónkat, s mert sem anyám ruháján, sem az enyémen nem volt sárga csillag, biztonság

(?) kedvéért a bennünket bújtató szőke szépasszony is elkísért minket. Pontosabban anyámat. Tudniillik ő és anyám mentek az egyik, a Duna felőli járdán, én a batyuval és bongyor fűrtjeimmal a másikon, hogy ha mindezen áruló jelek következtében lebuknék, legalább anyámat ne rántsam magammal a bajba. Mondanom sem kell: egy örökkévalóságig tartott a nem éppen hosszú út a Kossuth tértől a Szent István körúti Glázner pékségig, a védett gettó bejáratáig. A Falk Miksa utca jobb oldaláról át-át-sandítottam balra, ahol anyám és Erzsi néni vidáman trécselve, vagy ki tudja, tán csupán színlelve a gondtalanságot, mindenesetre rám se hederítve lépegetett. A magánynak és a teljes kiszolgáltatottságnak ilyen mély bugyrát azóta sem jártam meg, mint akkor ott, tizenöt éves fejjel. Mert anyám ott volt ugyan, jól láthatóan jelen volt, tőlem alig nyolc-tíz méternyire, mégsem volt ott igazán. Ha az óceán túlsó felén jár, akkor sincs messzebb, hiszen tudtam, hogy baj esetén sem siethet a segítségemre.

Rettegés volt ez is, csak nem névtelen, mint a régebbiek, a kisgyerekkoriak. A veszedelemnek most neve, sőt teste is volt, természete felől pedig nem lehetett kétségem.

Már elhagytam a Luxor kávéházat (ma valamilyen antikvitásbolt van a helyén) és a körút túlsó partja felé igyekeztem (akkor még szabad volt ott a gyalogos átkelés), amikor észrevettem a nyilas őrt. A védett gettó bejáratánál posztolt, árgus szemekkel lesve a csillagtalanul érkező succpasszosokat.

Végigfutott hátamon a hideg: elvesztem. Megfordulni? Elfutni? Nem megoldás: pillanatokon belül elkapnának. S egyébként is: hova mennék? Nyílt utcán leütni a „testvért” és továbbrohanni? Nem jutnék messzire.

Mit tesz ilyenkor az ember? Pontosabban: mit tesz ilyenkor az az ember, aki én vagyok? A választ csak azért ismerem, mert az idők prése kiszorította belőlem azon a régi novemberi napon.

Szembekerülve az őrral, aki már tett is egy lépést felém, elmosolyodtam és hamiskásan rákacsintottam. Amúgy cinkosmód.

A nyilas meghökkent. Látszott, amint egész szűkös agyi állománya lassan átprogramozódik. Ez a kölyök, gondolhatta, aligha zsidó. Arra még nem akadt példa, hogy egy zsidó így kacsintson az üldözőjére. No de az a batyu... Lehet, hogy egy elhagyott zsidó lakást rámolt ki a fiú, s most éppen pucol haza a szajréval? Mindazonáltal a kétség is ott lebegett még a férfi tekintetében, s nem lehettem bizonyos abban, hogy végül nem igazoltat-e mégis.

Ekkor történt, hogy egy tizenkettes busz lefékezett a Glázner pékség előtti megállóban, s öt csillagtalan succpasszos szállt le róla harsányan nevetgélve, magát már a szabadulás küszöbén érezve. A nyilas szemében én kétséges eset voltam, az a három nő és két férfi nem; a következő pillanatban a strázsa már mellettük is termett, hogy beterelje őket a kevéssel odébb lévő nyilasházba, de ezt már nem láthattam, hátra sem nézve távolodtam a helyszínről, még hozzá közömbösnek látszó, egyenletes léptekkel, noha a legszívesebben elrohantam volna.

Anyám és Erzsi néni élénk társalgásba merülve jött az utca túlfelén. Mint utóbb kiderült, mit sem vettek észre az aprócska közjátékból.

Még ma is beleborsódzik a hátam, ha e néhány pillanatra visszagondolok. Ki tudja, lehet, hogy egyetlen ösztönös kacsintással öt ember halálát okoztam.

Viszont ugyanennek az ösztönös kacsintásnak köszönhető, hogy évtizedekkel később megszülethetett a fiam és a lányom.

Knöpfler úr, a zseni

A Légrády Károly utca 48/a harmadik emelete. A lakásokban tömegnyomor, akárcsak a Városmajor utcai házban, ahonnét elmenekültünk. Élelem alig, szappan annyi sem. Horváth nagyapám, aki egy üveg Chanel Cinq-et ide is szükségesnek tartott magával hozni, e drága francia parfümöt használta „tisztálkodásra”. Azokban a napokban, 1944 novemberében-decemberében tán ez volt az egyetlen derűt keltő esemény. Nem, tévedek: ott volt még a nyolcvan fölött járó három testvér is, Ödön, Malvin és Izsó. Ők, hogy szorongásukat levezessék, szakadatlanul egymást mardosták, napközben szinte be sem csukva fogatlan szájukat. *Nem igaz, nem én döntöttem föl, te döntötted föl, én itt se voltam, amikor felborult...* Majd a válasz: *Eszed tokját nem voltál itt, én már így találtam, amikor bejöttem, csakis te dönthetted föl, az istenit a szenilis fejednek...* Ha jól emlékszem, a két aggastyán a szűk konyhában hált, a vénasszonynak meg éppenséggel a spájz jutott. Anyám negyven kiló alá fogyva, még csak föl sem bírt huzamosabb időre kelni az ágyból; örülhetett, hogy vesemedence-gyulladásával idáig elvergődött.

Minket, fiatalabbakat ki-kiterelnek munkára: a Siemens-gyárba, a pesti Duna-partra, aztán Csepelre, majd a soroksári Fegyvergyárba, ami jó, mert ilyenkor legalább enni is kapunk, hol kolbászt és kenyeret, hol babfőzeléket, de ugyanakkor rossz is, mert nem tudható, vissza is

jutunk-e valaha a családhhoz. Az egyik transzport sosem tért vissza. Indulásakor nagyapámat is fősorakoztatták; életét az mentette meg, hogy nagyanyám sztentori hangon leordított a lépcsőházból a földsintre: *Jancsikám, itt hagytad a hátizsákot!* Nagyapám a homlokára csapott, fűrgén fölkaptatott a kincset érő holmiért, mire pedig visszaért a földsintre, a többieknek már hűlt helyük volt, s velük együtt hajcsárjaik is eltűntek.

Én egyik reggel az Újpesti rakparton, a Szent István park és a Duna között ácsorogva meghallgattam a bennünket fősorakoztató német mérnök-tiszt előadását arról, hogy minket most kiszállítanak Csepelre, ahol majd segítünk a gyárat leszerelni és mindent uszályra pakolni, mert az egész, cakpakk, úgy, ahogy van, nyomban indul Németországba. A tiszt higgadtan és tárgyilagosan beszélt, értelmesnek is látszott, szavaiból nem csendült ki semmiféle gyűlölködő vagy lekezelő felhang; e körülményekből bátorságot merítve udvariasan megjegyeztem, hogy fölösleges fáradozásnak tartom az egészet, a szállongó hírek szerint az angolok Győrnél már elaknásították a folyamatot. *Önnek is be kell látnia, hogy a háborút elvesztették, már hallani az oroszok ágyúit, hetek, sőt tán napok kérdése és ide érnek,* mire az én tárgyilagos és higgadt németem tárgyilagosan és higgadtan így válaszolt: *Lehetséges, hogy igaza van, de egyvalami biztos: maguk még mindig előbb fognak megdöglenni, mint mi.*

Csepelen a munkások, akár csak később majd a fegyvergyáriak is, igen emberségesek, mindig szerét ejtik, hogy egy-egy biztató szót súgjanak a fülünkbe, s természetesen mi is azonnal csatlakozunk lassító sztrájkjukhoz, csupán olyankor szaporázva meg tessék-lássék módra a lépést, amikor valamelyik egyenruhás felügyelő föltűnik a láthatáron; ez utóbbiak persze még így is átlátnak a szitán, és rugdosnak, ahol érnek, mire mi kiejtjük kezünkől a tárcsákat, hadd guruljanak szerteszét, azzal is telik az idő, és annyival kevesebb kedve lesz a rugdosónak legközelebb az efféléhez. (A gyár leszerelése egyébiránt, amint az köztudomású, végül meg is hiúsult.)

A fegyvergyáriak még el is rejtenek, hogy megkíméljenek, nem is annyira a munkától, mint inkább a nyilas fel-

vigyázók tettlegességétől. Az öröknek estére nyomuk vész, a teherautót hiába várjuk, visszaszállításunkról megfélekedtek. Nincs mit tenni, gyalogosan kell bejönnünk Soroksárról, véges-végig a Duna-parton. Menetelésünk kész istenkísértés: elég, ha egyetlen nyilas járőrbe ütközünk, s máris belegéppuskáznak a vízbe. Hihetetlen szerencsénkre egyetlen árva lélekbe sem ütközünk a hosszú úton.

Nekem egyébként ezekben a napokban sikerül futó szerelemre gerjednem, ami, gondolom, a lélek érthető védekezése, a sors reménytelenségének ösztönös tagadása. A kislány meg én egyidősek vagyunk, a pincelejáró ajtajánál csókolózunk, én életemben először, persze ügyetlenülül, csukott szájjal, nagy sikerem így aligha is lehet. Ezzel azonban még nem vagyok tisztában, s szinte szétvet a büszke öröm, hogy CSÓKOLÓZTAM!!! A pincét hamarosan belülről is megismerem, immár korántsem szerelmi cézzal: egy hevesebb bombatámadás elől húzódunk oda. Fönn robbanások, dörrenések, tombol a pokol. Egyszer csak halljuk, hogy nyílik a felső pinceajtó, és a csigalépcsőn valakik elindulnak lefelé. Először megdermedünk a rémülettől, ám csakhamar kiderül, hogy ketten egy hordágyra helyezett sebesülttel bajmolódnak, neki-nekikocantva a hordágyat a csigalépcső falának. Amikor aztán egyikük megszólal: *Vigyázz, hé, nehogy megint leejtsük*, az egész pince egyetlen visító röhögés lesz, a bombák becsapódását sem hallani.

Később csókolózás és bombatámadás nélkül is ott ücsörögök. Különös tárgyalás folyik. Knöpfler úr, a volt pezsgőügynök és önhatalmúlag kinevezett házmegbízott csődített oda minden lakót.

A tárgyalás abból áll, hogy Knöpfler úr bejelenti: itt járt „a Szász”, a rettegett körzeti nyilasvezér, és megmondta, hogy tíz napig békén hagyja a házat, ha kap tízezer pengőt pénzben vagy ékszerben, különben... Az alkudozáshoz szokott pezsgőügynök ezúttal nem alkudozott, másnapra megígérte a tízezret. Azt pontosan tudta, persze, hogy bejelentését a házban nem fogadja majd tapsvihar, s hogy a pincében félve és fázósan gubbasztók gazda-

gabbja mind megpróbálja majd kivonni magát az adakozásból, fizessen a másik. Így is lett. A szegényebbek azonban fölzúdultak: *A mi életünkkel ne packázzék itt, akinek van mit letejelnie!* A tehetősek védték a veszett fejsze nyelét: *Értsék meg, kérem, pénz és értékek nélkül végképp ki leszünk szolgáltatva!* Máris csattant a replika: *Akkor leszünk csak igazán kiszolgáltatva mindnyájan, ha maguk nem adják össze azt a pénzt!* Knöpfler úr, túlharsogva az egyre fokozódó hangzavart, ráripakodott a vonakodókra: *Azt akarják, hogy valamennyien a Dunában végezzük? Ha nem adjuk oda a dohányt jószántunkból, elveszik erővel, de akkor aztán nem is marad közülünk élve senki! Azt is nekem köszönhetik, hogy egyáltalán ilyen békés megegyezésre jutottam velük, különben már nem volna itt egy teremtet lélek sem, hogy alkudozzék! Leállnak itt nekem kakecolni, ahelyett, hogy kezet csókolnának!*

Egy csapásra óriási csönd lett. Szinte tapintható csönd. Aztán elindultak az ujjakról lefelé az arany karikagyűrűk, a levéltárcákból kifelé a bankók. Ott sorakoztak a kecskelábú asztalon Knöpfler úr előtt. Ő azonban elégedetlenül csóválta a fejét. *Kevés.* És elkért itt egy aranyórát, ott egy gyémánt melltűt, amott egy gyöngykalárist. Nehezen bár, de célt ért, s közben szünet nélkül ingatta a fejét. Tökéletesen megértettem. Józan fejével egyszerűen képtelen volt fölfogni, hogy emberek a halál küszöbén is inkább ragaszkodnak ilyen-olyan tárgyaikhoz, mint az életükhöz.

Azt mondják, a zsidóknak jó üzleti érzékük van. Ez sok esetben igaz, s nem is csoda, hiszen a középkortól fogva a kereskedelem volt majdhogynem az egyedüli foglalatosság, melyet zsidó ember Magyarországon űzhetett, lévén hogy földet nem kaphatott, az államigazgatásban nem helyezkedhetett el, az adásvétel viszont alpári tevékenységnek tetszett a magyar urak szemében. Ám ebben a Légrády Károly utcai pincében még én, az üzleti ügyekben hatökör is jól láttam, hogy az előttem morgolódo gazdagok megszédtek ugyan magukat, de igazán jó üzletember csupán egy van köztük: a még csak nem is tehetős Knöpfler úr, aki – hiába, no, a jó ügynök a pokolban is ügynök – még magával a nyilasvezérrel is meg tudott egyezni.

A másnapi Knöpfler–Szász találkozásnak magam is szem- és fültanúja lehettem. Mosolygós, a kölcsönös tegeződés jellemezte párbeszéd, már-már bratyzás kísérte a tranzakciót. A nyilas szemlátomást meg volt elégedve a zsákmánnyal, barátságosan veregette az ügynök vállát a kapuban, *Jól van, Knöpflerkém, látom, megértettük egymást*, Knöpfler úr is magára öltötte legvidámabb ábrázatát, *De akkor, ugye, áll az alku, Szász testvér; tíz nap, ahogy megígérted*, a válasz már nem volt hallható, mert Szász testvér már elfordult, sietett élvezetekre váltani a váltságdíjat.

Kaptunk hát valamennyi haladékokat, de tudhattuk: a jólakott oroszlán előbb-utóbb újra megéhezik. Így hát lázas számolás, számíttgatás kezdődött: elég lesz-e tíz nap? Hogyan vizsgáljuk a lét az ügynöktudományból? Hol állnak most az oroszok? Ide érnek-e ennyi idő alatt? Knöpfler úr, biztos, ami biztos, leltárba vette a maradék értékeket, hátha még szükség lesz a különös alku újabb menetére.

A napok teltek, a remény fogyott.

December másodika délutánján, úgy hat óra felé, éppen nem verset írtam, s nem is a jambus, illetve a trochaeus mibenlétéről hallgattam Bacher-Bodrogh Pál „költő”- és lakótársam kioktatását, hanem egy – éig tudja, hol talált – forradalmi brosúra tanulmányozásában mélyedtem el, amikor fölberregett a lakáscsengő, s egy kéz megdöngette az előszoba ajtaját. A brosúrát rémületemben a radiátor mögé dobtam. De kár volt az ijedelemért. Mert igaz ugyan, hogy egy nyilas karszalagos egyén toppant a lakásba, de részint egyedül, ami már önmagában is szokatlan jelenség volt, részint azonnal megnyugtatót mindenkit: ő nem nyilas, hanem az újpesti partizánok felderítője, élelemért jár, továbbá tájékozódni és tájékoztatni. Pillanatokon belül sikerült is lelket öntenie a csüggeteg társaságba. Záporoztak a kérdések, a látogató pedig szépen lerajzolta nekünk, hogyan is áll éppen a front. A helyzet nem látszott egészen reménytelennek.

Csakhogy a napok vészesen fogytak. *Táncoltassunk poharat*, javasolta egyik este valaki. Gyorsan előszedtünk egy nagyobb darab kartonpapírt, rárajzoltunk egy kört, és ennek mentén beírtuk az ábécé betűit. Majd egy gyertya

derengő világánál körbeültük az asztalt, s előbb öblével lefelé a papirosra helyeztük a poharat, azután ennek talpára egyik ujjunkat. *Szellem, jelenj meg*, szólalt meg hétköznapi beszédmodorától teljesen elütő ünnepélyes kántálással a szellemidézés irányítója, egy éltesebb aggszűz. *Köztünk vagy?* A pohár lassan elindult ujjainkkal együtt az I betű felé. Majd a G jött sorra, aztán az E, végül az N. Az ezt követő kérdésre ezek a betűk sorjáztak: N-A-P-O-L-E-O-N. Ejha! Ez ám a megtiszteltetés! Bonaparte itt, a védett gettóban! Szó, mi szó, harcászati ügyekben igazán mértékadó szellemet kaptunk, nem vitás. Az aggszűz nem is késlekedett, azon melegében megkérdezte tőle: *Felelj nekünk, ó, nagy Napóleon, ki fog megszabadítani bennünket?* A poharat a korzikai először az R betűhöz küldte. Ruszik? Nem: a következő betű az E lett, majd következett az N. Minek cifrázzam? A huszadik század Magyarországnak ügyeiben fölöttébb tájékozatlan császár a rendőrségben látta eljövendő szabadítónkat. (Fouché szelleme precízebb választ adott volna.) Tény, hogy ezek után többen viharosan kiröhögtük őfelségét, és kiszálltunk a játékból.

A Knöpfler–Szász paktumot követő kilencedik nap estéjén Napóleon szelleménél is magasabb látogatónk érkezett, nem a túlvilágról (pontosabban: még nem a túlvilágról), hanem a második emeletről. Maga Knöpfler úr, az üzleti zseni, a ház patrónusa kaptatott föl hozzánk a harmadikra, egy kis beszélgetésre, vagy ahogy ő mondta: smúzra. Emlékeit idézte föl, arról mesélt, hogy valaha együtt vigéckedett Ribbentroppal, a náci külügyminiszterével. *Aztán, ugye, ő most ott, én meg itt...* De, mint mondta, nem bánt meg az életéből semmit, mert színes, mozgalmas élet volt az, sok utazással, érdekes élményekkel. A pezsgő minden tárgyalás alkalmával előkerült, s nem csak az ügyfelek pénztárcáját oldotta meg, hanem sok szépasszony ruházatát is Európa-szerte. *Igen, szép életem volt, révedt a múltba Knöpfler úr. Tulajdonképpen már azt se bánám, ha holnap meg kéne halnom.*

Este tízkor búcsúzott el, s ment vissza, le, a másodikra. Sosem láttuk többé.

Sőt, a földszint, az első és a második emelet lakói közül egyáltalán nem láttunk többé viszont senkit. Éjszaka ugyanis, mialatt mi aludtunk, ott járt a részeg Szász és randalírozó bandája (volt miből mulatozniuk), s kihajtották az embereket a Duna-partra, ahol a dáridó méltó megkoronázásául belegéppuskázták őket a jeges Dunába. Hogy miért álltak meg a második emeletnél, meghagyva a harmadikon és a negyediken lakók életét, azt ma már senki meg nem mondja. Lehet, hogy értünk később szándékoztak visszajönni, csak közben elfelejtették, melyik házban jártak, s egy másik házban folytatták mulatságukat.

Így végezte („s lőn este és reggel, a tizedik nap...”)
Knöpfler úr, a zseni, s így maradtam életben én. Talán, hogy legyen, aki emlékezzék rá. Az ügynök-lángelmére, Ribbentrop exkollégájára, aki egy fél házat megmentett, önmagán azonban (rossz helyen lakott) nem tudott segíteni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Vége a bálnak

1945. január 8-án el kellett hagynunk a még váltig, reflexszerűen védettnek titulált, vatikáni házat, csupán Gratzoll úr, a házmester maradhatott benne, hiszen ő itt keresztény őslakó volt. Becsületére legyen mondva, hogy sváb neve ellenére mindvégig a nyilasok parancsai és a tulajdon tisztessége között őrlődött; soha egyetlen rossz szót nem hallottunk, egyetlen lenéző pillantást nem láttunk tőle. A keresztény vallási tanítások alighanem mélyebben gyökereztek benne, mint a magukat fennen és garral kereszténynek nevező „testvérekben”, akikben a keresztényi szeretet és irgalom eszméje soha meg nem fogant, s akik még az olyan katolikust is minden bizonnyal gondolkodás nélkül állították volna falhoz, aki megpróbálta a fejükbe verni, hogy az Ószövetség és az Újszövetség egyetlen összefüggő kultúrkört képez, továbbá, hogy a keresztény imák, sőt még a pápai kiátkozások végén szereplő „ámen” (úgy legyen) is eredendően héber szó.

Mindezen persze csak így utólag tűnődöm el; aznap reggel nem jutott idő holmi bölcselkedésre. Kapkodtuk össze, amink volt, utóvégre a továbbiakban minden aprócska tárgy életfontosságúnak bizonyulhatott, a kockacukros dobozról nem is beszélve. Aztán máris sorakoznunk kellett a kapu előtt, s mindazok konvoja, akik eddig megúszták a Dunába lövettetést, elindult a gettó (a valódi, a még ennyire sem védett gettó) felé.

Nagyapám, nagyanyám vittek, amennyit bírtak, ami nem volt éppen sok; rám hárult hát a cipekedés neheze. Plusz a mellettem üveges tekintettel csoszogó ismeretlen aggastyán cókémója. Ma is itt van a fülemben az öreg monoton motyogása, melyet csak a közvetlen közeliében baktatók hallhattak meg: *Százéves vagyok, kérem... Százéves vagyok...* az egyik nyilas kíséző belerúgott, hogy ne csoszogjon, hanem lépjen ki, ez itt nem a korzó. Lemaradt Ödön, Malvin és Izsó is; soha többé nem láttam őket.

Váci út, Berliini (később Marx, ma Nyugati) tér, Jókai utca. A bácsi batyuját már más viszi, ha ugyan viszi még valaki; az öreg már sehol, százegy éves már aligha lesz. A magam batyuja is épp elég nehéz, időnkint kezét és vállat kell váltanom.

Az Andrássy út és a Liszt Ferenc tér sarkán régi ismerős áll csípőre tett kézzel, mint az első emberpárt a Paradicsomból kiűző haragos angyal: Szabó Jenő „testvér”, anyám érzékeny lelkű hódolója, akinek budai szabadulásunkat köszönhattuk. (Cseberből vederbe? Még nem tudni.) Ott áll a deli szál Szabó Jenő, az érzelmes tömeggyilkos, és kéjes tekintetét végiglegeltetve a batyus barmok nyáján, diadalittasan ordít, zeng tőle a környék: *Na mi van, bűdös zsidók? Kellett Siófok? Kellett libamáj?*

Széjjelnézek a menetben. A többség aligha járhatott valaha is a Balaton partján. Idősebb kisiparosok, szatócsok, görnyedt mérnökemberek. Itt-ott egy-egy gazdag is, persze, de vajon mitől jobb náluk egy-egy Festetics vagy Salm gróf, a földvári arisztokrata klikk?

A sorban két „mackós”, a két hírhedt kasszafúró fivér is jön velünk; ők voltak a német mérnök-tiszt kedvencei három hete, amikor a Duna partján kellett rakodnunk, Csepelre küldésünk előtt. A tiszt Darlinggal kínálta a két fivért, mivelhogy hipp-hopp, általuk a legsúlyosabb ládák is egykettőre ott termettek a német uszályon. A két „srenker” volt a „stramm fiú”, a példakép; mi pedig, a szándékosan lomhák és „gyöngék”, a csürhe. Siófok? Libamáj? Még egy-egy sikeres „balhé” után, két börtönbüntetés közt sem igen gondolhatott a testvérpár ilyesmire.

Habár még az is meglehet. Nem zsidó kasszafűrók is vannak, s úgy hiszem, ők vannak többségben.

A Nagyatádi Szabó István (ma: Kertész) utca és a Weselényi utca sarkán jobbra kell fordulnunk és belépnünk (*lasciate ogni speranza*) a gettó palánkkapuján. Vonalban sorakozó az Akácfa utca sarkán.

És ekkor ér a meglepetés.

Minden csomagot, batyut, melyet oly nagy kínok árán hurcoltunk idáig, le kell raknunk és átadnunk nyilas kísérőinknek, mielőtt szétszóródnánk az üresen álló gettólakásokba. A néhány vonakodót, berzenkedőt, zúgolódót a puska tusa hamar jobb belátásra bírja. A nyilasoknak az a része, amely éppen nem a makrancoskodók megregulázásával van elfoglalva, mohón a motyókra veti magát, turkál, válogat. Egyszer csak látom, hogy nagyapám a rabtartók háta mögött kis kézi csomagjával kilép a sorból, és sürgetőleg int utánunk, hogy azonnal kövessük.

A sarkon túl érjük utol. Ő futólépésben indul tovább jobbra az Akácfa utcában, s egyenest be az első kapu alá. Mi nagyanyámmal a nyomában. (Anyám és húgom más-hol vészelték át ezeket a napokat.)

Jobb lelépni, mondja nagyapám. *Ki tudja, azokkal ott még mit csinálnak.*

Akácfa utca 37–39. A negyediken találunk egy üres szoba-konyhás lakást. Vécé kint a gangon, egyetlenegy az egész emeletnek. (Egy hét múltán, víz híján, majd valószínűs kolerafészek lesz.) A lakásban bútor semmi, csak egy kis vaskályha (jé, hogyhogy ez a kincset érő tárgy itt maradt?), ezzel szemben a nyomunkban megjelenik Pető úr a feleségével meg a kislányával, Nessyvel (akivel két-három hete a pincelejáró ajtaja előtt csókolóztam, de aki iránt érzett bimbózó érzelmeim nem bimbóztak tovább), meg egy másik, Rajnik nevű idősebb úr, szintén feleségestül és leányostul. Igaz, az ő lánya mintegy húsz évvel idősebb nálam, az ő esetében csókolózásról, szerelemről aligha lesz majd szó.

Szerelem? Egyelőre az életről kell gondoskodni, mint hajótörötteknek a lakatlan szigeten. Utóvégre kilencen szorongunk egyetlen szobában. Nem is szobában: jégve-

remben. Mindenekelőtt fa kell, hogy befűthessünk. Meg legalább valamilyen ülőalkalmatosság. Ezekért Nessay meg én megyünk el, továbbá Nessay unokatestvére (vagy udvarlója? netán mindkettő?), egy Binét nevű fiú, aki valamilyen nyilas nemzetőri karszalaggal jár-kél a városban (zsidó számára a legbiztosabb védelem ez idő szerint), s ide is eljött a Pető család után. Fát és téglát sikerül keríteni; a téglából lesz majd az ülőpad lába, mihelyt szerzünk egy szál deszkát is, a fa viszont máris megy a kályhába. Aztán Nessayék, akik a környék minden padlását módszeresen végigkutatják, valahol deszkát is találnak, kész a pad, kis időre végigüljük, aztán a Binét fiú továbbáll, mi pedig kimerülten rogyunk le a padlóra, kinek hol jut az egyetlen szobában hely, s a kimerültségtől úgyszólván abban a szempillantásban elalszunk. A szoba kezd újra kihűlni, arra riadok föl, hogy fádom, márpedig csak a kabátommal tudok takarózni. Főleg a hideg padló zavar; tíz nap alatt sikerül is rajta annyira fölfáznom, hogy még egy évvel később is rajtam mulatnak majd a lányos házaknál rendezett „zsúrokon”, annyit szaladgálok a félreeső helyre.

Nagyapám kis csomagjából némi teafű kerül elő, meg a bölcs előrelátással tartalékkolt kockacukor. Egy-egy szem belőle a reggelink, bárhogypog is a szemünk az éhségtől, hisz előző reggel óta nem ettünk semmit. Teát azonban egyelőre nem ihatunk: nincs vizünk. Ezt nekem kell szereznem. Először üvegeket meg valami elhagyott bödönt kerítünk valamelyik ház padlásáról (Nessay mindenről pontosan nyilvántartja, mi hol található), aztán megfigyeljük, merre sietnek palackjaikkal meg lavórjaikkal a többiek. Az Akácfa utca páros oldalán, tőlünk „srévizavi” van egy pince, ahol egyetlen csapból és megfontoltan komótos csöppenként „folyik” némi víz. Épp erre való tekintettel ez a pince van berendezve a környék egyik alkalmi ispotályának; levegője dögletes. Addig jó, míg az ember a kapuboltív és a pincelejáró közti nyitott udvarrészen vár a sorára, ám mihelyt leér a lépcsőre, megcsapja a betegség- és öregségsgzag, no meg a hetek óta mosdatlan testeké. Finnyáskodni azonban éppoly kevésbé lehet itt, mint előzőleg egy hónapja Csepelen, ahol két-két em-

berre jutott egy csajka meg egy kanál, s nekem muszáj volt tisztelettel kívánnom, míg a „párom”, a neves opera-énekes ki nem lefetyeli (mohón, a szája széléről félig visszacsurgó falatokban) a maga főzelékrészét.

Mondanom sem kell, hogy csak mintegy négy-öt órányi sorállás után juthatott vízhez az ember, utána pedig akrobatikus mutatványszámba ment hazavonaglan a zsákmánnyal. Mindkét hónom alatt egy-egy üveg, megfelelő szögben, hogy lehetőleg ki ne loccsanjon belőle még egy fél csöpp se, közben a bődönt egyensúlyozom a két fülénél fogva. Először fel a pincelépcsőn, majd át az utcán, végül föl a negyedikre.

Este vígan vagyunk: az öregek, ég tudja honnét, szereztek egynémely zöldségfélét; a vizes bődön fele tartalmát átöntjük a mosdóba, hogy a bődön leveses kondérként szolgálhasson tovább. Rajnik Klára bejelenti, hogy minestronét készít, ami fölségesen hangzik, de valójában csak főtt zöldség meleg vízben az, ami elénk kerül. Szerencsére fa, az bőven van, s vidáman pattog a kályhában, mi pedig, akár madarak a sürgönydróton, szépen végigüljük a téglákra helyezett deszkát. Január kilencedike van, este, nagymamám születésnapjának, az ötvenkilencediknek az előestéje, dalolunk is; ez az egyetlen eset életemben, amikor nagymamám énekelni hallom, mégpedig a szentimentális német nótát:

*Liebe war es nie,
es war nur eine kleine Liebelei,
darum ist es ja
so rasch vorbei.*

*Denn jede Liebesschwur
gehört zum Küssen selbst dazu...
Liebe war es nie,
das weisst auch du.*

Nem volt ez szerelem, csak egy kis szerelmeskedés, hisz ezért is múlt el olyan hamar... Nessyre nézek, de ő a lángokba bámul. Nem volt ez szerelem, te is tudod.

*Es war so schön,
es war so wunderbar,
es war ein Märchen,
doch Märchen sind nicht wahr,
sonderbar...*

Igen, igen: szép volt, csodás volt, mese volt, ám a mesék, ki hinné, nem igazak... Nem bizony. Nassy egyre a vaskályha nyílását bámulja.

Egyébiránt ez volt az egyetlen nyugodt esténk. Másnap híre jött, hogy a nyilasok egyik-másik gettópincében pogromot rendeztek. Ugyanaznap megkezdődött az oroszok (és ukránok) Pest elleni rohama, dörrenni kezdtek a bombák, s egyre sűrűbben vakkantgatott háztömbünk egyik házának (a Cyklop-garázs, a mai Rent-a-car garázs házának) tetején fölállított német ágyú. Lemenni az óvóhelyre, avagy fönny maradni a negyediken, közvetlenül a tető alatt? Mit kockáztassunk inkább: a pogromot vagy pedig azt, hogy éppen szabadítóink bombája végez velünk? Az utóbbit választottuk, sebj, csak bombázzanak, mi fönt maradunk a lakásban.

Még másnap is emellett döntöttünk, amikor pedig a légnyomás betörte ablakunkat, s a szoba fűthetelenné vált. Az ablak szilánkjai teljesen ellepték az ablaktáblák közé rakott csajkát és benne az előző napról megmaradt konzervlecsót, amelyet – úgy emlékszem – Petőnek sikerült szereznie egyik élelemszerző körútján. Számomra ez az „üveg mártás” magát a megváltást jelentette, hiszen a többiek hozzá sem nyúltak az életveszélyes ételhez, engem viszont nagy éhségemben semmi nem tarthatott vissza tőle. Igaz, több mint egy teljes napig tartott, amíg egészen apró falatocskákban, minden szilánkot gondosan kiköpve elfogyasztottam.

Az utcák, a gettónak kijelölt terület utcái soha, sem azelőtt, sem azóta nem voltak olyan forgalmasak, mint ekkor, 1945 januárjában. A Csányi utca és a Dob utca sarkán lévő kiégett mosoda volt a hullaraktár. Már annyira dugig volt tetemekkel, hogy a járdára is ki-kicsüngött egy-egy kékre fagyott, merev kar, láb, fej.

Egyik nap nagyapám meg én megpróbáltuk megkeresni cégének könyvelőjét, az öreg, mindig mosolygós, örökké szivarozgató Kardos bácsit, aki a Csaba utcai csilagos házban még velünk lakott, s akinek szivarjait szívtam három napig 1944 nyarán, amikor anyám valamely csínyemért büntetésből megtiltotta, hogy cigarettázzam. Kardos bácsit állítólag a Kazinczy utcai iskola pincéjében látták utoljára. Most azonban ez a pince is, akárcsak az Akácfa utcai vízcsapos pince, afféle elfekvő volt, haldoklókkal teli, bűzös tömegszállás. Kardos bácsi már nem volt ott, addigra éhen halt. Ki tudja, hol temették el, valószínűleg a Klauzál téren, mint a legtöbb éhen haltat és agyonlőttet. Vagy el sem temették, odacsapták őt is a mosodába, az embertelenség szennyező közepé.

Az iskolából kijövet nagyapám elővarázsolt kabátja belső zsebéből egy lapos üveg konyakot (hogy az ördögbe volt képes ennyi ideig őrizgetni?), és nekem is átnyújtotta, húzzam meg, amely nagyvonalú gesztus eléggé meglepő volt tőle; alighanem még Kardos bácsi halálhírének hatása alatt állhatott az öreg. Ugyanebben a pillanatban hatalmas narancssárga ejtőernyő zuhant le a Kazinczy utca és a Wesselényi utca sarkára. Fogalmam sincs, vajon a szövetségesek légi küldeménye volt-e a gettóbeliek számára, avagy a náciké, melyet körülzárt csapataiknak szántak, de amely a sors fintoraként a gettóba pottyant. Annyi mindenesetre tény, hogy az ejtőernyőhöz erősítve egy halom élelmiszer érkezett, valóban az égből, akár a manna. A környéken járók kiéhezett farkasok módjára vetették rá magukat, s egy-két perc leforgása alatt, mielőtt még a nyilasok megjelenhettek volna a színen, úgy széjjelhordták, hogy a ritka kincseknek (keksz, csokoládé, miegyéb) írmagjuk sem maradt. Örültem, hogy nagyapám sem akar részt venni az általános marakodásban, a szívem azonban elfacsarodott: előbb is odapottyantathatott volna az az ejtőernyő, Kardos bácsi tán még most is élhetne.

E veszedelmekkel terhes napok során „lakásunkban” senki sem félt, kivéve Petőnét, Nessy mamáját, akit minden lövésre pánikszerű rettegés fogott el. Férje hasztalan próbálta nyugtatgatni, az asszony olyan volt, mint egy be-

rekbe szorított őzsuta, mely a körös-körül fölcstattanó dörrenések mindegyikéből a vesztét hallja ki.

Az orosz (illetve voltaképp jórészt ukrán) csapatok ekkor már a Baross téren álltak, s oly szilárdan megvetették ott a lábuk, hogy még propagandakocsijukat is odatelepítették, a Keleti pályaudvar elé. A kocsi hangszórója annyira erős volt, hogy éléskamránknak a világítóudvarra nyíló ablakát kitárva, minden onnan érkező szót tisztán ki lehetett venni. Pető odavezette hát feleségét a spájzba, hogy megnyugtassa: a szabadulás már csupán napok, ha ugyan nem órák kérdése. Kiváltképpen derűs pillanat volt, amikor a hangszórós kocsi műsorának összeállítói jó humorral a közismert Karády-slábert küldték a nyilasoknak:

*Hiába menekülsz, hiába futsz,
a sorsod elől futni úgyse tudsz...*

Végre Petőné is elnevette magát, s közölte, hogy most már megnyugodott. De a tekintetén látszott, hogy inkább csak a férjét akarja megnyugtatni. Ez, ha jól emlékszem, 1945. január 13-án este történt.

Másnap délelőtt pokoli erővel indult el az ostromlók pergőtüze, bombák hullottak, aknák csapódtak be mindenfelé. Én éppen vízért álltam sorban, a boltív és a pincejáró közti kis udvari szakaszon, az ispotályos házban, a mai Kispipa étterem mellett. A szörnyűséges égzengés hallatán átvillant agyamon, hogy az udvaron maradni életveszélyes, rám omolhat az emelet; ám a pincében keresni menedéket sem volna célszerű: ha a pince egyetlen kijáratát a leomló házfalak eltömeszelnék, könnyen bennfulladhatok. Visszaugrottam hát a viszonylag legbiztonságosabb helyre, a kapubejáró boltívének oltalma alá. Egy idős asszony állt még ott, meg egy fiatal mama, karon ülő csecsemőjével. A fiatalasszony hangosan jajgatott, én pedig a legteljesebb higgadtsággal magyaráztam neki, hogy itt aztán a legcsekélyebb félnivalója sincs, az erős bolthajtások minden bomba ellen megvédenek. Magam is meglepődtem, hogy én, a szorongásra, sőt pánikra hajlamos,

ideges lény, a halálos fenyegettetés pillanatában milyen valószínűtlen józansággal és fölényes nyugalommal fogadom az eseményeket, mi több, még másokban is képes vagyok tartani a lelket. De vajon csakugyan pusztán erről volt-e szó? Vajon nem egy másik, titkosabb magyarázatnak kell-e inkább hinnem: tudatunknak a jövőbe ívelő rejtelmes hídjában, mint (talán) majd később is, fiam bal esetének napján, vagy mint korábban, a rózsadombi vilában, a japán házigazdánál, amikor a nyilasok házkutatást tartottak? Ahogyan Semprun is mondja: annak világos megérzésében, hogy ez még nem „az”.

S valóban nem lett baj, a fiatal mama az igen-igen közeli becsapódások ellenére apránként megnyugodott, s végül a rettentő csatazaj is elült, újra oda lehetett állni az udvarra, vízért.

Még alig helyezkedtem el a sorban, amikor lélekszakadva befut Nessay, és földúltan rám kiált, hogy hagyjam a sorállást, és azonnal menjek vele. Látom, történt valami, hát gondolkodás nélkül követem őt, edényestül.

Anyut repesz érte, hordágy kell... A Dob utca sarkán lévő alacsony ház padlásán van egy, ha még nem vitte el valaki...

Kiderül, hogy a nagy támadás első pillanatai mind a nyolcukat a lócán ülve érték. Az első nagy dőrejre mindnyájan talpra ugrottak, s ekkor egy repeszdarab beröpült az ablakon. Petőné találta el, szívtájékon.

Mire a hordággal megérkeztünk, az asszony már félrebeszél. Férjével együtt kivittük a gettóból, fütyülve a már őrizetlen határpalánkra, hiszen a kórház közvetlenül a kapun túl volt, az első épület balkézt. Aztán Pető ott is maradt a felesége mellett. Két óra hosszat. Amikor visszatért közénk, arca penészzöld volt. Szólnia sem kellett volna, értettünk anélkül is mindent, de ő mégis ki mondta, *meghalt*, csodálkozó hangon, mintegy azért, hogy meggyőzze magát egy olyan dologról, amelyet értelmese nem képes igazán, mint másíthatatlan tényt befogadni.

A repesz a szívnek is, a tüdőnek is eltalálta egy darabját. Az őzsuta összerogyott. Ahogy eleve megérezte.

Most már mégiscsak leköltöztünk a pincébe. Itt részint a döbbenet elhessentése végett, részint – és főleg –

éhségemben (a kockacukor már elfogyott) először neki-
ültem, hogy összeírjam kedvenc ételeim jegyzékét, a meg-
nevezés ősi mágiájával, mintegy föl is idézve az étkezés
ünnepét, legalább szellememet jóllakadni. Ám egyre fá-
radtabb és álmosabb lettem, a nap legnagyobb részét át
is aludtam. Egyszer szinte még félálomban fölpillantva,
azt észleltem, hogy egy kedves, fekete hajú, korombéli lány
nagy papírzacskót tart szerelmesen a szám fölé, s mákot
önt – új életet – belém. A máktól aztán csak még inkább
aludtam, persze.

Hajnali ötig. Ekkor rémülten szöktünk talpra mind-
ahányan: valaki kívülről kegyetlen erővel döngetni kezd-
te pincénk vasajtáját. A nyilasok, villant át rajtunk. De
nem ők voltak, hanem Sanyi, az egyik fiú a házból, aki
már nem bírta magával, s kiszökött volt az utcára, körül-
szimatolni.

Számomra az ő vasajtdöngetésével és diadalordításá-
val zárult a háború: *Vége a bálnak! Megérkeztek!*

1945. január 18-a volt, szerda.

Országos Széchényi Könyvtár

VILLANÓFÉNY:

Nő a körúton

Felszabadulásunk reggelén nagy volt a vigalom az Akácfa utca életben maradtjai körében. Egy hatalmas termetű, pirospozsgás vöröskatona sétált végig mosolyogva és tangóharmonikázva az úttesten; kétoldalt könnyező, jobbra öreg zsidó férfiak és asszonyok kísérték, s érintgették meg babonásan a bekecsét. A Wesselényi utca sarkán halott nő feküdt; mint megtudtam, a várva várt szabadság hírére rohant ki boldogan valamelyik házból, s egy távolról kilőtt német akna terítette le a mámoros ujjongás pillanatában. Képzeltető-e szebb halál?

Nem sokat időzhettem az utcán, hiszen rajtam volt a sor, hogy felsöpörjem átmeneti hajlékunkat; meg még azt is elhatároztam, hogy ellátogatok anyámhoz és húgomhoz, akik, mint említettem, nem jöttek velünk a gettóba, hanem odatereltetésünket megelőzve egy jóindulatú rendőrtiszt kíséretében máshova költöztek. Őszintén szólva a takarítást el akartam bliccelni és máris indulni a Tátra utca felé, nagyanyám azonban rám ripakodott, hogy előbb tán végezném el a rám kirótt házimunkát. Mit volt mit tenni, elszontyolodva és igencsak kelletlenül indultam az átkozott seprűért.

Körülbelül annyi idő telhetett el, amennyi alatt a szoba kisöprése nélkül kiértem volna a Nagykörútra, amikor óriási dőrej reszkettette meg a falakat. Egyszeriben áldani kezdtem a takarítást, amely a lakáshoz szögezett erre

az időre. Még inkább áldottam, amikor néhány perc múltán valóban a körútra értem. A sarkon túl, mindjárt az első kapu előtt egy asszonyra bukkantam, aki egészen furcsán térdepelt: egy Budáról kilőtt német akna (nyilván az, amelynek dörrenését hallottuk) mind a két láb-szárát leszakította. A nő körül hatalmas és egyre növekvő vértócsa, ő maga pedig rimánkodva, imára kulcsolt kézzel fordult felém, hogy segítek rajta. Mintha Isten vagy csodatévő szent volnék, ő pedig templomban térdepelve fohászkodnék az életéért. Már nem emlékszem, miféle érthetetlen szavakat motyogtam nyugtatásként, csak arra, hogy a szívem elszorult, s hogy olyan hamar iszkoltam el onnét, amennyire csak bírtam. Tudtam: még néhány perc, és csak holttetem hever majd a vértócsában, olyan, amilyen az úttesten százával volt látható. Igaz, ezek az úttesten sereglő hullák szép szabályos barikádokat alkottak két helyütt is: a Dob utcánál meg a Royal Szálló előtt. Együvé voltak hordva, vöröskatonák és németek, akik most egymást átölelve, halál utáni békességben torlódtak egymáson, fedezékül szolgálni még élő és még harcoló bajtársaiknak. Mondanom sem kell: immár teljesen fölöslegesen, hiszen a pesti oldalon már megszűntek a csatározások. Ez utóbbiak emlékét távolabb, az akkor éppen Berlin nevét viselő téren a London Szálló is idézte azzal, hogy éppen megszűnt London Szálló lenni: hatalmas lángnyelvek csaptak ki üvegtelen ablakain.

Anyámat és húgomat szerencsésen megtaláltam; a rühön kívül egyéb bajuk szerencsére nem volt. Amikor vissza-indultam tőlük, figyelmeztettek, hogy még véletlenül vagy kíváncsiságból se szagoljak ki a Duna-partra, mert ott még csupa életveszély minden. Eszem ágában sem volt odaszagolni, persze: sosem szerettem a fölösleges kockázatokat.

A térdeplő asszony már nem térdepelt. Borzongva haladtam el iszonyatos látványa mellett. És egy seprű jutott az eszembe. Az, amelyet reggel még utálkozva vettem a kezembe. S amely (nem boszorkány: tündér lovagolt rajta!) megmentette az életemet.

Lekvár a fűtőtest alatt

Margit néni Deák Ferenc utcai lakásába nem költözhetünk vissza: már romos volt. De akadt egy másik, jóval szerényebb lakás ugyanabban a házban; ismeretlen lakói ismeretlen helyen tartózkodván, ebbe hurcolkodtunk be. Ami mindösszesen abból állt, hogy az egy szem hátizsákot, melyet a gettóba tereltetésünk utáni sorakozókor jóformán még időm se volt lerakni, s mely ennél fogva birtokunkban is maradt, újfent a hátamra kanyarintottam, s átcipeltem az Akácfa utcából, csupán egyszer pihenve meg a Király utca egyik üzlethelyiségének kiégett kirakátaban, hiszen annyira el voltam gyöngülve a hosszas éhezéstől, hogy még egy vacak hátizsáknyi holmit is mázsás súlynak éreztem.

De ez még abból a szempontból sem volt igazán behurcolkodás, hogy az üresen álló lakást egy ideig csupán eszmeileg mondhattuk magunkénak; eleinte kényszerűleg a pincében laktunk itt is (mintegy kétszáz méternyi-re, a Duna partján még „állt a bál”), mégpedig az úgynevezett belső pincében, a külső a közös konyha és a „nappali” szerepét töltvén be. Az egyetlen tűzhely körül állandó volt a civakodás, ki, mikor, melyik lyukat használhatja, s mennyi ideig. A belső pince vaksötét volt, még gyertya sem égett benne; az ördög tudja, hogy a mintegy három percig ott razziázó orosz (ukrán?) járőr tagjai hogyan látták meg a polcokra rakott karórákat. Mi addig se

nagyon láttuk őket, a katonák távozása után meg már sehogy.

Hanem ez még odébb lesz. Én, amint a hátizsákkal megérkeztem és fekhelyem kijelöltetett, azonmód végigvágтам magam rajta úgy, ahogy voltam, télikabátostul, s a kimerültségtől rögvest el is aludtam. Csak mintegy félálomban hallottam, hogy minden férfit riasztanak, tüzet oltani: égett a szomszéd ház, a tűzfal már kezdett átizzani, s félő volt, hogy a lángok hozzánk is átcsapnak. Még gyerek vagyok, nem férfi, mentettem föl magam ernyedten, s máris újra örvényébe nyelt az álom.

Később, a csatazaj elültével majd sikerül jóvátennem bűnömet: nyakamba veszem a várost, hogy valamiképp hasznosítsam magam és élelmet szerezzek hármunknak. Ám egyelőre még robbantak az aknák, orosz és ukrán katonák lepték el a Duna-korzót és lőtték a budai Várat, ahová a nácik befészkeltek magukat. Egyszer éppen én voltam soros „őre” a kapunak, amikor ez utóbbit ordító katonák döngették meg. A kapuablakról már régen hiányzott az üveg, következésképp én a hőbörgő csapat látóterében álltam. Mint „őrnek”, az lett volna a kötelességem, hogy ne engedjek be senkit; ha viszont ellenállok, nem volt kétséges, hogy lepuffantanak. Kinyitottam hát a kaput, mire ők betódultak és elhordták a rövidáruboltos Mógáék egész, elrejtettnek vélt árukészletét. Mondanom sem kell, hogy ezek után a Móga házaspár szemében én lettem a bűnbak; nem győztek szapulni, amiért nem teljesítettem strázsai kötelességemet. Egy másik alkalommal, amikor magam is lenn voltam a pincében, kinyílt emennek vasajtaja, s a fiatalabb nők abban a szempillantásban, immár reflexszerűen, nagy hárászkendőbe burkolózva, anyókanak próbálták álcázni magukat. Nem tudhatták, hogy a belépő vöröskatonát még kendő nélkül, teljes ifjonti varázsukban, sőt akár anyaszült pucéran sem izgatták volna: épp csak letántorgott szegény a lépcsőfokokon, s lerogyott velem szemben a kecskelábú asztalhoz. *Doktor*, zihálta, s mutatta, hol fúródott testébe a golyó.

Amíg Országh doktor a kést fertőtlenítette a tűzhelynél, elbeszélgettünk, már ahogy tudtunk. Előbb a nevün-

ket közöltük egymással, aztán én azt mondtam: *Puskin*, mire ő: *Liszt*. Én: *Lermontov*, ő: *Petefi*. Én: *Nyekrászov*, ő: *Veresmarti*. Egészen meghatódtam, hogy Vörösmartyról is tud; nem jutott eszembe, hogy itt a szomszédunkban, a róla elnevezett téren, a költő szobra mellett lehet az én katonám táborhelye. Aztán kézzel-lábbal, hibás német-séggel elmondta, hogy leningrádi, konzervatóriumot végzett, zenét tanított, szüleit, feleségét és gyerekeit mind elvesztette a háborúban. *Kaputt*, mondta furcsa, hullámzó kézmozdulat kíséretében, s fölállt, hogy oda feküdjék, ahová Országgh doktor mondja. Jobbról-balról gyertyákat tartottak teste fölé; a szokatlan megvilágításban Rembrandt jutott az ember eszébe, meg Tulp doktor anatómiája. Elfordultam, s rettegve vártam (érezéstelenítő – némi pálinkán kívül – nem akadván a pincében), mikor ordít föl velőtrázóan a sebesült, de pissz se hallatszott mindvégig. Aztán egyszerre csak megszólalt Országgh doktor: *Így, ni... Most szépen bekötözzük. Két-három óra hosszat pihenjen, próbáljon meg egy kicsit aludni. Für zwei oder drei Stunden! Verstanden?*

A zenetanár azonban csak nemet ingatott a fejével. Fölvette fegyverét, megköszönte a segítséget, búcsút intett nekem, azzal eltűnt a vasajtó mögött. Ment vissza „Veresmarti” tere felé, harcolni. Úgy emlékszem, Vaszilijnak hívták.

Beljebb a pesti oldalon, távolabb a Dunától már kezdett csitulni a hadilárma, sőt megjelent egy plakát, amely a főlzabadult Pest első színházi matinéját hirdette meg a Magyar Színházba, ha nem tévedek, január 29-ére. Természetesen ott vacogtam a nézőtéren én is, amikor Székely Mihály, Nagypál László, Básti Lajos (ő tüntetőleg *Én nem vagyok magyar?*-jával), Major Tamás és mások először léptek színre hosszú-hosszú szünet után. Gobbi Hilda *A walesi bárdokat* szavalta; emlékszem, a vers egyik pontján irtózatossá csattanás: aknatakalat érte az épületet. Gobbinak a pillája se rebbent, folytatta a költeményt, mintha mi sem történt volna (*Mi ezt már megszoktuk akkoriban*, mondja majd nekem erről évtizedekkel később), és a nézőtéren sem pattant föl senki rémülten a helyéről.

A becsapódás dőrejénél csak a versvégi taps volt az erősebb. S jóval tovább is tartott.

Mondom, ekkor már sokat mászkáltam élelem után. Az Andrássy úton a Miklós-gárdánál tömblekvárt kaptam, annak az orosz nyelvű igazolványnak alapján, amely szerint én a Vörös Hadsereg tagja vagyok. Tán mondanom sem kell, hogy nem voltam az; apám kérte az igazolványt két példányban, hogy az egyiket nekem adhassa. Ő ugyanis (kisöcsémnek, a forintnak későbbi atyja, mellesleg Napóleon Szent Ilona-i emlékiratainak, Tolsztoj és Van Gogh leveleinek fordítója) a Tömő utcai ellenálló csoporttal a Dálnoki Miklós Béla tábornok vezette Miklós-gárdához csatlakozott, mely szervezet hivatalosan csakugyan a Vörös Hadsereg kötelékében működött. Egy ismerőstől a Fehérhajó utca és a Bécsi utca sarkán két kiló még meleg kenyeret és egy teljes kiló sózott szalonnát szereztem. Nagypám, aki mindedig nem győzte hajtogatni, hogy én, az élhetetlen poétalélek (mint mondta: Schönggeist), sosem leszek képes megállni a saját lábamon, nem hitt a szemének. Ő csak egy fekete, orosz katonakenyeret tudott letenni a ház asztalára, pedig ő még fizetett is a szerzeményéért. A sok járkálástól már feltört, kisebesedett sarokkal (mely a vitaminhiány miatt sehogy sem akart gyógyulni) László Vilmos doktorhoz is elporoszkáltam a Bajza utcába; ő ekkor még reménykedett, hogy elhurcolt fiai (földvári barátaim, Feri és Bandi) egyszer hazatérnek. Az orosz katonák nemi kórságait kezelte, mely működése fejében kenyeret, babot és sárgaborsót kapott pácienseitől. A fizetség felét nyomban nekem adta, pedig hozzá nem is élelem reményében látogattam el, hanem a fiúk felől érdeklődni.

Egy ízben, hozzá gyalogoltamban óriási csődületet láttam az Oktogonon, kerülnöm is kellett miatta az Aradi utca felé. Visszajövet a tömeg már jórészt szétoszlott, s ekkor láttam meg, miért is verődött volt össze: a tér két nagy lámpatartó oszlopának mindegyikén egy-egy akasztott ember lógott; mint megtudtam, Rotyis és Szívós, a két leghírhedtebb keretlegény, a két legvéresebb zsidófaló, az ukrainai hóhér Muray Lipót két fő pribéke.

Egészen közelről, alig félméternyi távolságból pillantottam föl Rotyis kilógó, szederjes nyelvére. A magam számára is meglepő módon semmiféle gyűlöletet nem éreztem a nyomorult láttán: egy már mindenért megbűnhődött ember csüngött előttem, egy halott férfi, nem pedig hírhedt szadista. Örültem, hogy nem voltam jelen a kivégzésénél; talán, ha élve látom, szégyenszemre én is beálllok, legalábbis lélekben, a lincselői közé. Ez volt különben az egyetlen lincselés a háború utáni Pesten, és még ez sem volt az igazán, hiszen a két tömeggyilkos halálos ítélete ekkor már alá volt írva, legfeljebb az volt szabálytalan, hogy a végrehajtásról a hivatásos hóhér ezúttal lemaradt, a felbőszült tömeg ugyanis az ítélet aláírása után tüstént kihurcolta a két tömeggyilkost a térre.

Szabó Jenőt, anyám nyilas imádóját ugyanezekben a napokban akasztották föl. De őt a börtön udvarán.

Engem egyszer, megint csak László doktorhoz menet, elkaptak a ruszlik. *Malenki robot*, csípett karon az Andrásy úton egyikük, s vezetett a Laudon (ma: Káldy Gyula) utcába. Mutattam neki az „uposztoverenyjét”, hogy hát álljon meg a menet, utóvégre én is a Vörös Hadsereghez ... izé... Csak legyintett, malenkizott és odamutatott egy pincelejárára. Püff neki, gondoltam, vége a világnak. Valamilyik foglyuk meglephetett, s most azzal töltik föl a létszámot, aki éppen arra jár, ahogy az már szokás: darabdarab. Szerencsére csak papírbálákat kellett felgörgetnünk a raktárból az utcára, majd teherautóra, igaz, elég sokat, el is ment vele a délelőtt. Így hát, amikor kegyesen utamra bocsátottak, csak megráztam a fejem és evést mutattam. A katona bólintott, majd intett, hogy kövessem. A Paulay Ede utcába vezetett, egy nagy udvarra, ahol éppen kását osztottak. Kaptam egy nagy csajkányit. Az egyik tisztnek, aki értett németül, elmagyaráztam, hogy a családomnak mentem volna ennivalót szerezni, de elment az idő a bálagörgetéssel. *Warten*, mondta, s eltűnt az udvar végében lévő ajtó mögött, majd kisvártatva egy zacskó savanyúcukorkával tért vissza. Aznap azt vacsoráztuk.

A „Schöngeist” élelemszállítmányaira a család nem-hogy számíthatott, de végül be is rendezkedett rájuk.

Nagyszüleimnek csak egy, még az ostrom előtt barátoknál letétbe helyezett kisebb befőttesüveg-arzenáljuk volt, megszerezni azonban az említett katonakenyéren kívül még az ugyanott megőrzött ékszerek ellenében sem tudtak semmit. Illetve bocsánat: egy szép nagy üveg Mária Terézia konyakot mégiscsak kerítettek, ég tudja, honnan. A befőtteket és lekvárokat a vaksötét, kivilágíthatatlan éléskamra mélyén dugdosták előlem, no meg a használaton kívül lévő radiátor alatt, a konyakot pedig a kettőjük ruhásszekrényében.

Enni tehát lényegében azt ettük, amit én hordtam haza. Nagyanyám, aki előzőleg a pincében főzött először életében, reggelente megkérdezte, borsót kérünk-e ebédre vagy babot. *Te mit ennél?* – fordult hozzám halkán nagyapám. Ha azt feleltem, borsót, ő babot mondott; ha babot mondtam, ő borsót rendelt. Mint utóbb kitetszett, teljesen logikusan járt el, tekintve, hogy nagyanyám mindig csalthatatlannul az ellenkezőjét főzte annak, amit nagyapám kért.

Amikor egyszer egyedül maradtam a lakásban, egy véletlen (róla később) arra késztetett, hogy föltérképezsem a helyzetet, és összeállítottam az előlem gondosan eldugott kalóriahordozók jegyzékét. Jó, az még hagyján, hogy a „gyereket” kirekesztik a konyak élvezetéből (habár nem is olyan régen, a gettóban, ugye, a zsebből szemem láttára előkerült laposüveget én is meghúzhattam); no de hogy a család fő éllemezőjét a befőttektől és lekvároktól is megfosszák! Nemes bosszút forraltam. Főleg, mert még bősztített egy néhány nappal korábbi eset, melynek alkalmával nagyapám, akinek bánthatta lelkiismeretét az édességekből való kirekesztésem, egy – egyetlen – üveget „elővarázsolt” a spájz mélyéről és ünnepélyes grandezzaival átnyújtott nekem egy üveg bontatlan lekvárt, mint aki éppen most hozta ég tudja honnét, *nesze, ez a tied, de jól osszad be, ne essél neki mohón!* Félreértés ne legyen, nem ez a kegyúri gesztus bősztített föl, sem a trükk, mely a többi lekvár létét volt hivatva eltussolni, hanem a rákövetkező nap eseménye.

Csontsoványan és kiéhezve beállított ugyanis apám, akinek sikerült kinyomoznia hollétemet. Vele volt egy ba-

rátja is. Apám akkor már az előző év ősze óta nem látott, sőt nem is tudott felőlem biztosat; most forrón magához ölelt, majd megkérdezte, van-e a háznál valami ennivaló. Én természetesen azonnal fölajánlottam neki a lekváromat. Apám és barátja előbb hosszan ódzkodott, nem akarták engem megfosztani tőle, de miután megnyugtattam őket, hogy ebben a lakásban nem lehet éhen veszni, szegények két perc alatt befalták. Aztán, amikor nagyapám – immár távozásuk után – hazajött, és meghallotta, mily „megbocsáthatatlanul könnyelműen” herdáltam el kincset érő ajándékát (szívből utálta volt vejét), epésen jegyezte meg, hogy márpedig másik üveg lekvárra ne is számítsak, elvégre hogy jövök én ahhoz, hogy az ő kontójára jótékonykodjam? Cáfolhatatlanul igaza volt. Másfelől viszont nekem is cáfolhatatlan igazam volt, amikor arra gondoltam, hogy egy növésben lévő, rosszul táplált tizenötéves fiú elől valahogy nem illik dugdosni az ennivalót, pláne nem az unokánk elől, s kiváltképpen nem, amikor jórészt épp ez a gatyába rázni óhajtott, feltört lábú, „élhetetlen” kölyök élelmezi az egész familiát. Egyebek közt az általa éppen apja révén szerzett tömblekvárral, melyet zordon nagyapja bizony fölöttébb jóízűen fogyasztott. A lekvárnak ez az egyenáramosítása nem volt ínyemre. (Mellesleg szólva az unokának hülyének vagy vaknak kellett volna lennie ahhoz, hogy ne észlelje nagyszüleinek diszkrét, ám félreérthetetlen el-eltűnedezéseit a spájsz sötétjében.)

Nos, ekkor határoztam el, hogy bosszút állok.

Először a Mária Teréziát vettem elő a ruhásszekrényből, s jól húztam belőle. Melege tüstént fölpezsdítette életemet és véretem (hogy stílszerű legyek), hatására pedig merészebb lettem, s miután visszahelyeztem őfelségét rejtekébe, a ruhák mögé, a nyitott lekváros üvegekre tértem át. Szemet szemért, fogat fogért. Sőt, tisztelt hölgyeim és uraim, szemfogat szemfogért! Lekvárt pedig kenyérért, szalonáért, borsóért, babért!

Törvényt, előírást tisztelő alkat voltam világeletemben; egyszer, még egészen kisfiú koromban, ugyanez a nagyapám a Semmeringen, a Südbahnhotel halljában rám parancsolt: *Vigyázz!* – és én feszes haptákba vágtam ma-

gam, várva a szokásos feloldó *Pihenj, kész, mars!* vezényszót, nagyapám azonban megfélekedezett rólam, és elment sétálni nagyanyámmal, órákig álltam vigyázban, összeszorított foggal tűrve a szállószemélyzet meg a népes vendégsereg derűtségét és egyre növekvő vizezési ingeremet, mígnem (tán másfél óra is eltelhetett közben) megérkeztek nagyszüleim, nagyapám a homlokára csapott, nevetve elrikkantotta a *Pihenj, kész, mars!*-ot, én meg végre elrohanhattam az első vécé felé. Mondom, engedelmes gyerek voltam, de most, az üres lakásban, a legcsekélyebb lelkipurdalást sem éreztem, amikor hozzáfogtam a dugdosott javak módszeres dézsmálásához.

Néhány nap múltán fojtott hangú veszekedés hangjai szűrődtek át hozzám a szomszéd szobából. *Már megint túl sokat ittál a konyakból!* (Ez nagyapám hangja volt.) *Én?! Hozzá se nyúltam! Te iszol folyton!* (Ez meg a nagyanyámé.) Még elvitatkoztak egy darabig, de nem sikerült meggyőzniük egymást. Úgy látszik, mindkettejüknek megvolt annyiira a véleménye a másikról, hogy rám egyikük se gyanakodjék. Pazarul mulattam.

Említettem, hogy a dugilekvárt sem kíméltem. A sötét spájz polcain kutakodni nem szerettem: félő volt, hogy feldöntöm és eltöröm valamelyik üveget. Ezért inkább a radiátor alatt lelt, már megkezdett sárgabaracklekvárt húztam időnkint elő, belőle kanalazgattam. Sajnos, ha az ember nagyon tart valamitől, az a valami hajlamos lesz rá, hogy be is következzen. Egy ízben elég volt egyetlen sutább mozdulat, és az üveg kicsúszott a kezemből. Már is üvegszilánkok közt, a padlón hevert a sok finom lekvár. Egek! Mit fogok mondani, hogy került oda? Hazudni lesznek kénytelen, én, aki minden hazugságot gyűlölök!

Homlokomon kiütött a verejték.

No de mit agyalódom én holmi elfogadható mentségen? Nem inkább nekik volna-e okuk rá, hogy zavarba jöjjenek? Nem ők tartoznának-e némi magyarázattal, vajon mit keresett az a lekvár a fűtőtest alatt?

Így aztán, amikor hazatérő nagyszüleim meglátták a padlón „föltálalt” csendéletet, melyet szándékosan érintetlenül hagytam, s következett a szemöldökök szokásos

zordon összevonása, majd az obligát *Hát ez meg itt micsoda?* kérdés, habozás nélkül visszadobtam a labdát: *Inkább én kérdezem, hogy micsoda!* És előadtam, hogy pénzdarabokkal gombfociztam a padlón, a „labda” a fűtőtest alá csúszott, s ahogy érte nyúltam, ebbe a lekváros üvegbe akadt a kezem. Amikor pedig ki akartam húzni, az üveg kicsúszott a kezemből. *De hogy kerülhetett oda?* – mentem át támadásba. Nagypám nem válaszolt, *Rózsi*, kiáltotta nagyanyámnak, *söpörd össze ezt a szemetet.*

Mérhetetlen büszkeség fogott el, hogy az „élhetetlen Schönggeist” kifogott örökös gúnyolóján. Ráadásul úgy, hogy igazából még csak nem is hazudott: az üvegre valóban úgy bukkant rá, ahogy elmondta; igaz, a gombfocizás néhány nappal korábban történt, de hisz ő nem is állította az ellenkezőjét! És az üveg valóban úgy tört el, hogy ki akarta emelni a radiátorcsövek alól, vagy tán nem?

Piszok jó mulatság volt. Habár, szó, ami szó, a belőle lesűrhető tanulság a barackíznél jóval keserűbb ízt hagyott a számban: az embernek, úgy látszik, nemcsak az ellenségeivel kell tudnia elbánni, ha élni akar. S nem tudom ma sem, hogy mennyire baj vagy mennyire vigasz, hogy semmi az életre nem nevel annyira, mint a mások önzése.

Országos Széchényi Könyvtár

Nem létező őrhelyen

1945 januárjában, kevéssel a pesti oldal fölszabadulása után jelentkeztem a kommunista párt Városház utcai helyiségében, fölvételemet kérni a tagok sorába.

Az alacsony, jó ötvenes, szabóra vagy cipészre emlékeztető férfi, aki fogadott, leültetett és nagyon barátságosan elbeszélgetett velem. Kikérdezett körülményeimről, belépési szándékom okáról, életkoromról. Amikor megtudta, hogy még tizenhat sem vagyok, kijelentette, hogy célszerűbbnek látná, ha nem a pártba, hanem a MADISZ-ba, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségbe lépnék be. *Ez most csak afféle érzelmi föllángolás, mondta. Érthető is, a történetek után. De ahhoz, hogy az ember tényleg kommunista legyen, sokat kell olvasnia, tanulnia. Később aztán majd meg látjuk.*

Az elutasítás fájt ugyan, de nem nagyon, hiszen nem is volt igazán az, mint ahogy én sem voltam igazán kommunista. Néhány héttel később majd jóval inkább fáj Bárdos Artúrénak, aki a Belvárosi (ma: Katona József) Színházban többedmagammal engem is meghallgat. Kosztolányi *Számadás* című versét mondom, kulisszahasogatón külsődleges eszközökkel (mai fülemmel visszahallva – mert visszahallom! – borzalmasan), az élettapasztalatok nyújtotta bölcsesség tökéletes híjával. Fél év múltán (kamaszkorban az ember viharosan érik) mégis én leszek Buda egyik legkeresettebb – ha nem is legjobb – szavaló-

ja; a legkülönfélébb tömegszervezeti rendezvényekre hívnak verset mondani és paródiákat előadni; hangutánzó művészként pedig már a pesti oldalról is sorban kapom a meghívásokat, én vagyok a slusszpoén, még Bilicsi Tivadar is előttem kerül sorra, legalábbis 1945 nyarának hétvégéin, mert hét közben névtelen segédmunkás vagyok kőművesek mellett az Ezredes utcában, szeptembertől pedig föl hagyok mindezzel, visszaülök az iskolapadba és áttérek a hangutánzásnak egy jóval bonyolultabb formájára, a formahű versfordításra (illetve arra, amit kezdetben annak vélek).

Hanem mindez már kívül esik e könyv időbeli keretein. Egyelőre még csak ott tartunk, hogy Bárdos Artúr kurtán utamra bocsát, s ami a legszomorúbb, belül pontosan tudom, hogy okkal-joggal. Ahhoz, hogy az ember színész legyen, nem elég, ha színészek társaságában étkezik, mint én akkoriban, immár a Belvárosi MADISZ oszlopos tagjaként, a Nemzeti Segély Irányi utcai kifőzé-sében, ahol az öregekre, az ifjúságra és a művészekre főztek, méghozzá ingyen. Ott ismerkedtem meg néhai Soltész Annie-val, Bozóky Istvánnal és Barta Máriával (ragyogó kvalitásaikkal azonban csak jóval később).

Napközben, amikor az Eskü téri MADISZ-helyiség még zárva volt, a Belvárosi kávéház kis különszobájában olvastam. Ez a különszoba az akkori Budapesten bizony unikumszámba ment, s ma szinte bizonyosan én vagyok az egyetlen olyan élő személy, aki még hírt adhat fölöle.

Tessék elképzelni egy öreg, örökké helyben álló földalatti-kocsinak a felét, alig néhány ülőhellyel, az ülőhelyeken sehova sem igyekvő utasokkal, akik csupán azért töltik itt az időt, mert ez a fél kocsinyi helyiség – óriási szó! – fűtve van. A neve is „melegedő”, jöllehet mindent inkább fölidéz az emberben, mint a kisgyerekkori korszolypályák hasonnevű részlegeit, hiszen olyan picike. Mégis: önálló, bár félreeső és külön bejáratú része a kávéháznak, mégpedig olyan, ahol nem kell, sőt nem is lehet fogyasztani. Viseltes göncökbe bugyolált öregek teszik ki vendégkoszorúját, no meg én, a társaság Benjáminja.

A MADISZ-ban politizálunk, udvarolunk, darabot próbálunk, az Ifjú Egység című sokszorosított lapot szerkesztjük (majd áruljuk az utcán egy pengőért), műsort készítünk. Itt futok megint össze Schreiber Tomival, akivel valaha a közelben egy házban laktunk, apáink meg egyenest jó barátok voltak (születésem alkalmából az övé hosszú, tréfás versikét írt az enyémhez, elsorolva, mi minden gyönyörű pálya vár az újszülöttre; „csak költő ne legyen belőle” – így hangzott profetikus zárósora); s ha azt mondom: megint, azt arra értem, hogy Tomit alig néhány hete a Fehérhajó utcai, azóta megszűnt Bujáki-féle pékség előtt láttam, ott fölügyelt sorunk zavartalanságára mint tizenöt esztendő, karszalagos segédrendőr. Tőle tanulom meg a MADISZ-ban Honthy Hanna egykori kuplóját, a *Tudok egy példát, idézem Évát, kitől az összes nő tanult* kezdetűt, melyet aztán negyvenhárom év elteltével majd egy párizsi bárban (Chez Djouri) adok elő a zenész-tulaj kérésére, éjfél-tájban, amiben csak az az érdekes, hogy addigra már Tomi is rég Párizsban lesz, mint az ORTF és a Monde kelet-közép-európai tudósítója, továbbá tisztifőiskolai tanár. Az Eskü tér és Párizs között mindössze egyszer találkozunk még: 1956 őszén, az Írószövetség kapujában. Később, a Kádár-korszak vége felé, még szerepelek is majd Wallenberg-ről készített dokumentumfilmjében, ahol a Balzac (az egykori Légrády Károly) utca 48/a-ban mesélem el azt, ami az itt lakókkal, Knöpfler úrral és a többiekkel történt. Sőt még az a szerencse is ér, hogy éppen Párizsban leszek, amikor a film a francia tévében adásba kerül.

Aztán egyik műsoros délutánunkon megjelenik egy nálam valamivel idősebb fiatalember, aki a józsefvárosi MADISZ-ból látogatott át, s elmond két verset, pontosabban a Cyrano orrmonológját és Pietro Aretino levelét az európai költők Faludy György szerkesztette (és részben írta) antológiájából, de úgy, hogy érzem a hátamon futkározni... nem, nem a hideget, hanem magam sem tudom, mit, az elementaritás, a másképp-elképzelni-se-tudnám érzését. Aligha tekinthető véletlennek, hogy ez a Horváth Tivadar nevű ifjú alig néhány hónap múltán már a Nemzeti Színház tagja lesz.

Május elsején magam is karszalagot húzok, saját készítésűt. A nemzeti színű szalagot a MADISZ-ból szereztem, aztán otthon tintával pingáltam rá a SAJTÓ szót, elvégre is az ifjúsági szövetség belvárosi szekciójának lapját én alapítottam és szerkesztem, nem? Fogalmam sincs, mire kellett ez a karszalag, hová reméltem általa könnyebb bejárást található; mindenesetre reggeli öt órakor már fölkeltem, s valamivel hat előtt már azon karszalagosan vonultam végig a Petőfi Sándor utcán a Felszabadulás (Apponyi) térre.

Ott már egész csomó fiatal fiú és lány nyüzsgött. Azon mesterkedtek, hogy ledöntsék Verbőczy Istvánnak, a Tripartitum szerzőjének szobrát. Evégből kötelet vetettek át a szoboralak nyakán, s a MADISZ-osok jobb felől, a SZIM-esek (a szociáldemokrata ifik) bal felől húzták, körülbelül tizenketten-tizenketten. A rángatás nyomán a nagyúr sűrű hajbókolásba fogott, de fönnmaradt talapzatán. Mivel láttam, hogy már csak egyetlen erős kar ereje hiányzik a sikerhez, én is megragadtam a kötelet, s megadtam a pórok hóhérának (ráadásul iskolám addigi névadójának) a fejesugráshoz szükséges lendületet. Súlyánál fogva a szobor olyan mélyre fúródott a talajba, hogy több mint egy teljes esztendeig, amíg csak el nem takarították, csupán a lába meredt a levegőbe.

A társaság ezután át akart vonulni a tér túloldalára, hogy Pázmány Péterrel folytassa az akciót, ebben azonban sikerült megakadályoznom. Minden ékesszólásomat latba vetve magyaráztam, hogy ha Pázmányt is lehúzzuk, akkor az emberek szemében mi csak afféle barbár szobordöntögetők leszünk, ha ellenben csak az egy Verbőczyt látják ledöntve, Pázmányt pedig nem, akkor tán jobban megértik, hogy mi Verbőczy személyében a feudális reakciót döntöttük le több évszázados piedesztáljáról, s nem általában óhajtjuk rongálni a köztéri szobrokat. Érvelésemet végül mindkét társaság elfogadta, s a Pázmány-szobor épiségben megmaradt. Igaz, ma már évtizedek óta új helyén, a Horváth Mihály téren áll, a templom előtt. (S az is igaz, hogy a SZIM-esek végül mégiscsak ledöntöttek még egy szobrot: Prohászka Ottokárét a Károlyi-kertben, Faludy vezetésével, egy-két évvel később.)

Aki engem ugyanennek a napnak valamelyik későbbi órájában az Andrássy úton, a Hősök terére meghirdetett ünnepi nagygyűlés közelében látott, aligha ismert volna rá abban a sportmezes, narancssárga tornanadrágos kamaszban a SAJTÓ hajnali képviselőjére. Valamelyik MADISZ-fejes ugyanis (már nem emlékszem, kicsoda) elmagyarázta, hogy a gyűlést váltófutás előzi meg, ennek végén pedig a befutó meggyújtja fáklyával a téren lévő tűzhely lángját, amint az az olimpiai játékokon is szokás. Mármost, folytatta az illető, a MADISZ engem szemelt ki erre, én leszek tehát ez a bizonyos befutó ember; helyezkedjem el az Andrássy út és a Bajza utca sarkán rajtra készen, hogy amikor elődöm odaér a fáklyával, azt futvást elvigyem a Hősök terére. Aggodalmaskodásomra, hogy hisz azt se tudom, hol találom a téren a tűzhelyet, nemkülönben, hogy miként kell föllobbantani a lángját, az illető csak legyintett: *Ne félj semmitől, ott a helyszínen mindent megmutatnak majd neked.*

Nos, haza kellett szaladnom átöltözni. De hát a fáklyával, persze, nem érkezett senki, nem is volt staféta, meggyújtani való láng sem, egy kis „mozgalmi tréfa” volt az egész (pedig nem április, hanem május elsejét írtuk), én pedig befutás helyett beugrottam neki.

Csak akkor hagytam el őrhelyemet, amikor a kitűzött időpont már jócskán elmúlt, és a tömeg érkezése nyilvánvalóvá tette, hogy engem bizony fölültettek. Úgy, tornanadrágban álltam hát föl a jugoszláv nagykövetség kerítésének köperemére, onnan néztem-hallgattam végig, belül váltig háborogva, a nagygyűlést.

Visszagondolva erre a napra, azt kell mondanom: akár jelképek is tekinthetem. Mert még lesz rá eset életemben, hogy addig tartok ki egy-egy őrhelyen, mígnem kitetszik, hogy nincs is rajta semmi őriznivaló.

Menet, gumibottal

Szelíd és türelmes embernek ismerem magam, de vannak dolgok, amelyekkel annyira ki lehet hozni a sodromból, hogy nem ismerek magamra. Például, ha védtelen személyt aláznak meg, vagy ha állatot bántalmaznak. És el-elhagy a béketűrés, ha körülöttem zsidóznak vagy büdöscigányoznak. Még nem felejtettem el (s némelyek buzgón azon iparkodnak, hogy ne is felejtsem el), mit jelent egy olyan embercsoport kiszolgáltatottsága, melybe senki sem a pusztá akaratából születik bele, s melyet a társadalom egyéb, rendszerint értéktelenebb csoportjai (melyek ettől remélik az értékek ranglétráján való följebb kapaszkodásukat) megbélyegeznek, elnyomnak, sőt megsemmisítésre ítélnék. Magyarként az elnyomott magyar kisebbségek helyzete hoz indulatba, zsidóként pedig egyik-másik honfitársam száналmas acsarkodása, mely közös nemzetünkre csupán szégyent hoz. Igaz, az acsarkodás testközeli megnyilatkozásaikor nem a száanalom, hanem a düh vesz erőt rajtam, mert ahogy egyik versemben írtam:

*Én már nem vállalom a bűnt,
hogy áldozat legyek.*

Kopik, persze idővel a düh is: egy rejtélyes lelki transzformátor iróniává nemesíti. Másfelől – és a másik irányban – megnő, ha azt látom, hogy egyik-másik magyar zsi-

dóban valamiféle fordított fajvédelem reflexe él, s így a múlt keserű tapasztalataira további keserű tapasztalatok kiváltásával válaszol. Jellemző példája ennek a rövidlátásnak az az eset, amikor néhai Kardos G. György barátom palesztinai regénytrilógiájáról írtam paródiát, s emez az *Élet és Irodalomban* megjelent. A rákövetkező héten tiltakozó levelek tucatjai özönlötték el a szerkesztőséget. E levelek egyik felét – névtelenül – nyilas beállítottágú személyek írták, másik felüket – névvel – olyan sértődött zsidók, akiket, mihelyt a zsidóságról van szó, minden humorérzékük egyszeriben elhagy. Pedig meggyőződésem, hogy a zsidó humor igen nemes, részint éppen mert erősen hajlik az öngúnyra, részint, mert lényege – meggyőződésem szerint – a közkeletű „legjobb védekezés a támadás” szólásnak éppen a fordítottja, nevezetesen az, hogy a legjobb támadás a védekezés. Mint a pingpongban: ha sérülten és faüttővel is, de minden ütést kivédeni. Nincs ennél megsemmisítőbb a támadó szempontjából.

Fölpapríkázott az az izraeli diplomata is, aki valamikor, az éppen soros francia nagykövet július 14-i garden partyján mindenáron rá akart beszélni, hogy hagyjam el a hazámat, hiszen benne, mint mondta, mindig is csupán megtűrt idegen maradok, míg ellenben Erecben... Képtelen volt fölérni ésszel, hogy jóllehet tisztában vagyok zsidó származásommal, hiszen ennek tudatát kétfelől is igyekeztek már zsenge gyerekkoromtól fogva belém sulykolni, s noha a származás és a vele járó egykori üldöztetés nyilván nyomot hagyott gondolkodásomon, én elsődlegesen magyar vagyok, akárhogy vélekedjék is felőlem a többi magyar. (Meg a többi zsidó.) Mint ahogy a szerb apától és szlovák anyától származó Petőfi is magyarnak vallotta magát. Nem vitatom el más zsidó származékok jogát a saját hazához, de megkövetelem, hogy ők se vitassák el az én jogomat identitásom megválasztásához, pontosabban, hogy az identitás válasszon engem, s visszautasítok minden olyan kísérletet, amellyel megpróbálnák elültetni bennem a mártírgyűlölködés magvait.

A diplomata nem győzte csóválni a fejét, minduntalan visszatért a „galut”, „Erec” és „diaszpóra” szavakhoz, én

pedig csökönyösen fújtam a magamét, mármint, hogy primitív fajankó volnék, ha hagynám, hogy nemzeti öntudatomat gyerek- és kamaszkorom honi fasisztái, nácijai és nyilasai szabják meg, nem pedig a többiek, meg a nyelv, az anyanyelvem, amelyet soha nem fogok fölváltani a számomra idegen ivrittel. *Őrült egy zsidó maga*, mondta a diplomata, mire azt feleltem, hogy rendben van, lehet, hogy az vagyok, de még őrült zsidóként is magyar voltam és maradok, ezt kéretik tudomásul venni. S még hozzátettem: *Tudja, én kétféle országban nem élnék szívesen. Olyanban, amelyben nincsenek zsidók; meg olyanban, ahol csak zsidók vannak.* A diplomata legyintett: reménytelen eset. És elfordult a pincér felé, hogy leemeljen a tálcáról egy Camparit.

Azt egyébiránt 1945 első hónapjaiban tudtam meg (ha jól emlékszem, március volt), hogy a jámbor áldozati állatban, akinek addig ismertem magam, egy eltökélt ítélet-végrehajtó lelke is lakozik. Azt kérdezte ugyanis az egyik vezető az Eskü téri MADISZ-ban egy nap, hogy volna-e valaki közöttünk, aki egy harminc-negyven főből álló elfogott nyilascsoportot átkísérne a Váci utcából a Kecskeméti utcába, a Tiszti Házból az akkor még létező belvárosi laktanyába. Teherautó nincs, az embereket gyalogosan kell az egyik helyről a másikra áttetelni. Fegyvert sem tudnak adni, mindössze egy gumibotot. *Én vállalom*, mondtam. Figyelmeztettek, hogy ez nem tréfadolog, a foglyoknak hiánytanul kell megérkezniük a Kecskeméti utcai parancsnokságra; nem félek-e attól, hogy egymagam nem leszek képes végrehajtani a föladatot, magyarán, hogy egyik-másik fogoly útközben kereket old. *Nem félek*, mondtam. Sőt, megérhettem azt, hogy ezúttal a hóhérok rettegnek. Hogy tőlem, alig két hónapja még üldözöttjüktől rettegnek. Mert elegendő lehetett csupán egyetlen pillantást vetniük a képemre, elkapniuk egyetlen tekintetemet, hogy megértsék: nem viccelek. Ha csak összesúgtak volna ketten, vagy ha csak egy kissé odább lép valaki a sorból, én bizony nem haboztam volna kegyetlenül oda csapni. Amennyiben ez a magam bemocskolása volna, úgy a legkevésbé sem ragaszkodom a tisztasághoz.

Ám egyikük sem tett semminő szabadulási kísérletet. Félig alélt, főbe kólintott és nyilván éhes társaság csoszogott magamegadón mellettem a rövid úton. Lehorgasztott fejek, üres tekintetek. Bámulatos volt a metamorfózis, amelyen ezek a még alig néhány hete is nagyhangú, pökendi, borgőzös, gyilkoló-fosztogató alja emberek átmenetek: aki nem ismerte volna másik arcukat, a hatalmon belülit, most szánakozva nézte volna menetüket. Bennem azonban még egészen frissen éltek ezek az alakok, nemkülönben áldozataik, Knöpfler úr és a többiek, a Dunába géppuskázottak valamennyien. Van, amikor van helye az irgalomnak, van, amikor nincs.

Illetve – hogy is mondjam? – ez sem ilyen egyszerű. Mert ugyanekkor úgy valahogy voltam ezekkel az alakokkal, mint korábban Rotyissal és Szívóssal: ezek már nem dárídózó gyilkosok voltak, hanem tűnékeny hatalmi mámorukból kijózanodott, megszeppent kisegzisztenciák. Igaz, szemben a két fölakasztott szadista hóhérral, nagyon is elevenek. Ami nagy különbség, ugye. S éppen ez a különbség nem engedte, hogy ellágyuljak.

Hogy aztán a Kecskeméti utcai parancsnokságon mennyi irgalom jutott a kis csapat osztályrészéül, nem tudom. De nagyon jól el tudom képzelni, hogy rövidesen megint kikerült ebből az én harminc-negyven emberem közül vagy egy tucatnyi újabb keretlegény.

Immár új egyenruhában.

Csillagok a hamu tetején

1945. április 5-e, a sárga csillag bevezetésének első évfordulója volt a napja, hogy végre erőt véve magamon, átgyalogoltam Budára, ahol előző november 6-a, emlékezetes többszöri Erzsébet hídi átkelésem napja óta nem jártam.

Akkoriban egy ilyen kiruccanás kisebb fajta Afrika-expedícióval ért föl. Nyakamba szíj került, olyan, amilyen a kisgyerekek tízóraját rejtő fonott, zárható-nyitható kosárkákat szokta volt rögzíteni a kicsik mellén. Az én szíjam végére azonban egy tányérforma lapocska vala erősítve: rajta sorakozott az aznapi kosztomat képező öt darab kukoricaprósza, melyet én menet közben folyamatosan rágcsáltam el attól kezdve, hogy – a Deák Ferenc utcából elindulva – elértem a Szabadság híd (azelőtt: Ferenc József híd) pesti hídfőjét. Szerencsémre sikerült mind az öt darabot még az előtt bekebeleznem, hogy a Tabánhoz értem volna, ott ugyanis minden bizonnyal kifordult volna számból az étel. A Szebeny Antal (ma, akárcsak régebben: Szarvas) tértől a Nap-hegy tetejéig ugyanis szovjet és német katonák tetemei borítottak mindent, s a bomlás émelyítő bűze volt minden szemfödelük, mintha az élők mulasztása miatt ők maguk kényszerültek volna halotti leplükről gondoskodni. Még emlékeztem ötéves koromból az épp akkor halálra ítélt hangulatos, girbe-gurba, macskaköves utcácskákkal, gázlámpákkal és zöldvendég-

lőkkel teli régi Tabánra és a Rácz fürdő felől rejtelseibe fölvezető Hadnagy utcára. Most úgy festett a roppant lanka, mintha nem csak hajdani házacskáit pusztította volna el a higiéniére és a szebb, modernebb városképre törekvő városatyák döntése, hanem velük együtt nemkülönben mindazokat az egyenruhás fiatalembereket, akik hűlt helyükre tévedtek, kihűlni maguk is. Higiéné? Szebb városkép? Most az infernó bűze és apokaliptikus látványa fogadott.

Odébb meg, már majdnem alma materemnél, a boschi víziók betetőzéséül (s itt csakugyan helyénvaló tetőzésről szólnom) egy lelövetése után padlásba fúródott repülőgép törzsének hátsó fele, fönn a légtérben, mint afféle szürrealista tetődísz. (Még hosszú ideig alatta ballagok majd naponta az iskolába, illetve onnan hazafelé.)

A gimnázium épülete kihalt, sem Piros bácsi, a nagybajszú pedellus, sem rusnya neje, sem pedig Horváth bácsi, a mindig mosolygós, testőrien délceg tartású altiszt nem látható. Lépteim konganak, ahogy fölkaptatok a lépcsőn az igazgatói iroda felé, megtudni, lesz-e még ezen a tavaszon tanítás, és ha igen, akkor mikortól. Az iroda előtt Jabloniczky tanár úrba botlom, aki mindig rendületlenül bízott a náci „új rend” győzelmében, s aki ásványtanórán – például – azt oktatta, hogy Amszterdam és Rotterdam gyémántcsiszoldáiban azért dolgozik olyan sok zsidó, mert ott egy kis gyémántport mindig félrecsizolhatnak maguknak. (Szép kis elképzelései lehettek a tanár úrnak a hollandusok üzemszervezéséről.) *Mi az, Timár, maga még él?* – kérdezte most, ahogy megpillantott. Kérdezte pedig féloldalas pofával, arcának földagadt, fogfájós másik felét zsebkendőjével melengetve, mégis úgyszólván foghegyről.

Nem tagadom, meghökkentett a jóember pimaszsága, de máris átvillant elmémen a Timár nagyapám által sokszor kedvtelve idézett bécsi kabarémondattól az első világháború idejéből: *Sie ham's gut, Sie san bled, Sie wissa net dass Krieg is* ('Magának jó, maga hülye, maga nem tudja, hogy háború van'). A leventeoktató úr netán eltévesztette a dátumot? Vagy nem óhajta észrevenni, hogy az

elmúlt időkben, hogy úgy mondjam, történt egy s más érdemleges módosulás Európa hadszínterein, egyebek közt nálunk? *Mit szól hozzá?* – feleltem kérdéssel a kérdésre, azzal sarkon fordultam, és elhagytam az iskola épületét. Soha, míg élt, Jabloniczky tanár úrral több szót nem váltottunk; ő végül is megértette, hogy ebben az iskolában tovább nem maradhat. Mire a B-listázások megkezdődtek, ő már régen a pesti oldal egyik leánygimnáziumában tanított, ahol korábbi tevékenységét nem ismerték. Nemcsak hogy megúsza a B-listázást, azaz az oktatói pályáról való kényszerű menesztést, hanem mint állandó túravezető, haláláig nagy becsben állt; úgy tudom, még a „Kiváló tanár” titulust is elnyerte.

Róla és a B-listáról egy másik tanárom jut eszembe, Kiss László, aki magyart és franciát tanított nekünk. Őt a vizsgálóbizottság B-listára tette, mégpedig, mint hírlett, azért, mert korábban Debrecenben, ahol tanított, nagy zsidófaló volt. Ebből minálunk nem volt érezhető semmi, sőt sokan állítják, hogy rágalom volt az egész. Én ráadásul valamelyest már tudtam franciául, ami egy bizonyos cinkosságfélét alakított ki kettőnk között; igaz, Kiss tanár úr, egy-egy zseni fölött elmélázva, körülírásokkal bár, de éreztette, hogy belőlem származásom okán legfőbb műfordító lehet, de magyar költő nem. Füst és Radnóti még nem szerepelt a tananyagban; Karinthy-nak őt sor jutott akkoriban, Szép Ernőnek meg még annyi sem, hiszen ő még élt. Én mindenesetre úgy éreztem, hogy aki magyar oktatóként barátja a francia kultúrának, s emennek humanista eszméit próbálja ifjonti kobakokba beleplántálni, az még akkor sem lehet az emberek legalja, ha korábban netán megtévedt. Ezért aztán Szabó Gyurka nevű osztálytársammal együtt megszerveztünk egy diáktüntetést (1946-ot írtunk): kétszáz iskolatársam élén az Országházhoz vonultunk. Itt Gyurkából és belőlem álló küldöttségünket kegyesen fölbocsátották Balogh páter színe elé. Balogh páter kiscsapatparti képviselő és – ha jól emlékszem – miniszterelnökségi államtitkár volt. Delegációnkat kedvesen fogadta, Kiss tanár úr ügyében megfogalmazott petíciónkat átvette, s moso-

lyogva megígérte, hogy mind kormányzatilag, mind párt-emberi minőségében támogatni fog egy olyan ügyet, amelyet ennyi tiszta szívű gimnazista egyöntetűen igazságosnak érez.

A biztonság kedvéért Szakasits Árpádot is fölkerestem, immár egymagam, a Szociáldemokrata Párt központjában, a Palace Szállóban, élve azzal a lehetőséggel, hogy apám, mint ennek a pártnak a gazdaságpolitikai titkára, rövid audienciára be tud juttatni az öreghez. Szakasits, akkor a demokratikus kormánykoalíciónak és benne is a Baloldali Blokknak tekintélyes oszlopa, ugyanolyan elnéző atyai mosollyal hallgatott végig, mint előzőleg a kövér páter, s úgyszintén ígéretet tett Kiss tanár úr ügyének fölkarolására.

És láss csodát: a politikai ígéretek természetére rácsfolva, Kiss tanár úr valóban lekerült a B-listáról.

Többször megfigyeltem életem során, hogy nincs a vétkeseket jobban megszegyenítő büntetés, mint sértetteik kegyelme. (Emlékezzünk csak Horváth tanár úrra és a provízióra!) A „ki tudja mennyire és miben bűnös” (ha egyáltalán bűnös) Kiss tanár úr természetesen nem nekem, hanem egész kollektívánknak mondott köszönetet, amiért megmaradhatott a pedagógusi pályán. S noha velem mindvégig jó viszonyban maradt, mégis valahányszor négy szemközt beszélgettünk, képtelen volt úrrá lenni önállósuló szemidegeinek játékán, a sűrű hunyorgáson-pislogáson.

Ám akárhogy érzett is irányomban, becsületére váljék, hogy nem maradt adósom. Magyar szóbeli érettségim alkalmából – például – nyelvtani tétel helyett verstanit adott nekem: a szonettet (akkor még nem húzták, hanem adták, a tanár kénye szerint, a tételeket), tudva, hogy szívesen írok és fordítok ilyet, ám mit sem sejtve arról, hogy pusztá érdeklődésből kialakulása történetének is utánanézttem. Ezért amikor a „strambotto” nevű nyolcsoros olasz népköltési formának Itáliából Maurice Scève révén történő franciaországi elterjedéséről kezdtem szólnokolni, türelmetlenül megállított: *Hány sorból áll?* Erre az elemi dologra nem gondoltam, elvégre a strambotto

nyolc sora plusz a két tercína... *Tizennégyből, természetesen.* Jó, helyes, rendben van; a vizsgabiztos is bólintott: a gyerekek tud. És ekkor következett Kiss tanár úr igazi hálája: a magyar költészetből – teljesen rendhagyólag, egészen egyedülálló módon – egy élő, sőt akkor még épp csak harminchét esztendőit számlált költőt adott föl nekem, mégpedig azt, akinek verseire a legendás Grexa történelemtanár úr és én magam hívtuk föl a figyelmét: Faludy Györgyöt. A magyar jegy, a jeles immár nem lehetett kétséges.

E kis közbeiktatott történetnek egyébként csattanója is van. Amikor legközelebb a Palace Szálló (akkor éppen, mint mondtam, a Szociáldemokrata Párt) épületében üzemelő Coffee eszpresszóban összetalálkoztam druzsámmal, beszámoltam neki arról, hogy belőle érettségiztem magyarból. Faludy persze sem azelőtt, sem azóta nem volt és különböző okokból nem is lehetett magyar érettségi tétel, csupán akkor, egyetlenegyszer volt az, az enyém. És aligha kétséges, hogy ily módon én vagyok az egyetlen ember a Föld kerekén, aki elmondhatja magáról, hogy érettségi vizsgáját követően együtt kávézott a saját érettségi tételével.

Most azonban, ahogy kifordulok a Verbőczy (rövidesen: Petőfi) Gimnázium kapuján, Kiss tanár urat még nem is ismerem, sőt Faludy Gyurit sem, aki jelenleg még az amerikai hadsereg katonája valahol. Pillanatnyilag Jabloniczky tanár úr fölháborító pimaszsága miatt folyogok belül, igaz, nem sokáig. Tovább haladva a Vérmező mellett, a Nyúl utca, gyerekkori otthonom felé, emlékek sokasága rohan meg. Itt, a Vérmezőn láttam reggelente lovagolni a külleme folytán széles körben csak Ungusztának becézett Augusztá hercegnőt, némely jeles ünnepen pedig magát vitéz nagybányai Horthy Miklóst, a főméltóságú lovas tengerészt. Itt, az Attila utcában, a Bellevue Szállóban, a monoklis Feri bácsi garzonlakásának tőszomszédságában ütötte föl budai főhadiszállását jó egy éve a nácik vezérkara, itt jöttek szembe velem tanítási idő után a snájdig német tiszt urak, akiknek jobbnak láttam káromat a levegőbe lendítve harsány *Heil Hitler!*-rel köszönni,

mielőtt még gyanakodva végigmérenének (eszük ágában sem volt) és elkapnának mint zsidót. És ott a sarok, ahol kis híján egy teherautó elé léptem... Ott, arról a helyről dobtak ajkon a nyilas fiúk követ... A nyilas fiúk, akik Horthy idejében csak akkor támadtak, ha legalább kétannyian voltak, mint kiszemelt áldozataik. Egy alkalommal, amikor – egymást óvando – hármasan vonultunk, jóbarátok, az iskolából hazafelé, hat ilyen siheder ránk rontott a Városmajor utcában. Egyik cimborámnak (ma jeles közgazda) úgy csapták fejét a házfalhoz, hogy eleredt az orra vére. Engem egyszeriben elöntött a düh, s akkora erőt adott, hogy a támadókat egymás után kaptam derékon és hajítottam át (tél volt) a járdát szegélyező embermagas, fagyott hórakásokon, amelyek túlfelén az úttest jeges felülete aztán jobb belátásra – értsd: eliszkolásra – bírta őket. Évtizedekkel később ugyanígy futamítok majd meg dühömben három természetes kocsist, akik a Hunyadi téri trafikban az orrom előtt pöndörítik félre a pultnál előttük álló töpörödött, gyászfátylas nénikét, mondván, hogy a zsidók ráérnek. A néni, aki úgy volt zsidó, ahogyan avignoni pápa, fölháborodott csipogásba kezdett, én viszont megragadtam a tagbaszakadt egyén grabancát, s ráripakodtam: *Mit mondott? Tűnés innen!* És meg sem gondolva, hogy egyedül vagyok három ellenében, kitaszítottam az utcára. A másik kettő látva, hogy futásnak ered, szép alázatosan elloholt a nyomában.

Buda, édes és keserű gyerekkorom színtere, szívfacsaró látványt nyújtott. Náci tisztok és nyilas suhancok szerencsére már nem voltak láthatók, s a főúri arisztokrácia tagjai sem kerültek a színem elé; annál inkább együttes művük: a romok irdatlan halmaza.

A Nyúl utcai lakásra, melyben tavaly ilyenkorig életemnek valószínűleg legszebb tizenegy évét töltöttem, nem lehetett ráismerni. Gyújtóbomba-találat érte, s csak hamut hagyott belőle. Falaitól és bútoraitól megfosztva valahogy kisebbnek tűnt, mint ahogy emlékeimben élt, annak bizonyosságául, hogy ami megtölti a teret, az csak látszólag vesz el belőle, valójában kitágítja, hiszen kiteljesíti, legalábbis pszichológiai értelemben. Csodálkoztam,

hogy ebben a még tavaly is szalon nevet viselő, most hamu lepte huzatos mini-térségben elfért egy hangversenyzongora (hétévi kínpadom, a Blüthner), egy sezlon, egy asztal, két karosszék, egy telefonasztalka, szintén székestül, fölötte japán metszetekkel, na meg egy impozáns méretű márvány mellszobor. És ott, egy kissé odébb, az a néhány négyzetméter volt a szobám, ott állt a könyvesstelázsom, ott a játékszekrény, amott a gramofon, itt volt a heverőm, fölötte a Rembrandt, Van Gogh- és Velázquez-reprodukciókkal, rajta szívizomgyulladásos gombfocizásaim, első erekcióim és a Harmossy Kornéllal töltött örült óra emlékével; itt az ablaknál emelték fel a díszpárnás nagypapa-karosszéket és benne jómagamat az asztalra, hogy a súlyos betegségből lábadozva onnét nézhessem, a kerítés fölött ily módon átlátva, a szomszédos laktanya udvarán futballozó bakák látványát. Ki tudja, azokból a bakákból hány maradt meg azóta, s hányuk veszett oda a Donnál vagy egyebütt? Hogy Timár nagyszüleimből, akikkel itt éltem, éppolyan hamu maradt csak, mint amilyen a lakásunkból, azt még nem tudtam bizonyossággal, de sejteni sejtettem. Betegek és öregek voltak; lehet, hogy már a marhavagonbéli „nagy utazást” sem éltek túl.

A lángokba veszett múltnak ez a képe talán kevésbé lett volna megrázó, ha meghökkentő kontrasztként nem virít a szalon hamutengerének tetején egy elemista éveimből származó apró noteszom, címodalán azzal az aranycsillaggal, amelynek kedvéért a hadirokkant, vak Schoner bácsi trafikjában valaha megvettem, mellette pedig gyerekkorom egyik kedves könyve, James Jeans csillagásznak 1935-ben írt (vagy magyarul akkor megjelent?) népszerűsítő munkája, *A csillagos ég titkai*. Még csak pörkölődés nyoma sem volt rajtuk észlelhető.

A látvány megdöbbsentett.

A két érthetetlenül épen maradt tárgy csalárdul elevenné bővölte mindazt, amiről – csak körül kellett néznem – tudván tudtam, hogy örökre elveszett.

Vajon hogyan kerülhettek ide? A könyvet, gondolom, kölcsön vehette valaki, tán egy szomszédgyerek, azt követően, hogy nekünk esztendeje jóformán mindenünket

hátrahagyva kellett kiköltöznünk innen, s aztán, a hadak immár végre Budáról is elvonulván, becsületesen visszarakta oda, ahonnet szedte, pontosabban annak a lakásnak a helyére, amelyből a könyv származott. Az egykori tulajdonosok, gondolhatta, ha még élnek és hazalátogatnak, majd megtalálják. No de hogy az ördögbe került oda egy olyan öreg noteszom, melyről már kilakoltatásunk idején is azt hittem, hogy réges-rég elveszett? Illetve pontosabban: amelyre már időtlen idők óta nem is gondoltam, s azt se tudtam (igaz, nem is nagyon érdekelt), hogy mi lett vele.

A notesz rejtélye mindmáig megoldatlan maradt; csak föltételezni tudom, hogy a könyv lapjai közé kerülhetett (tán valamikori könyvjelzőként?), s így menekült meg maga is az enyészettől.

A csillagos ég titkai az egyetlen olyan könyvem, amely a gyerekkortól a mai napig elkísért. Igaz, ma már nem az enyém. Fiamnak ajándékoztam hetedik születésnapjára. S e naptól fogva a könyv új életre kelt. Mintha megérezte volna, hogy dolga, mégpedig meghatározott dolga van a világban. Hogy mintegy erre az alkalomra lett kiszemelve. Hogy ezért maradt épségben, ezért élte túl a világegést és benne lakásunkét. Fiamat ugyanis nyomban levette a lábáról; mondhatnám, lenyűgözte. Ennek immár két és fél évtizede, s ha ma geofizikát űz és oktat a legény, akkor ebben – aligha vitás – része van annak a régi napnak, 1945. április 5-ének, amelyen Jeans könyve ott várt rám a kiégett szalonban.

Habent sua fata libelli. S merné-e állítani valaki, hogy a mi sorsunk nincs az övékkel összefonódva?

Epilógus

Ötvennégy évvel később, hetvenedik születésnapom alkalmával látogattam ismét vissza a Nyúl utcai házba, hogy végre egyszer már megmutathassam fiamnak és lányomnak gyerekkorom színterét.

Még megvolt a régi lakásba fölvezető tizenöt lépcsőfok. Épp időben jöttünk, hogy még lássuk, rövidesen új lépcső kerül a rozzant régi helyére, mondták a mai háziak, kedves, középkorú házaspár; amikor pedig meghalották, miről is van szó, szívélyesen följánlották, hogy kerüljünk csak beljebb, szétnézhetünk nyugodtan.

Természetesen minden másképp volt, mint régen. A lakásból két lakás lett, ha ugyan nem három. Az egykori szalon most hálószoza, az elégett zongora helyén kettős hitvesi ágygal. Hajdani szobámból korábban nem létezett ajtó nyílik a teraszra; nagymamuka szobájából félszobányi tér maradt, a fotelágy helyén pohárszék áll... Tudtam, hiába őrzöm magamban az egész hajdani lakás mindenegy részletét és a hozzájuk fűződő emlékek sokaságát, képtelen vagyok mindezt elevenné varázsolni gyerekeim számára. Átjárás éppúgy nincs gyerekkoromból az ő világukba, mint ahogy nincs a hálósobává átalakult szalon meg a szomszédos úriszoza közt, ahol annak idején apám könyvtára állt, nem szólva az azon is túli ebédlőről, első karácsonyaim, a széder-esti vacsorák és a nagy gombfoci-ütközetek színhelyéről; ezek már másik lakás és más éle-

tek részei lettek, tőlük fal választ el. Ott túl a falon zajlottak (ha ugyan lehet velük kapcsolatban zajról szólni) nagymamuka és a bólogatós Emil bácsi meghitt, suttagó traccspartijai; ott szeretett ebéd után egyet szundítani apám; nagyapám ott fogadta illusztrisabb barátait és ismerőseit, s ott szavaltatta velem, ha a vendég keresztény volt, Reményik Sándor verseit, hogy aztán diadalmasvádlnon mondja, teátrális kézmozdulat kíséretében: *És ez a gyerek másodrendű állampolgár!* A sötét tálaló is másik lakáshoz tartozik már, az a hely, ahová büntetésből egyszer letérdepeltettek a fényképeket három dimenzióban látató csodamasina, a sztereoszkóp mellé, s ahol rájöttem, hogy sötétben jobban lehet gondolkodni, mely utólagos közlésemen apám hangosan derült.

Mindezt másokkal megosztani? Lehetetlen. Nincs átjárás.

Még inkább belesajdul a lélek, ha az ember végignéz az egykori kert helyén burjánzó vadonon. A házigazdák hűledezve hallgatták beszámolómat arról, hogy annak idején nem választotta el drótkerítés a kertet a háztól; hogy a kerítés helyén hosszanti rózsaágyás volt; hogy az egyik kertsarokban tiroli jellegű faház állott (a fészker), amott kivilágítható lugas, a másik sarokban egy másik, a rózságyás végén pedig az én saját őszibarackfám, amely minden évben pontosan tíz gyümölcsöt termett; hogy a kertben eredetileg két fenyőfa állt; hogy kavicsos ösvényen lehetett a kertet körbesétálni. Ma is pontosan tudom, hol jajveszékeltam, amikor oltást kaptam; hol vigyázott Bobby kutyám a triciklimre, amíg beszaladtam a házba; hol pingpongoztam László Bandival. Mások számára mind-ebből nem idézhető föl semmi; a háziak ma csupán egy gondozatlan burjándzsungelt látnak, mely már nem is tartozik a házhoz, ha ugyan tartozik egyáltalán valahova is.

A három tíszobás apartman már réges-rég föl van osztva (amit csak helyeselni tudok); négy lakás helyett ma nem is mérem föl, mennyi van a házban; a kapun névtábla névtábla hátán, ami jó, csak volna itt minden olyan gondozott állapotban, mint amikor házmester tartott rendben mindent, kertestül.

Nem szerettem a nagypolgárságból azt, ahogy a „köz-
néppel”, cselédekkel, küldöncökkel, áruszállítókkal bá-
nik. Nem szerettem, hogy tábla hirdette: „Koldulni és
kintornázni tilos!” Meg hogy egy másikon az áll, hogy
áruszállítók csak a hátsó lépcsőt használhatják. Hogy aki
tulajdonos, az eleve különbnek tartja magát a többiek-
nél. Hogy egy nyomozó haptákba vágja magát előtte (amíg
az számít, hogy tulajdonos, nem pedig az, hogy történe-
tesen zsidó). Nem, egész sor dolgot nem szerettem körü-
löttem. De amit ma látok, tudniillik, hogy mintha a tulaj-
donosi szemlélet teljesen kiveszett volna a házat lakókból,
az sem jobb. Ott van a költő-vértanú Sárközi György haj-
dani otthona az utca túlfelén. Nem tudom, ki lakik ma
abban a villában. De akárki is az, hagyta tönkremenni az
utcára néző előkert gyönyörű virágágyását, vagy legalább-
is sosem gondolt arra, hogy ilyet ott létrehozhatna. A vi-
rágok helyén ott is pusztaság van.

Ahogy – immáron örökre – távoznék gyerekkorom-
ból, egy hatéves forma kisfiú (vendéglátóim unokája?)
kerekedik szembe vígan kis triciklijén. Még nem tudja,
hogy a régi szép idők, az most van.

Országos Széchényi Könyvtár

Tartalom

Eszmélek	5
A halál megszületik	8
VILLANÓFÉNY: Egy utcasarok	11
Korai réműletek	12
Különválasztva	20
Fekete igazgató úr	27
Balatonföldvár	32
Költő leszek	39
VILLANÓFÉNY: Stormy Weather	45
Szój	46
VILLANÓFÉNY: Herzfeld és Mosdóssy	55
Ízlés és pofon	57
VILLANÓFÉNY: Miss Delisle	62
Pauli mosolya	64
Semmering és Kamenyec-Podolszk	70
Az utolsó hajó Kubába	74
VILLANÓFÉNY: Kosztolányi tanár úr	77
A provízió	80
VILLANÓFÉNY: Kicsike és Nagyka	86
Leány a szélben	88
Sötét szobában	92
VILLANÓFÉNY: A nyugdíjas kisegér	105
Gombfoci és Gestapo	107
A rózsadombi japán	114
Nyári takaró	121

Ki lakik bennünk?	127
Knöpfler úr, a zseni	137
Vége a bálnak	144
VILLANÓFÉNY: Nő a körúton	154
Lekvár a fűtőtest alatt	156
Nem létező őrhelyen	165
Menet, gumibottal	170
Csillagok a hamu tetején	174
Epilógus	182

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Készült a Szekszárdi Nyomda Kft.-ben,
9,5 (A/5) ív terjedelemben, 2000-ben.
Felelős vezető: Vadász József igazgató

„Fölpaprikázott az az izraeli diplomata is, aki ... képtelen volt fölélni ésszel, hogy jóllehet tisztában vagyok zsidó származásommal, hiszen ennek tudatát kétfelől is igyekeztek már zsenge gyermekkoromtól fogva belém sulykolni, s noha a származás és a vele járó egykori üldöztetés nyilván nyomot hagyott gondolkodásomon, én elsődlegesen magyar vagyok, akárhogy vélekedjek is felőlem a többi magyar. (Meg a többi zsidó.) ... Őrült egy zsidó maga, mondta a diplomata, mire azt feleltem, hogy rendben van, lehet, hogy az vagyok, de még őrült zsidóként is magyar voltam és maradok, ezt kéretik tudomásul venni. S még hozzátettem: Tudja, én kétféle országban nem élnék szívesen. Olyanban, amelyben nincsenek zsidók; meg olyanban, ahol csak zsidók vannak. A diplomata legyintett: reménytelen eset.”

Timár György költő, író, humorista önéletírásából, melyben gyermekkorára és felnőtté válására, a harmincas és negyvenes évekre emlékezik.

990 Ft

